

KAIJA LAJUNEN, MINNA ANDELL, LEENA JALAVA, KAIJA KEMPPAINEN,
MARJO PAKKANEN JA MIRJA YLENIUS-LEHTONEN

Turvataitoja lapsille

Turvataitoja lapsille

Materiaalityöryhmä:

Kaija Lajunen, *psykologi, psykoterapeutti*

Minna Andell, *luokanopettaja, erityisopettaja*

Leena Jalava, *luokanopettaja*

Kaija Kempainen, *johtava psykologi*

Marjo Pakkanen, *lastentarhanopettaja*

Mirja Ylenius-Lehtonen, *erityisluokanopettaja*

Välineitä yhteistyöhön -osio:

Päivi Kalilainen ja Kaija Lajunen: Tiedotus- ja keskusteluilta vanhemmille

Päivi Kalilainen ja Kaija Lajunen: Turvataitokasvatuksen koulutus

Janne Aro-Heinilä, Anne-Mari Helkkula, Salla Joutsen, Päivi Kalilainen,

Hannele Koppila, Pekka Lyytinen ja Tuija Väisänen:

Toimintamalli epäiltäessä lasten kaltoinkohtelua

Kaija Lajunen, Paula Heljestränd ja Asta Heikkinen:

Suojakeskustelu lapsen suojaamiseksi seksuaaliselta väkivallalta

Kuvitus: Sanna Pörhölä

Graafinen suunnittelu: Tiina Kuoppala, Tuija Tilsala

Taitto: Tiina Kuoppala

Paino: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere 2012, 6. painos

ISBN 978-951-33-1789-8

KAIJA LAJUNEN, MINNA ANDELL, LEENA JALAVA, KAIJA KEMPPAINEN,
MARJO PAKKANEN JA MIRJA YLENIUS-LEHTONEN

Turvataitoja lapsille

Turvataitokasvatuksen oppimateriaali

"On tärkeää opetella turvataitoja,

koska oppii uusia asioita.

Jos joku kiusaa osaan huutaa **EI!**

Ja osaan juosta pakoon tosi kovaa

äidin ja isin syliin ja kertoa."

Tuulia 7 v.

Kiitokset!

Turvataitoja lapsille -oppimateriaali pohjautuu vuonna 2002 Kotkan turvakasvatustyöryhmän julkaisemaan Tenavien TurvaTaito -materiaaliin (Kemppainen & Pakkanen, 2002) ja useilla paikkakunnilla sen soveltamisesta saatuihin kokemuksiin. *Turvataitoja lapsille* on kypsynyt laajassa kuntarajat ylittävässä moniammatillisessa turvataitoverkoston yhteistyössä. Meillä allekirjoittaneilla on ollut ilo hyödyntää nämä kokemukset täksi julkaisuksi. Kiitämme jokaista yhteistyöverkostossa olevaa ja turvataitokasvatuksen kokeilutyöhön osallistunutta oman osaamisensa, kokemustensa ja innostuksensa jakamisesta. Yhdessä olemme rohkaistuneet uskomaan siihen, että lapset todella hyötyvät turvataitokasvatuksesta.

Erityiset kiitokset kuuluvat ns. selvittelypolkutyöryhmän jäsenille: Janne Aro-Heinilälle, Anne-Mari Helkkulalle, Salla Joutsenelle, Päivi Kalilaiselle, Hannele Koppilalle ja Pekka Lyytiselle. Useat henkilöt eri tahoilla ovat antaneet arvokkaita kommenttejaan ja rohkaisuaan kirjoitustyön aikana. Heistä mainittakoon mm. Päivi Aaltonen, Aino Arponen, Annaliisa Heikinheimo, Satu Heinonen, Siru Helama, Paula Heljestrand, Minna Ikäheimonen, Sanna Illi, Tuija Jormakka, Timo Kalske, Liisa Kaukio, Eila Kihlman, Sari Koikkalainen, Eila Koivuniemi, Tuija Kuusinen, Anu Lahti-Nevala, Minna Laiho, Kristiina Laitinen, Mirja Lavonen-Niinistö, Liisa Lehtinen, Teija Lehtinen, Pauli Niemelä, Mikko Oranen, Sirpa Paatero, Markku Pajja, Heidi Peltonen, Maija Ritamo, Sirkka Rousu, Sirkka Tasola, Maija Sironen, Eija Smeds, Tuula-Anneli Vuorimaa ja Sari Välimäki.

Olemme kiitollisia tulosaluejohtaja Sirpa Taskiselle, joka ennakkoluulottomasti ehdotti turvataitokasvatuksen ottamista mukaan Stakesin lasten seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyn ja hoidon projektiin. Kiitämme Turun kaupungin koulutoimen niitä henkilöitä, jotka myötävaikuttivat siihen, että saimme työskentelyimme tarvittavia tiloja ja välineitä käyttöömmeksi. Kiitämme myös työtovereitamme ja esimiehiämme Turussa Aunelan koulussa ja Vuorelan erityiskoulussa, Jyväskylän ja Helsingin perheneuvoloissa sekä Kotkan Aittakorven päiväkodissa myönteisestä suhtautumisesta turvataitokasvatuksen kehittämistyöhön.

Materiaalityöryhmä

ESIPUHE

Kansainvälisesti verrattuna Suomi on edelleenkin turvallinen paikka lasten kasvaa. Meillä lapset esimerkiksi voivat liikkua varsin vapaasti yksinäänkin, mikä monissa muissa maissa on käytännössä mahdotonta. Lasten oikeudet on vahvistettu lainsäädännössä, ja lapsille on järjestetty perusopetuksen lisäksi monenlaisia palveluja sekä harrastus- ja liikuntamahdollisuuksia. Monet kunnat ovat tehneet lapsipoliittisia ohjelmia, joissa lasten asioita on tarkasteltu kattavasti ja pyritty turvaamaan heidän kasvuedellytyksensä. Suomalaisen lapsen elämä on rikasta ja monipuolista. Maailmaan sisältyy kuitenkin kaikenlaisia riski- ja vaaratilanteita, joita ei parhaimmallaakaan suunnittelulla voida ehkäistä. Niihin on kuitenkin ainakin jossain määrin mahdollisuus varautua.

Lapsiin kohdistuvan väkivallan uhka on valitettavan todellista myös Suomessa, vaikka Suomi kielsi vuonna 1984 toisena maana maailmassa Ruotsin jälkeen lasten ruumiillisen kurittamisen kotona. Kasvattajan antaman kurituksen käytännössä sallinut rikoslain pykälä oli tosin muutettu jo vuonna 1969, ja kouluissa kuritus oli sanktioitu jo 1920-luvulla. Lainsäädännöstä huolimatta meillä näyttää esiintyvän jonkin verran enemmän myös ruumiillista kuritusta kuin muissa Pohjoismaissa.

Lasten pahoinpitelyn muotoja on monia. Tavallisinta on fyysinen pahoinpity, mutta myös kemiallisen pahoinpitelyn muodot ovat yleistyneet, kun lapsille syötetään heille kuulumattomia lääkkeitä, jopa huumeita, tai juotetaan esimerkiksi alkoholia. Oma lukunsa on lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, joka ei Suomessa tutkimusten mukaan ole kovin yleistä, mutta sitäkin vahingollisempaa lapsen kehitykselle. Kaikkiin näihin pahoinpitelyn muotoihin liittyy psyykinen pahoinpity, joka vaurioittaa jo yksinkin lapsen tunne-elämää.

Väkivallan taustalla on sekä yhteiskunnallisia, tilannesidonnaisia että yksilöllisiä syitä. Yhteiskuntamme on kaikkiaan varsin väkivaltainen; esimerkiksi media välittää jatkuvasti viihteen nimellä tarjottavia väkivaltamalleja. Tämä ei voi olla välittymättä ihmisten arvomaailmaan. Tilannesidonnaisia syitä ovat kaikki sellaiset asiat, jotka vähentävät ihmisten mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja vievät heiltä voimavaroja. Riskitilanteita ovat mm. taloudelliset vaikeudet, työttömyys, ahdas asunto, riidat, sairaudet ja vammaisuus. Yksilötasolla riskejä lisäävät erityisesti alkoholin ja huumeiden käyttö, jotka heikentävät kontrollia. Vaikeuksien taustalla voi olla myös oman elämänhistorian koettelemuksia, lapsena koettua puutteellista hoivaa ja pahoinpitelyä. Ihminen, joka ei ole saanut osakseen ymmärtämystä eikä hellyyttä, ei ole oppinut niitä myöskään toisille antamaan.

Lasten turvallisuus on vanhempien ja muiden aikuisten vastuulla. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti lapsilla on kuitenkin myös oikeus osallistua omaa elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Kun aikuiset suunnittelevat lasten elinympäristöä ja varmistavat sen turvallisuutta, on lasten ääntä tärkeää kuulla. Lapset tarvitsevat myös taitoja, jotka vahvistavat heidän itseluottamustaan ja auttavat heitä huolehtimaan itsestään.

Turvataito-ohjelma perustuu sekä aikuisten että lasten valmiuksien lisäämiseen hankalien tilanteiden varalta. Kun lasten turvataitokasvatus aloitetaan jollain paikkakunnalla, on tarpeen vahvistaa aikuisten omaa turvaverkkoa ja järjestää heille koulutusta lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi. Kodit ovat avainasemassa lasten turvallisen kasvun ja kehityksen turvaamisessa. Kotiväki sidotaankin mukaan lasten turvataitojen vahvistamiseen erilaisten tehtävien avulla.

Lasten on tarpeen pystyä myös itse suojelemaan itseään, jos heitä kiusataan, ahdistellaan tai kohdellaan väkivaltaisesti. Tarkoituksena ei ole pelotella lapsia, vaan rohkaista heitä oppimaan elämisen taitoja omista kokemuksistaan, tarpeistaan ja kiinnostuksistaan lähtien. Lapsia kannustetaan itse pohtimaan asioita ja etsimään ratkaisuja yhdessä toisten lasten kanssa.

Lasten turvataito on suomalainen lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyohjelma. Sen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Ohjelmaa on kehitetty Kotkassa muun muassa englantilaisen Kidscape-ohjelman inspiroimana vuodesta 1991 lähtien. Vuonna 2002 yhteistyöhön liittyivät Turku, Jyväskylän seutu ja Helsinki, ja myös sen jälkeen uusia kuntia on tullut mukaan turvataitoverkoston. Vuosina 2003–2005 lasten turvataito on toiminut osana Stakesin lasten seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyn ja hoidon projektia. Sen neuvotteluryhmän kokouksiin on osallistunut laaja joukko eri tahoja viranomaisista järjestöihin.

Tähänastisten kokemusten mukaan turvataitokasvatus vahvistaa lasten itsearvostusta sekä edistää heidän vuorovaikutustaitojaan ja suhteitaan muihin lapsiin. Lapsilta, vanhemmilta ja muilta kasvattajilta saadut palautteet ovat olleet yksimielisen myönteisiä ja rohkaisevia. Lapset ovat hyötäneet saamastaan opetuksesta, ja aikuisten valmiudet selviytyä lapsiin kohdistuvan väkivallan epäilyn tilanteissa ovat vahvistuneet. Joskus on pelätty, että tämäntyyppinen ohjelma aiheuttaisi ylilyöntejä tai väärää ilmiäntä, mutta mitään sellaista ei ole tullut esille.

Nyt julkaistava turvataitokasvatuksen materiaali on tehty moniammatillisena yhteistyönä. Toiminnassa on ollut mukana päivähoidon, koulun, oppilashuollon, perheneuvolan, terveydenhuollon, nuorisotoimen, lastensuojelun, poliisin ja päihdetyön työntekijöitä. Kaikkien toimijoiden innostus ja paneutuminen on ollut todella ihailtavaa, ja se on välittynyt myös yhteistyökumppaneille.

Stakesin ja omasta puolestani lausun lämpimät kiitokset kaikille mukana olleille ja erityisesti kaikille materiaalin tuottamiseen osallistuneille. Suurimman vastuun on kantanut projektipäällikkö Kaija Lajunen. Hänen kanssaan toiminut ohjausryhmä, johon kuuluvat Kaija Kemppainen, Sirpa Paatero ja Timo Kalske, on luonut turvataito-projektille edellytyksiä ja koordinoinut turvataitokasvatuksen hanketta, kokeilu- ja kehittämistyötä sekä verkoston toimintaa. He kaikki ovat saamansa myönteisen palautteen ansainneet!

Sirpa Taskinen

tulosaluejohtaja, Stakes

SISÄLLYS

Kiitokset	6
Esipuhe	7
I TURVATAITOKASVATUS	
1. Johdanto	14
2. Turvataitokasvatus Suomessa	15
2.1. Kokeilu- ja kehittämistyö	15
2.2. Kokemuksia turvataitokasvatuksesta	16
3. Miksi lapset tarvitsevat turvataitoja?	18
3.1. Kaikki lapset ovat alttiina väkivallalle	18
3.2. Jos lapsen rajoja on rikottu	19
3.3. Opetus- ja kasvatussuunnitelmat	19
3.4. Erityistä tukea tarvitsevat lapset	20
4. Inhimillinen turvallisuus ja sen rakentuminen	20
5. Lasten kaltoinkohtelu	22
5.1. Fyysinen kaltoinkohtelu	23
5.2. Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu	24
5.3. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	25
5.4. Laiminlyönti	26
5.5. Lapsi perheväkivallan todistajana	27
6. Lapsen suojeleminen ja perheen auttaminen moniammatillisena yhteistyönä	27
7. Turvataitokasvatuksen hyväksi koetut periaatteet	29
7.1. Lasten turvataito -ohjelma	29
7.2. Voimapyramidi	30
7.3. Perhenäkökulma	31
7.4. Yhteisönäkökulma	33
7.5. Lapsinäkökulma	34
8. Ennen kuin aloitat	36
8.1. Kontaktiverkon kokoaminen	36
8.2. Toimintatavoista sopiminen	36
8.3. Kouluttautuminen	37
8.4. Yhteistyö kotien kanssa	37
8.5. Lasten ryhmässä huomioitavaa	38
8.6. Tutustumme materiaaliin	39
9. Kirjeitä kotiväelle	41
Turvataitokasvatuksella kohti turvallisempaa lapsuutta -tiedote	42
Palautetta turvataitokasvatuksesta	43
Lähteet	44

II TURVATAITOTUNTIEN TEEMAT JA TOTEUTUS

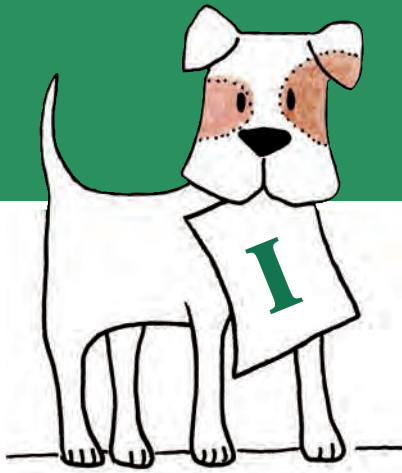
MINÄ OLEN ARVOKAS JA AINUTLAATUINEN	51
Aluksi	52
Tutustuminen ja ryhmäytyminen	53
Lempiesine	53
Tutustumme toisiimme	56
Tunne oma arvosi	58
Kerro, kerro kuvastin	58
Olen arvokas ja tärkeä	61
Aina en onnistu	68
Pidän huolta itsestäni	74
Minusta tuntuu	77
Minusta tuntuu hyvältä, pahalta, turvalliselta ja turvattomalta	77
En ole koskaan pelännyt niin kuin silloin	83
Oikeus olla turvassa	93
Minä turvassa	93
Milloin olo on turvaton?	95
Minusta huolehditaan	97
OLEMME HYVIÄ KAVEREITA	103
Aluksi	104
Ystävyys, kaveruus ja yhdessäolo	105
Minä ja kaverini	105
Yksin, kaksin, yhdessä	109
Kiva kaveri ja kelju kaveri	115
Huomaa hyvä toisessa	120
Mutkia matkassa	123
Hännääminen, kiusoittelu, kiusaaminen, väkivalta	123
Kiva kaveri ei kiusaa	128
Jos kiusataan?	134
Yhteinen sopimus	138
KYLLÄ MINÄ PÄRJÄÄN	141
Aluksi	142
Lapsi on kosketuksissa monien kanssa	143
Vihreän ja punaisen valon kosketuksia	154
Minä selviydyn	160
Kaikki tarvitsevat mukavia kosketuksia	168

III AARREARKKU

1. Leikkejä, pelejä ja tarinoita	176
1.1. Leikkejä ja pelejä	176
1.2. Tarinoita	184
2. Mielikuvaharjoituksia	192
3. Lasten kanssa työskentelemiseen sopivia menetelmiä	194
3.1. Saduttaminen	194
3.2. Tarinateatteri	195
3.3. Forum-teatteri	196

IV VÄLINEITÄ YHTEISTYÖHÖN

1. Tiedotus- ja keskusteluilta vanhemmille	198
2. Kalvopohjia	199
Turvataitokasvatuksen tavoitteet	200
Mitä turvataitokasvatus on?	203
Miten turvataitokasvatus toteutetaan?	204
Turvaohjeet	205
Turvataitotuntien teemat	206
Esimerkki yhteistyöverkostosta (Turun Jyrkkälän alue)	209
3. Turvataitokasvatuksen koulutus	210
4. Huolestuin – Mitä teen?	212
4.1. Toimintamalli epäiltäessä lasten kaltoinkohtelua	214
4.2. Kontaktitiedot lapsen kaltoinkohtelun epäilyn tullessa esille	216
4.3. Miten puhua lapsen kanssa seksuaalisesta hyväksikäytöstä?	217
5. Suojakeskustelu lapsen suojaamiseksi seksuaaliselta hyväksikäytöltä	219
5.1. Suojakeskustelu lapsen lähipiirin kanssa	219
5.2. Suojakeskustelu lapsen kanssa	221

TURVATAITOKASVATUS

1. JOHDANTO

Lapsuus on leikin, ihmettelyn, oppimisen ja kasvun aikaa. Kasvu vaatii oman aikansa ja rauhansa. YK:n lapsen oikeuksien mukaan lapsella on oikeus kasvaa ilmapiirissä, jossa hän saa tuntea hellyyttä ja turvallisuutta. Häntä on suojeltava kaikelta laiminlyönniltä, julmuudelta ja väärinkäytöltä. Lapsen tulee saada nauttia erityistä turvaa, huolenpitoa ja suojelua.

Aikuisten tehtävänä on suojella lapsia kasvua haittaavilta vaikutteilta ja ärsykeiltä. Sellaisia ovat mm. seksuaalinen ahdistelu ja hyväksikäyttö, pahoinpitely, lähisuhteiden väkivaltaisuus ja kiusaaminen. Vaikka lapsi tarvitsee aikuisen suojaa ja hoitoa, hän on samalla aktiivinen, luova ja taitava vuorovaikutuksen osapuoli ja oman elämänsä subjekti. Hänen itsensä on tarpeen tietää omat oikeutensa turvassa olemiseen, hoivaan ja fyysiseen koskemattomuuteen. Lapsella on oikeus tietää, miten hän itse voi pitää huolta turvallisuudestaan.

Lasten vanhempia ja lasten parissa työskenteleviä työntekijöitä on eri puolella Suomea askarruttanut kysymys, *miten lasten omia taitoja puolustaa itseään ja pitää huolta rajoistaan voitaisiin vahvistaa*. *Turvataitoja lapsille* -oppimateriaali antaa ideoita lasten turvataitokasvatukseen.

Turvataitokasvatus

- vahvistaa lasten itsearvostusta ja itseluottamusta,
- edistää lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoja ja hyviä kaverisuhteita,
- parantaa lasten valmiuksia suojella itseään turvallisuutta uhkaavissa kiusaamisen, väkivallan, alistamisen ja ahdistelun tilanteissa
- ohjaa lapsia kertomaan huolistaan luotettavalle aikuiselle.

Turvataitokasvatus on lasten omien voimavarojen ja selviytymiskeinojen laaja-alaista vahvistamista. Vaikka lapset saavat keinoja itsestä huolehtimiseen, ei vastuuta lasten turvallisuudesta säilytetä heidän omille harteilleen. Vastuu lasten hyvinvoinnista on aikuisilla. Turvataitokasvatusta on tarkoitus *toteuttaa yhteistyössä kotien kanssa ja moniammatillisessa ja alueellisessa yhteistyössä*.

Turvataitoja lapsille -oppimateriaali sisältää tuntuu suunnitelmia lasten turvataitokasvatukseen. Se pitää sisällään ohjeistuksen lapsiryhmien ohjaajille ja opettajille, tehtäväsivut lapsille sekä leikkejä ja vinkkejä sisältävän liiteosan, Aarrearkun. Turvataitokasvatuksen menetelmät ovat lapsilähtöisiä ja yhteistoiminnallisia. Lasten kanssa pohditaan, tutkitaan ja etsitään ratkaisuja keskustellen, leikkien, piirtäen ja puuhaillen. Materiaali on laadittu pitäen silmällä erityisesti 5–11-vuotiaiden lasten tarpeita. Materiaalia voidaan kuitenkin soveltaa myös tätä ikäryhmää nuorempien ja vanhempien lasten ja erityisryhmien ohjaukseen sekä yksittäisten lasten ja perheiden ohjaukseen. *Turvataitoja lapsille* -materiaali antaa myös taustatietoa ja vinkkejä moniammatilliseen yhteistyöhön lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi.

2. TURVATAITOKASVATUS SUOMESSA

2.1. Kokeilu- ja kehittämistyö

Juuret Kotkassa

Tarve kehittää työtapoja lasten pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyyn on noussut käytännön tilanteista 1990-luvun taitteessa eri puolella Suomea. Muun maailman tavoin myös meillä jouduttiin havahtumaan siihen, että lapsia yhä vielä kohdellaan kaltoin ja myös seksuaalisesti hyväksikäytetään sekä perheen sisällä että perheen ulkopuolisten aikuisten toimesta. Erityisesti hätkähdytti erilaisten pedofiilirenkaiden paljastuminen niin kaupungeissa kuin maaseudullakin.

Kotkan kaupungissa oli paljastunut 1990-luvun alussa laaja hyväksikäyttörengas, jossa oli vuosien myötä ollut mukana kymmeniä lapsia ja nuoria. Heräsi suuri huoli kaupungin kaikkien lasten turvallisuudesta sekä tarve löytää keinoja, joilla ehkäistä lasten ajautumista tällaisiin kasvu- ja kehitystä vaarantaviin kokemuksiin. Myös hyväksikäytölle altistuneet lapset ja nuoret perheineen tarvitsivat kipeästi palveluja, joiden avulla voisivat selviytyä hyväksikäytöstä ja välttyä joutumasta uudelleen lasta vaurioittaviin kokemuksiin. Tarvittiin työvälineitä, joilla yhtäältä kudotaan aikuisten turvaverkkoa lasten ympärillä vahvemmaksi kuin myös lisätään lasten omia keinoja selviytyä houkuttelu- ja ahdistelutilanteissa.

Kotkaan perustettiin moniammatillinen ennaltaehkäisevä työryhmä, joka aloitti työnsä tutustumalla kotimaiseen Skidikantti-ohjelmaan (Juvonen, 1994) sekä ulkomaisiin lasten turvallisuutta vahvistaviin työtapoihin. Erityisesti työryhmä innostui englantilaisesta Kidscape-mallista (Elliott, 1989, 1990, 1991, 1992, 2001), joka tarjosi työtapoja ja materiaalia niin aikuisten kuin lastenkin ohjausta varten. 1990-luvun puolivälistä kehittämisryhmä kiinnostui lapsilähtöisyydestä (Karlsson & Riihelä, 1991), joka tarkoitti korvien herkistämistä lasten omille aloitteille ja oppimistavoille. Oikeiden selviytymiskeinojen opettamisen sijaan haluttiin nyt lasten kanssa yhdessä tutkia heidän kokemuksiaan ja havaintojaan sekä yhdessä löytää vaihtoehtoisia toimintatapoja kiperiin tilanteisiin. ”Pidän huolta itsestäni”-ohjelmissa lapset olivat omalla äänellään pääosassa ja tutkimisen apuvälineenä käytettiin ideoita muun muassa Kidscapesta. Vuosien kehitystyön tuloksena muotoutui työtapoja muun muassa päivähoiton, koulun, lastenneuvolan ja sijaishuollon kasvatustyöhön.

Yhteistyöverkosto syntyy

Vuonna 2002 kehittämistyössä käynnistyi uusi vaihe, kun yhteistyöhön Kotkan työryhmän kanssa liittyi joukko Turun, Helsingin ja Jyväskylän seudulla olevia lasten ja perheiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia. Perheneuvoloiden työntekijöiden keskinäisten kontaktien avulla muodostui perinteiset rajat ylittävä turvataitokasvatuksen yhteistyöverkosto. Tämä koulu-, sosiaali- ja terveystoiminta, poliisia, oppilaitoksia ja järjestöjä edustava noin kolmenkymmenen hengen joukko kokoontui ennakkoluulottomasti yhteen ja päätti etsiä yhdessä hyviä tapoja ehkäistä lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ja muuta lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa. Verkosto syntyi spontaanisti, ja se on toiminut itseohjautuvasti. Turvataitokasvatuksen yhteistyöverkosto mää-

ritteli työnsä tavoitteeksi kehittää toimintamalleja ja oppimateriaalia nimenomaan koulujen ja päivähoidon kasvatustyöhön. (Lajunen, Andell, Jalava, Kalilainen, Kalske & Kempainen, 2003; Lajunen & Kempainen, 2004; Kaisanlahti, 2003; Lajunen, 2005).

Kotkan turvatyöryhmä (Kaija Kempainen, Sirpa Paatero ja Marjo Pakkanen) perehdytti muita omaan työtapaansa. Kullakin paikkakunnalla mallia sovellettiin koulujen, päivähoidon, nuorisotyön ja seurakunnan lapsiryhmissä alueellisissa kehittämishankkeissa mm. Turun Jyrkkälässä, Jyväskylän Lohikoskella, Petäjavedellä, Suojarinteen kuntayhtymässä, Helsingin Viikin, Pihlajamäen ja Pihlajiston alueella, Kotkassa, Kouvolassa, Kuusankoskella ja Haminassa. Kokemuksia toimintatavan ja materiaalin soveltuvuudesta jaettiin vuosittain pari kertaa järjestetyissä turvataito-seminaareissa sekä puhelimitse ja sähköpostitse. Kotkassa kehitettyä *Tenavien TurvaTaito*-materiaalia (Kempainen & Pakkanen, 2002) kokeiltiin. Sen soveltamisesta saatiin hyviä kokemuksia. Kehittämistarpeet koottiin ja materiaalia alettiin kehittää ja laajentaa oppimateriaaliksi lapsiryhmien ohjaajille, opettajille ja moniammatillisille tiimeille. Työn tuloksena syntyi *Turvataitoja lapsille – turvataitokasvatuksen oppimateriaali*.

Yhteistyöverkoston piirissä on syntynyt myös muuta kasvatust materiaalia: Pidän huolta itsestäni -materiaali noin 12-vuotiaiden lasten ohjaukseen (Herttua-Ruuska-nen, Kempainen & Paatero, 2003) ja Pidän huolta itsestäni – opas lasten ja nuorten erityisryhmien käyttöön (Helama, 2005).

Turvataitokasvatus oli vuosina 2002–2003 K eski-Suomen Harava-hankkeen (Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto) osahankkeena (www.harava.net/toimivat käytännöt). Turvataitokasvatuksen yhteistyöverkosto on saanut sosiaali- ja terveysministeriön terveyden edistämiseen tarkoitettua määrärahaa avustusta vuosina 2003 ja 2005. Nämä tuet ovat merkittäväällä tavalla vieneet eteenpäin turvataitokasvatuksen kokeilu- ja kehittämistyötä. Turvataitokasvatuksen pääseminen vuosiksi 2003–2005 osaksi Stakesin lasten seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyn ja hoidon projektia lopulta mahdollisti tämän käsillä olevan julkaisun syntymisen.

2.2. Kokemuksia turvataitokasvatuksesta

Turvataitokasvatuksesta eri paikkakunnilta saadut kokemukset ja palautteet ovat olleet myönteisiä. Lapset ovat pitäneet ”turvistunneista” tai ”minätunneista”. He ovat olleet innostuneita saadessaan puhua itselleen tärkeistä asioista.

Alla on kolmas- ja neljäsluokkalaisten lasten mietteitä (Turvataitokasvatus Aunelan koulussa, 2003):

- ”Minusta tunnit ovat tosi kivoja, koska meidän luokka juttelee.”
- ”Tehtävät ovat hauskoja.”
- ”Mukavaa, kun saa miettiä paljon.”
- ”Hyvä, kun eilen puhuttiin pelottavista asioista.”
- ”Piirtäminen on kivaa, kysymykset ovat joskus vaikeita.”
- ”On mukavaa tehdä tehtäviä, kun ei ole väärää eikä oikeaa vastausta.”

”Hienoa kertoa itsestä.”

”Pidän, koska kaikkien mielipiteitä kysytään.”

Turvataitokasvatus ei ole herättänyt lapsissa pelkoja eikä tuonut esille aiheettomia seksuaalisen hyväksikäytön tai muun pahoinpitelyn epäilyjä. Lapset ovat kokeneet hyötyvänsä saamastaan ohjauksesta ja ovat kertoneet tilanteista, joissa he ovat soveltaneet oppimiaan taitoja. Turvataitokasvatus on myönteisellä tavalla vaikuttanut lapsiryhmien ilmapiiriin.

Vanhemmat ovat pitäneet turvataitokasvatusta erittäin tarpeellisena (Turvataitokasvatus Aunelan koulussa, 2003; Muhonen & Sihvonen, 2002). Lapsiryhmissä on puhuttu asioista, joista kotona ei välttämättä ole tullut puhutuksi. Turvataitokasvatus ei saisi vanhempien mielestä olla pelottelevaa. Sen pitäisi edistää lasten sosiaalisia taitoja ja itsetuntoa. Kiusaamista, väkivaltaa ja ahdistelua vanhemmat ovat pitäneet tärkeinä aiheina. Monissa turvakasvatuksen hankkeissa aloitteentekijöinä ovat olleet lasten vanhemmat. Kokeilupaikkakunnilla vanhemmat ovat toistuvasti esittäneet vetoituksen, että kaikkien lasten on saatava ohjausta turvataitoihin.

Alla on Aunelan koulun kakkosluokkalaisten vanhempien kommentteja:

”Lapselle on tarpeellista nykypäivänä antaa tietoa juuri näistä asioista! Mielestäni parhainta oli tieto, minne saa koskea ja minne ei.”

”Emme ole keskustelleet asioista kovin paljon kotona. Turvataitokasvatus on mielestäni hyvin tärkeä lasten turvallisuuden lisääjä. Monestihan lapsi ei uskalla pitää puoliaan vanhempaa ihmistä vastaan ja aikuinen saattaa käyttää auktoriteettiaan väärin. Lapsen on hyvä tiedostaa oikeutensa myös aikuisia kohtaan. Turvataitokasvatusta pitäisi mielestäni laajentaa kaikkien peruskoulujen ala-asteiden opintosuunnitelmaan.”

Opettajien mielestä turvataidot ovat teemoja, joita koulujen on hyvä käsitellä yhdessä muiden ammattilaisten ja kotien kanssa. Päiväkodeissa turvataitokasvatuksen tiiviin ja järjestelmällisen toteuttamisen on koettu sopivan erityisesti esikoululaisten ryhmiin, joskin myös pienemmille lapsille se on käynyt sovellettuna. Alussa työntekijöillä on ollut pelkoja ajan ja omien taitojen riittämättömyydestä. Huolta on ollut siitä, miten osaa kuunnella lapsia, puhua erilaisista kosketuksista ja toimia oikein. Kokemuksen, saadun koulutuksen ja yhteisen tekemisen myötä huolet ovat lieventyneet ja taidot lisääntyneet. Prosessiin uskaltautuminen on antanut paljon. Lapset ovat tulleet tutuiksi heitä kuuntelemalla. Myös aikuisten ilo ja innostus ovat kasvaneet lasten innostuksen myötä. On ollut hienoa olla mukana lasten elämisen taitojen vahvistamisessa!

Alla on Vuorelan erityiskoulun opettajien arviointia turvataitokasvatuksesta:

”Turvataitokasvatus on lisännyt luokkamme yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ei ainoastaan oppilaat ole saaneet jotain, vaan myös me aikuiset. Kun on puhuttu vaikeistakin asioista, se on lähentänyt meitä toisiimme.”

”Tärkeänä pohjana näen itsetunnon vahvistamisen ja sellaisen ajatusmallin, ettei kaikkia tarvitse eikä pidä miellyttää.”

”Turvistuntien aikana olen itse oppinut paljon asioita oppilaistani, jotka olin ajatellut tuntevani todella hyvin. Keskustelut, piirtämiset, ryhmissä pohtimiset, dramatisoinnit ja yleensäkin vaihtelevat työtavat tarjoavat eri asioita eri oppilaille. Oppilaiden erilaiset vahvuudet ovat tulleet hyvin esille, eli esim. pelkästään verbaalisesti taitavat oppilaat eivät ainoina pääse loistamaan.”

”Eri ammattiryhmien edustajien tapaaminen ja heidän näkemystensä kuuleminen on ollut todella avartavaa, pelkkä opettajan näkövinkkeli on kuitenkin melko suppea.”

3. MIKSI LAPSET TARVITSEVAT TURVATAITOJA?

3.1. Kaikki lapset ovat alttiina väkivallalle

Kaikki lapset ovat alttiina väkivalta- ja ahdistelukokemuksille – globalisoitumisen myötä yhä lisääntyvästi. Siksi on tarpeellista, että kaikki lapset saavat turvataitokasvatusta.

Lapset altistuvat väkivallalle päivittäin tiedotusvälineiden uutisoinnin ja väkivalta-viihteen kautta. Seksin kaupallistumisen ja arkipäiväistymisen myötä myös seksuaaliset ärsykkeet vyöryvät lasten silmiin lehdistä, elokuvista ja mainoksista. Lapset seksualisoidaan mainonnassa, ja heidän kuviaan käytetään Internetissä pornografisessa ja pedofiilisessä mielessä. Olosuhteet lasten seksuaaliselle hyväksikäytölle ovat entistä otollisemmat. Lapsista seksuaalisesti kiinnostuneiden henkilöiden on aiempaa helpompaa saada kontakteja mm. keskustelupalstojen kautta. Lapset ovat luontaisesti uteliaita, ja asiat, joita he kohtaavat kaikkialla, voivat alkaa kiinnostaa heitä ja painostaa hakemaan kokemuksia, jotka vahingoittavat ja joihin he eivät ikänsä ja kehityksensä puolesta ole vielä valmiita. Luottavaisuus ja miellyttämisen halu lisäävät heidän alttiuttaan houkuttelulle ja manipulaatiolle.

Aikuisten valvova silmä ei lasten kasvaessa ja reviirin laajentuessa voi ulottua kaikkialle. Internetin ja matkapuhelinten kautta tulevaa tietotulvaa on mahdotonta täysin kontrolloida. Lasten on opittava tunnistamaan uhkatilanteita, saatava tietoa oikeudestaan olla turvassa ja pysyä fyysisesti koskemattomana ja harjoiteltava keinoja itsensä suojelemiseen vahingollisilta vaikutteilta.

Keskinäisissä suhteissaan lapset rikkovat toistensa rajoja lyömällä, tuuppimalla ja muutoin koskettamalla toisiaan sopimattomalla tavalla. Hyvin huolestuttavat ovat Vappu Sunnarin ja tutkimusryhmän (2005) tutkimuksen tulokset, joiden mukaan 20 prosenttia 5–6-luokkalaisista tytöistä on joutunut koulussa tai koulumatkalla oman luokkansa tai jonkun muun oppilaan kätöiden kohteeksi. Kätöinti määriteltiin tutkimuksessa sellaiseksi kosketukseksi, josta vastaaja ei pitänyt.

Lapset kohtaavat kiusaamista koulussa, päiväkodissa, sisarusten välisissä suhteissa ja harrastuksissa. Kiusaamisesta on kysymys silloin, kun yksi ja sama lapsi joutuu

toistuvasti ja systemaattisesti toisten tahallisen, negatiivisen toiminnan kohteeksi ja kun kiusaamisella pyritään aiheuttamaan toiselle paha mieli (Salmivalli, 1998). Salmivallin (1998) tutkimuksen mukaan koulussa systemaattisesti ja toistuvasti kiusatuksi joutuu ala-asteen oppilaista 12 prosenttia ja yläasteen oppilaista 5–6 prosenttia. Kiusaamisella on vakavia seurauksia niin kiusatulle kuin kiusaajallekin. Aikuisten on puuttuttava siihen aktiivisesti. Lapsetkin tarvitsevat keinoja kiusaamisen torjumiseen.

Kipeä tosiasia on, että suuri joukko suomalaisia lapsia altistuu väkivallalle omassa kodissaan, jonka pitäisi olla heille turvapaikka. He ovat joko perheväkivallan todistajia tai pahoinpitelyn kohteita. Lapsia käytetään myös seksuaalisesti hyväksi heidän kodeissaan ja lähipiirissään.

3.2. Jos lapsen rajoja on rikottu

Jos lasta on seksuaalisesti hyväksikäytetty ja hänen rajojaan on rikottu, hän ja koko hänen ympärillään oleva lapsiryhmä ovat erityisessä tarpeessa saada turvataitokasvatusta ja vahvistusta rajojen kunnioittamiseen. Rikotuksi tulemisen kokemus vie lapselta kyvyn tunnistaa ja puolustaa omia rajojaan. Hyväksikäytettyjen lasten on vaikea ymmärtää, missä kulkee raja itsen ja toisen välillä. Heidän on vaikeaa estää toisen ihmisen toimia, jotka loukkaavat heidän yksityisyyttään. Samoin he voivat rikkoa toisten lasten tai aikuisten yksityisyyttä käyttäytymällä epäkunnioittavalla ja tunkeilevalla tavalla (Heikinheimo & Tasola, 2004). Lapsiryhmässä tällainen käytös aiheuttaa levottomuutta, hämmennystä ja turvattomuutta. Ryhmän kaikkien lasten on saatava tietoa siitä, miten toista on lupa koskettaa. Turvataitokasvatuksen avulla lapset saavat luvan ja keinoja oman yksityisyytensä suojelemiseen, jolloin lasten turvallisuuden kokemus lapsiryhmässä vahvistuu.

3.3. Opetus- ja kasvatussuunnitelmat

Vuonna 2004 voimaan tulleet perus- ja esiopetuksen opetussuunnitelmat velvoittavat kouluja huolehtimaan terveen ja turvallisen kasvuympäristön turvaamisesta lapsille yhteistyössä kotien kanssa. Samaa suosittelevat varhaiskasvatussuunnitelmien perusteet vuodelta 2003 päiväkodeille ja muille varhaiskasvatuspalveluja järjestäville tahoille. Oppimisympäristön on oltava lapselle sekä psyykkisesti että fyysisesti turvallinen. Turvataitokasvatuksen tavoitteet ja sisältö limittyvät monin tavoin näiden opetus- ja kasvatussuunnitelmien kanssa.

Opetushallituksen laatimissa perusopetuksen opetussuunnitelmissa hyvinvointi- ja turvallisuusteema näkyy paitsi koulujen *toimintakulttuuria*, *oppilashuoltoa ja kodin ja koulun yhteistyötä ohjaavissa tavoitteissa* myös eri *oppiaineiden tavoitteissa ja sisällöissä*. Turvallisuus on uuden oppiaineen, *terveystiedon*, ydinaluetta. Opetussuunnitelmiin kuuluu opetusta eheyttäviä ja monessa eri oppiaineissa käsiteltäviä ns. aihekokonaisuuksia. Niistä lähellä turvallisuusteemaa ovat ihmisenä kasvamisen sekä turvallisuuden ja liikenteen aihekokonaisuudet. *Turvallisuuden aihekokonaisuudessa* painottuvat mm. kiusaamisen ja väkivallan ehkäisy, fyysisen koskemattomuuden kunnioittaminen, oman koulun turvallisuus, sopimukset ja säännöt, hyvät tavat ja

toisten huomioon ottaminen sekä oman kehon arvostus ja suojeleminen. *Ihmisenä kasvamisen aihekokonaisuuden* päämääränä on tukea oppilaan kokonaisvaltaista kasvua ja elämän hallinnan kehittymistä. Tavoitteena on kasvuympäristö, joka tukee toisaalta yksilöllisyyden ja terveen itsetunnon ja toisaalta tasa-arvoon ja suvaitsevaisuuteen pohjautuvan yhteisöllisyyden kehittymistä.

Lasten kasvu- ja oppimisympäristöjen turvallisuudesta huolehtiminen edistää oppimista. Turvallisuus on oppimisen edellytys. Turvallisuus on ihmisen perustarve, johon jokaisella on oikeus ja johon ihminen pyrkii (Niemelä, 2000). Kun lapsi kokee olonsa turvalliseksi, hänellä on halua ja kykyä avautua tutkimaan ympäristöään (Hautamäki, 2001). Jos hän on epävarma turvallisuudestaan, hänen on oltava valpas turvallisuutensa varmistamiseksi. Tällöin keskittyminen leikkiin ja oppimiseen häiriintyy. Lapsen turvallisuuden varmistamisen, häneen kohdistuvaan väkivaltaan puuttumisen ja hänen omien turvataitojensa vahvistamisen tuleekin olla ensisijaisia toimenpiteitä, kun mietitään keinoja tukea oppimista ja kehitystä.

3.4. Erityistä tukea tarvitsevat lapset

Turvataitojen opettaminen erityistä tukea tarvitseville lapsille on ensiarvoisen tärkeää. Näillä lapsilla on usein heikko itsetunto ja paljon kokemuksia epäonnistumisesta. Erityistä tukea tarvitsevat lapset haluavat tulla hyväksytyiksi ja saada osakseen arvostusta vielä muita enemmän. He haluavat miellyttää ja olla pidettyjä, eikä heillä välttämättä ole taitoja toimia uhkaavissa tilanteissa. Näiden ominaisuuksiensa vuoksi he saattavat helposti joutua hyväksikäyttötilanteisiin. Turvataidon tavoitteena on kohottaa lasten itsetuntoa ja saada heidät arvostamaan itseään sellaisina kuin he ovat.

Erityistä tukea tarvitsevilla lapsilla on myös yleensä suuria vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa. Muita herkemmin he ajautuvat tappeluihin, joutuvat kiusatuiksi tai itse kiusaavat muita. Heiltä saattaa puuttua kykyä tunkea empatiaa tai tulkita toisen lapsen tai aikuisen ilmeitä ja eleitä erilaisissa tilanteissa. Näiden lasten on vaikea hahmottaa sitä, minkälaisia asioita seuraa heidän omasta käytöksestään, sillä syysuhteiden ymmärtäminen on usein puutteellista. Turvataitomateriaalin, erityisesti toiminnallisten työtapojen, avulla sosiaalisia taitoja pystytään harjoittelemaan tutussa lapsiryhmässä.

Oman ja toisen ihmisen kehon hahmottaminen ja toisen henkilön rajojen kunnioittaminen on yleensä erityistä tukea tarvitseville lapsille vaikeaa. He saattavat olla itse hyvinkin tunkeilevia ja lähestyä tai kosketella toista ihmistä sopimattomalla tavalla. Sen vuoksi he eivät välttämättä ymmärrä tai koe ikäviksi tai oudoiksi tilanteita, joissa he itse joutuvat sopimattomalla tavalla kosketetuiksi. Työskenneltäessä erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa kuvitteluissa vaaratilanteissa toimimista on harjoiteltava säännöllisesti, jotta lapset oppisivat käyttämään taitoja myös todellisissa tilanteissa.

4. INHIMILLINEN TURVALLISUUS JA SEN RAKENTUMINEN

”Olen turvassa, kun olen kotona perheen kanssa. On ihmisiä, jotka ovat lähellä ja jotka tunnen. Silloin pelkäsin, kun tulin kouluun ensimmäisenä päivänä. Luulin, että en saa kavereita

ja tunsin, että olen erilainen. Sitten tunsin, että sainkin hyviä ystäviä. Turvallinen ympäristö on rauhallinen ja tuttu, missä on tuttuja ihmisiä, se on oman pihan ympäristö. Turvallisuus on hyvän olon tunne.”

Katja, 10 v

Turvataitokasvatuksessa vahvistetaan nimenomaan ihmissuhteiden turvallisuutta. Kyse on siis *inhimillisen turvallisuuden* edistämisestä. Pauli Niemelä (2000) määrittelee ihmillisen turvallisuuden sosiaaliseksi, ihmissuhteisiin ja ihmisten välisiin asioihin liittyväksi turvallisuudeksi, joka ihmillisenä elämäntilanteena ja kokemuksena voi koskea mitä erilaisimpia asioita. Se on koko elämää koskeva asia, joka liittyy ihmisen kaikkiin yhteisöihin kuten perheeseen sekä työ-, koulu-, asumis- ja harrastusyhteisöihin. Turvallisuuden ja turvattomuuden käsitteillä voidaan yhtäältä tarkoittaa *objektiivista/fyysistä* tai toisaalta *subjektiivista/psykkistä/kokemuksellista* tilaa. Subjektiivinen turvallisuus, turvallisuuden kokemus, voi olla riippumaton objektiivisen turvallisuuden tasosta. Ihmisellä voi olla turvaton olo, vaikka mikään ei todellisesti uhkasi hänen minuuttaan.

Mikko Aalto (2002) määrittelee turvallisuuden yksilön tai ryhmän tilaksi, jossa on mahdollisimman vähän asioita, jotka uhkaavat ihmisen minuutta ja synnyttävät pelkoa, häpeää, syyllisyyttä tai arvottomuuden tunnetta. Turvallisuus ei ole vain sitä, että uhka on poissa, vaan myös selvää tietoisuutta hyväksytyksi tulemisesta.

Lasten omia käsityksiä turvallisuudesta

Kun kuusivuotiailta lapsilta kysyttiin heidän omia käsityksiään ja kokemuksiaan turvallisuudesta, he liittivät sen arkiseen yhdessäoloon läheisten kanssa, ruokailuun, ulkoiluun ja hoivaan (Väisänen, 2004). Turvallisuus lasten kokemana näytti rakentuvan aikuisten läsnäolosta, toistuvasta huolenpidosta ja välittämisestä. Erityisen myönteisiksi ja mieleenpainuviksi lapset mainitsivat ne hetket, jolloin läheiset ihmiset olivat kertoneet heille tarinoita tai lapsia itseään oli pyydetty kertomaan omia kokemuksiaan läheisille. Vanhempien lisäksi myös kaverit ja päiväkodin henkilökunta koettiin tärkeiksi vuorovaikutuskumppaneiksi. Myös kummit ja isovanhemmat mainittiin.

Turvallisuuden kaksi lähdettä: hoiva ja onnistuneet hallinnan kokemukset

Turvallisuuden ajatellaan yleisesti rakentuvan varhaisessa vuorovaikutuksessa lasta hoitavien vanhempien tai läheisten aikuisten kanssa. Lapsen saama riittävän hyvä ja oikea-aikainen hoito sisäistyy perusturvallisuudeksi ja luottamukseksi – ei ole niin pahaa pulaa, josta ei autettaisi (Lahikainen, 2000). Hyvä hoito pitää sisällään myös onnistuneet tunteiden jakamisen kokemukset. Vastaavasti riittämätön hoito jättää lapsen ahdistuneeksi ja epävarmaksi sekä itsensä että muiden ihmisten suhteen ja pakottaa lapsen alituisen valppauteen turvallisuutensa tarkistamisessa.

Hoiva ja ymmärrys ovat kuitenkin vain osa lapsen turvallisuuden rakentumista. Tiina Kirmanen (2000), joka on tutkinut lasten turvallisuutta ja pelon hallintaa, toteaa, että hoivan lisäksi toinen turvallisuuden vahvistumisen lähde ovat lapsen itsenäisesti saamat kokemukset onnistuneesta tilanteiden hallinnasta. Kun lapsi huomaa selviävänsä peloistaan, hän saa tärkeitä omaa autonomiaansa vahvistavia kokemuksia, jotka olennaisella tavalla lisäävät hänen turvallisuuden tunnettaan. Merkityksellistä lapsen

turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksen kannalta on, millä tavalla lapsi kykenee pelkojaan hallitsemaan ja kuinka häntä tuetaan pelkojen käsittelyssä.

”Ainakin silloin oli yö. Sitten minä pelkäsin, että alakerran kodinhoitohuoneesta tulee hirviö. Tämä on minun pelkoaihe. Pelko tuntuu jotenkin päässä. Mulla on kolme keinoa, jotka auttaa. Rukoileminen, että käperryn vanhempien kainaloon ja vedän peiton korville.” Aino, 7 v

Lapsen turvallisuuden rakentumisessa tärkeitä lähteitä ovat siis sekä itsenäisen hallinnan keinot että läheisten turva. Lapsen suuri riippuvuus ja tarvitsevuus eivät siis poissulje hänen haluaan ja kykyään autonomiaan ja tilanteiden itsenäiseen hallintaan, vaan autonomia ja tarvitsevuus tukevat toinen toistaan ja kehittyvät vastavuoroisessa suhteessa. Kyky itsenäiseen hallintaan kehittyy läheisyyden tarjoaman turvan ja ympäristöltä saadun tuen kautta. Ympäristöltä saatu tuki on sitä keskeisempi, mitä nuoremasta lapsesta on kyse. (Kirmanen, 2000.)

Koulun merkitys

Perheen lisäksi myös muut lapsen yhteisöt ja toimintaympäristöt kuten koulu, päivähoitopaikka sekä kaveri- ja harrastuspiiri luovat lapsen turvallisuutta, ja ne ovat lapsen kasvaessa yhä merkittävämpiä. Lapsen saamat onnistumisen kokemukset ja hyväksytyksi tuleminen myös kodin ulkopuolisissa kaveri- ja aikuissuhteissa vahvistavat turvallisuutta ja hallinnan kokemusta. Lea Pulkkinen (2002) painottaa, että koulu on tärkeä suojaava paikka erityisesti riskioiloissa eläville lapsille, sillä se antaa heille sosiaalista ja kulttuurista pääomaa. Koulun suojaavat ominaisuudet liittyvät sosiaalisiin taitoihin, lämpimiin ihmissuhteisiin, erilaisten taitojen oppimiseen ja itsetunnon vahvistamiseen, menestyksen kokemuksiin ja kasvatukseen, joka nojaa aikuisen luonnolliseen auktoriteettiin.

Läheisten ihmisten väkivalta perusturvattomuuden ydin

Turvallisuus, luottamus ja käsitys itsestä ja itsenäisyydestä ovat sosiaalisen vuorovaikutuksen tuotteita. Niin myös turvattomuuden kokemus ja epäluottamus omaan itseen kehittyy vuorovaikutuksessa läheisten ihmisten kanssa. Läheisten ihmisten väkivaltaisuus on laajan suomalaisen tutkimuksen mukaan perusturvattomuuden ydin (Niemelä, 2000). Turvattomuus syntyy, kun ihminen kohtaa jotain käsittämätöntä ja ylivoimaista, jonka suhteen hän tuntee voimattomuutta, avuttomuutta tai neuvottomuutta (Lahikainen, 2000). Joutuessaan seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn kohteeksi tai ollessaan perheväkivallan todistajina lapset kokevat itsensä voimattomiksi ja avuttomiksi. Väkivalta tuo turvattomuutta. Se uhkaa lapsen minuutta ja herättää pelkoa, häpeää, syyllisyyttä ja arvottomuuden tunnetta.

5. LASTEN KALTOINKOHTELU

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä.

Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.

(Laki lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta)

Turvataitokasvatuksella pyritään ehkäisemään lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa. Osa lasten kokemasta väkivallasta on kaltoinkohtelua, joka tapahtuu heidän läheisyydessään. Lasten kaltoinkohteluksi sanotaan sellaista väkivaltaa, joka tapahtuu suhteessa, jossa on kysymys vastuusta, luottamuksesta tai vallasta, ja josta seuraa todellista tai mahdollista vaaraa lapsen terveydelle, elämälle, kehitykselle tai ihmisarvolle (Söderholm, 2004). Kaltoinkohtelu käsittää mm. fyysisen ja psyykkisen pahoinpitelyn, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin ja perheväkivallan.

Tutkimusten mukaan (Bardy, Salmi & Heino, 2001) neljännes tai peräti kolmannes lapsista pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossamme ei voi hyvin. Lasten pahoinvoinnin syyt ovat monitahoisia, ja ne kiteytyvät monella tapaa yhtä eiskunnan arvo maailmaan, työelämän kysymyksiin ja työllisyyteen, palvelurakenteisiin, perheiden ja vanhempien hyvinvointiin ja kasvatuskäytäntöihin. Aikamme tehokulttuuri, kilpailuhenkisyys sekä suoritus- ja kulutuskeskeisyys puristavat aikuisia ja lapsiakin. Vuoden 2003 australialaiseksi valittu tutkija ja pediatri Fiona Stanley (2004) on kiinnittänyt huomiota modernin ajan paradoksiin: samanaikaisesti kun terveys ja talous kasvavat, lasten ja nuorten hyvinvointi heikkenee. Hän on todennut tutkimustulosten kertovan, että varhaisvaiheessa koettu stressi vaikuttaa lapsen terveyteen ja kehitykseen hyvin kokonaisvaltaisesti, joskin myös monet suojaavat asiat voivat korjata tilannetta.

Lapsiin kohdistuva väkivalta ja kaltoinkohtelu selittänevät merkittävästi lasten pahoinvointia. Ne ovat lapselle vakavia psyykkisiä kehitysriskejä. Väkivallan vaikutukset ulottuvat emotionaaliseen, sosiaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen, ja näkyvät usein vielä aikuisiässäkin erilaisina psyykkisinä ongelmina. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja muu väkivalta niin yksittäisenä tapahtumana kuin pitkään jatkuneenakin voi aiheuttaa traumaperäisen stressihäiriön oireita. Trauman vaikutukset haittaavat monin tavoin keskittymistä ja oppimista. Ne ilmenevät ylivireytenä, järkyttävien tapahtumien palautumisena aika ajoin mieleen sekä niiden ajattelemisen tai niistä muistuttavien asioiden välttämisenä. (Saunders, Berliner & Hanson, 2003; Poijula, 2004.)

5.1. Fyysinen kaltoinkohtelu

Suomen rikoslain mukaan lapsen pahoinpitely on rikos. Myös vanhempien kasvatustapojen mielessä lapsiinsa kohdistama ruumiillinen kuritus on rikosoikeudellisesti lapsen pahoinpitelyä. Silti lapsia edelleen lyödään, potkitaan, tukistetaan, läimäytellään ja ravistellaan. Kasvatusasenteet eivät ole muuttuneet lain hengen mukaisiksi. Lastensuojelun Keskusliiton (www.lskl.fi) tekemän kyselyn (2004) mukaan kolmannes suomalaisista edelleen hyväksyy ruumiillisen kurituksen. Miehet hyväksyvät ruumiillisen kurituksen naisia useammin. Kuitenkin naisistakin runsas viidennes hyväksyy sen ainakin poikkeustapauksissa. Stakesin vuonna 2003 koululaisille tekemän kyselyn mukaan peruskoulun yhdeksäsluokkalaisista 21 prosenttia on saanut vanhemmiltaan ruumiillista kuritusta (www.stakes.fi/kouluterveys). Vakavia sairaalahoitoon johtavia lasten pahoinpitelyitä sattuu Suomessa vuosittain noin 50 tapausta. Lievien pahoinpitelyjen määriä voi vain arvailla. Lapsissa fyysinen pahoinpitely voi näkyä mustelmina, naarmuina, palovammoina, murtumina ja kallovammoina (Kallio & Tupola, 2004).

Ruumiillisella kurituksella ja pahoinpitelyllä on vahingollisia ja kauaskantoisia vaikutuksia (Taskinen, 2003). Ne antavat lapselle väkivaltaisen käyttäytymismallin, herättävät pelkoa ja epäluottamusta sekä saavat lapset riippuvaisiksi ulkoisesta kontrollista, koska ne ehkäisevät normien sisäistymistä. Ne voivat aiheuttaa vakavia ruumiinvammoja, jopa kuoleman, ja vaikeuttavat lasten psyykkistä ja sosiaalista kehitystä. Lapsen riskiä tulla fyysisesti pahoinpidellyksi lisäävät perheen kuormittavat elämänolosuhteet, vanhempien emotionaalinen epävakaus ja heikko turhaumansietokyky sekä taipumus reagoida voimakkaasti ahdistavissa ja uhkaavissa tilanteissa. Vanhempien omat lapsuuden väkivalta-kokemukset tai perheväkivalta voivat alentaa kynnystä lasten lyömiseen.

5.2. Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu

Jari Sinkkosen (2004) mukaan emotionaalista kaltoinkohtelua on vaikea havaita. Lapsi ei yleensä ole välittömässä vaarassa, eikä henkisestä pahoinpitelystä jää näkyviä jälkiä. Emotionaalinen tai psyykinen kaltoinkohtelu on käyttäytymismalli, jossa lapsesta vastuulliset aikuiset välittävät hänelle jatkuvasti käsityksen, että hän on kelvoton eikä häntä voi rakastaa tai että hän on arvokas vain tyydyttäessään aikuisten tarpeita ja mielihaluja. Lapsen psyykkisen kehityksen kannalta on vahingollista, jos hän jää vaille turvaa ja lohdutuksen kokemuksia ja jos hänen tunnetarpeisiinsa suhtaudutaan välinpitämättömästi. Sinkkonen (2004) jäsentää lapsen emotionaalisen kaltoinkohtelun muodot seuraavasti:

- **Hyljeksiminen ja halventaminen**
  - Lasta ei auteta ja hänen ehdotuksensa torjutaan.
  - Lasta nimitellään loukkaavasti ja nöyryytetään muiden nähden.
  - Lapselle huudetaan ja kiroillaan jatkuvasti.

- **Uhkailu ja pelottelu**
  - Lasta uhkaillaan hänen itsensä tai jonkun hänelle tärkeän ihmisen vahingoittamisella.
  - Lasta uhkaillaan hylkäämisellä tai itsemurhalla.
  - Lapselle asetetaan kohtuuttomia odotuksia ja häntä uhataan väkivallalla, elleivät ne täyty.
  - Lapsi joutuu näkemään perheväkivaltaa.

- **Eristäminen**
  - Lapsen yhteydenpito kodin ulkopuolisiin ihmisiin kielletään tai sitä rajoitetaan tarpeettomasti.
  - Lapsi lukitaan omaan huoneeseensa.

- **Lapsen käyttäminen aikuisen tarpeisiin**
  - Lasta kohdellaan aikuisena tai vanhemman asemassa olevana.
  - Lasta manipuloidaan ja käytetään aikuisten toiveiden toteuttamiseen.

- **Lapsen korruptoiminen**
  - Lapsen antisosiaalista käytöstä tuetaan tai suositetaan.

- Lasta rohkaistaan käyttämään alkoholia tai huumeita.
  - Lapselle aiheutetaan ikään kuulumatonta seksuaalista stimulaatiota.
- **Lapsen tunnetarpeiden huomiotta jättäminen**
    - Aikuinen on välinpitämätön ja tekemisissä lapsen kanssa vain kun se on aivan välttämätöntä.
    - Aikuinen ei ilmaise rakkautta eikä huolenpitoa lasta kohtaan.
    - Aikuinen ei katso lasta eikä kutsu häntä nimeltä.

5.3. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön yleisyyttä selvittelevien tutkimusten tulokset vaihtelevat hyväksikäytön määrittelyn, tutkimuskohderyhmän ja -menetelmän mukaan. Suomalaisten kyselytutkimusten mukaan (Sariola, 1990, 1992) tytöistä 7–8 prosenttia ja pojista 2–3 prosenttia arvioidaan kokevan eriasteista seksuaalista häirintää. Kun aikuisilta naisilta kyseltiin heidän väkivaltakokemuksistaan (Heiskanen & Piispa, 1998), 16 prosenttia heistä kertoi joutuneensa alle 15-vuotiaana seksuaalisen väkivallan tai seksuaalisesti uhkaavan käyttäytymisen kohteeksi. Hyväksikäyttäjiksi epäilty on pääasiassa ollut mies (Kauppinen, Sariola & Taskinen, 2000), joskin myös naisia on epäiltyjen joukossa ollut lisääntyvästi. Hyväksikäyttäjäksi epäilty on yleisimmin lapselle entuudestaan tuttu mies, isä tai joku muu tuttava (kaikista epäillyistä yhteensä kaksi kolmasosaa).

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on rikos. Rikoslain 20. luvun (6. §:n) mukaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on

- sukupuoliyhteys tai sen yritys alle 16-vuotiaan kanssa,
- alle 16-vuotiaan sellainen koskettaminen tai muu seksuaalinen teko, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään,
- alle 18-vuotiaan nuoren taivutteleminen sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaalitekoon, jos hän on koulussa tai muussa laitoksessa tekijän määräysvallan tai valvonnan alainen ja
- seksuaalinen teko, kun uhrina on 16–17-vuotias lapsi (alle 18-vuotias) ja tekijänä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa oleva henkilö, joka asuu samassa taloudessa.

Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä aikuinen käyttää lasta hyväkseen tyydyttääkseen omia seksuaalisia tarpeitaan. Seksuaalista hyväksikäyttöä on esimerkiksi tirkistely, itsensäpaljastaminen, lapsen sukuelinten koskettelu, lapsen johdattaminen aikuisen sukuelinten kosketteluun tai masturbointiin, raiskaus tai yhdyntä, lapsen altistaminen ikään sopimattomalle seksuaalisuudelle esimerkiksi näyttämällä hänelle pornofilmejä, lapsen käyttäminen esiintyjänä kuvattaessa pornografista materiaalia, lapsen sadistinen kohtelu seksuaalisen mielihyvän tuottamiseksi hyväksikäyttäjälle sekä seksin ostaminen alle 18-vuotiaalta (Salo & Ståhlberg, 2004). Lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ei rikosoikeudellisesti kuitenkaan pidetä edellä mainittuja seksuaalisia tekoja, jos osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa.

Seksuaalisen hyväksikäytön synonyymeina käytetään joskus virheellisesti sanoja inesti tai pedofilia, jotka kylläkin sisältyvät lasten seksuaalisen hyväksikäytön käsitte-

seen. Insesti merkitsee sukupuoliyhteyttä nimenomaan lähisukulaisen kanssa, olipa kyseessä lapsi tai aikuinen. Pedofiili on tyypillisesti perheen ulkopuolinen henkilö, jolla usein on lukuisia lapsiuhreja ja joka saattaa olla mukana järjestäytyneessäkin toiminnassa. Seksuaalinen hyväksikäyttö vaikuttaa lapseen monella lailla välittömästi ja ilman hoitoa myöhempäänkin elämään. Lapsen käyttäytymisessä se voi näkyä esimerkiksi aggressiivisuutena, riehumisena, ylikiihottuneisuutena, karkailuna, erilaisina psykosomaattisina oireina, syömis- ja nukkumishäiriöinä, masennuksena, itkuherkkyytenä, toivottomuutena ja itsetuhoisuutena (Heikinheimo & Tasola, 2004). Nämä oireet voivat yksittäisinä liittyä myös muuhun. Selvimmin juuri hyväksikäyttökokemukseen liittyvä oire on lasten ilmaisema ikätasoon kuulumaton seksuaalinen käyttäytyminen, ylivirittyneisyys ja seksuaalissävytteiset puheet.

Hyväksikäyttö vaikuttaa syvästi itsetuntoon ja kokemukseen itsestä sävyttämällä sen häpeän, likaisuuden, syyllisyyden ja huonommuuden tunteilla. Vaikutukset seksuaaliseen kehitykseen ja ihmissuhteisiin ovat laajat. Seksuaalinen hyväksikäyttö järkyttää lapsen perusturvallisuutta sitä enemmän, mitä läheisempi ihminen hyväksikäyttäjä on. Siinä hyväksikäytetään lapsen riippuvaisuutta ja hänen luottamuksensa tulee petetyksi. Hyväksikäytön kokemuksesta voi myös toipua edellyttäen, että se tulee esille. Selviytyminen riippuu myös siitä, miten lapsi saa tukea perheeltään ja muuta tarvitsemaansa apua ja hoitoa.

5.4. Laiminlyönti

Annlis Söderholmin (2004) mukaan lapsen laiminlyönnissä on kysymys siitä, että lapsen perustarpeet jätetään huomiotta. Eräotuksena fyysiseen ja emotionaaliseen kaltoinkohteluun lapsen laiminlyönnissä lapsen fyysiset ja emotionaaliset tarpeet jätetään huomiotta, vaikka lasta ei suoranaisesti tai aktiivisesti pahoinpideltäisikään. Lapsen tärkeimpiä perustarpeita ovat rakkaus, nähdä ja kuulla tuleminen sekä hyväksynnän ja arvostuksen saaminen. Perustarpeisiin kuuluvat myös riittävä ravinto, vaatetus, puhtaus, valvonta ja turvallisuus, virikkeiden saanti, terveydenhuolto ja koulutus.

Söderholm (2004) arvelee laiminlyönnin olevan kaltoinkohtelun muodoista tavallisin. Lapsen laiminlyönti voi olla fyysistä, jolloin huolenpito ja hoito ovat puutteellisia: lapsi ei saa riittävää tai oikeaa ravintoa tai hän elää kylmissä ja epähygieenisissä tai muutoin lapselle soveltumattomissa olosuhteissa. Laiminlyönti voi olla myös koulutuksen tai lääketieteellisen hoidon laiminlyöntiä. Fyysisessä laiminlyönnissä on aina mukana myös emotionaalista laiminlyöntiä, mikä tarkoittaa lapsen tunnetarpeiden huomiotta jättämistä. Emotionaalisessa puutteessa olevalla lapsella on vain niukasti tai ei lainkaan kokemuksia rakastetuksi tulemisesta, hyväksynnästä ja arvostuksesta.

Emotionaalinen laiminlyönti voi näkyä erilaisina lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen ongelmina mm. siten, että vanhemmat eivät ole psyykkisesti läsnä, vanhempien käsitys lapsesta on negatiivinen tai väärä tai vuorovaikutus lapsen kanssa on epä johdonmukaista tai ikään nähden epäasianmukaista. Laiminlyönnin pitkäaikaisseurausten tiedetään olevan lapselle hyvin vakavia. Ne ulottuvat lapsen aikuisuuteen ja siihen, kuinka lapsi osaa itse aikuisena toimia omien lastensa van-

hempana ja turvata heidän perustarpeidensa riittävän täyttämisen. Varhainen puuttuminen lapsen laiminlyöntiin onkin ensiarvoisen tärkeää. (Söderholm, 2004.)

5.5. Lapsi perheväkivallan todistajana

Perheväkivalta on perheen sisällä ilmenevää väkivaltaa. Perheväkivalta voi esiintyä fyysisenä, psyykkisenä, seksuaalisena tai taloudellisena. Fyysisestä perheväkivallasta valtaosa kohdistuu naisiin ja tekijänä on mies. Heiskasen ja Piispan tutkimuksen (1998) mukaan parisuhteessa elävistä suomalaisista naisista 20 prosenttia on joutunut puolison tekemän fyysisen tai seksuaalisen väkivallan tai väkivallalla uhkailun kohteeksi. On arvioitu, että lähes 17 prosenttia alle 18-vuotiaista suomalaisista lapsista ja nuorista on joutunut kotonaan näkemään ja kuulemaan äitiinsä kohdistuvaa väkivaltaa (Oranen, 2001). Perheen sisällä tapahtuva väkivalta on nykyisin yleisen syyttäjän alainen rikos, jossa uhrilla ei ole mahdollisuutta estää syytteen nostamista tuomioistuimessa.

Perheväkivalta on mielletty kauan vain aikuisten ongelmaksi. Ensi- ja turvakotien Lapsen aika -projektin aikana selviteltiin väkivallan vaikutuksia lasten elämään (Oranen, 2001). Väkivalta vaikuttaa aina myös lapseen, vaikka he eivät itse olisi suoraan väkivallan kohteena. Väkivalta perheessä vaikuttaa lapseen tuomalla elämään pelon ja uhan ilmapiirin. Lapset aistivat jännittyneisyyden ja näkevät väkivallan jäljet, vaikka eivät olisi olleet paikalla itse pahoinpitelytilanteessa.

Väkivallalle altistuminen on lapsille vakava kehityksellinen riski. Sen seurauksiin vaikuttavat väkivallan määrä, laatu ja kesto sekä lapsen ikä, selviytymiskeinot, muut mahdolliset samanaikaiset riskitekijät ja suojaavat tekijät. Väkivallan traumatokemukset vaikuttavat lapseen suoraan ja välillisesti heikentyneen vanhemmuuden kautta. Perheväkivalta voi näkyä leikki-ikäisillä lapsilla käyttäytymisen ja aggressioiden hallinnan ongelmina, kehityksen taantumisenä sekä pelkoina ja ahdistuneisuutena. Kouluikäisillä väkivallalle altistuminen voi näkyä vaikeuksina kaverisuhteissa, käyttäytymishäiriöinä, alttiutena kiusata muita tai tulla kiusatuksi, oppimisvaikeuksina sekä erilaisina emotionaalisina oireina kuten pelkoina ja ahdistuneisuutena sekä syyllisyyden tunteina ja häpeänä. (Oranen, 2004.)

Perheväkivaltaan liittyy paljon häpeää, syyllisyyttä ja pelkoja. Avun hakeminen voi perheelle olla vaikeaa. Puheeksi ottamisen ja avun hakemisen kynnystä voidaan alentaa siten, että myös tästä ongelmasta puhutaan ääneen niissä yhteisöissä, joissa lasten kanssa työskennellään. Turvallisuuden takaamiseksi väkivaltaepäilyyn puheeksi ottaminen pitää tehdä aina kahden kesken oletetun uhrin kanssa.

6. LAPSEN SUOJELU JA PERHEEN AUTTAMINEN MONIAMMATILLISENA YHTEISTYÖNÄ

Perheissä tapahtuva väkivalta juontaa usein juurensa sukupolvien yli. Väkivaltakierteen katkaiseminen ei yleensä onnistu perheen omin voimin, eikä sitä voi jättääkään yksittäisten perheiden vastuulle. Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, pahoinpitely ja perheväkivalta ovat lastensuojelullisia, hoidollisia ja juridisia kysymyksiä. Niiden pu-

heeksi ottaminen, niihin puuttuminen sekä niiden tutkiminen ja hoitaminen on haastavaa ja vaatii moniammatillista yhteistyötä, jossa yhdistyvät perhelähtöinen tuki ja kontrolli. Alueelliset toimintamallit helpottavat yksittäisen työntekijän toimintaa näissä tilanteissa. Kunkin työntekijän on selkiytettävä oma ensisijainen tehtävänsä. Mahdollisen rikoksen selvittäminen kuuluu poliisille. Lastensuojelun tehtävänä on turvata lapsen tilanne. Kriisiapua ja hoitoa antavat esimerkiksi perheneuvolat, lasten- ja nuorisopsykiatrian yksiköt ja kriisipalveluyksiköt.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn sekä perheväkivallan perusteltavissa oleva epäily on aina syy tehdä lastensuojeluilmoitus. Vastuu lastensuojeluilmoituksen tekemisestä on havainnon tekijällä.

Jos sosiaali- ja terveydenhuollon, koulutoimen, poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa tai luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietoa ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle.

(Lastensuojelulaki § 40)

Lastensuojelulain 40. pykälässä on velvoittava säännös, joka syrjäyttää muissa laeissa olevat vaitiolo- ja salassapitosäännökset. Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä suullisesti esim. puhelimesta tai kirjallisesti. Epämääräisestäkin huolesta ja epäilystä voi keskustella lastensuojelun työntekijän kanssa ja arvioida hänen kanssaan yhdessä, onko epäilylle ja huolelle sellaisia perusteita, että kysymys on lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Erityisesti voi olla vaikeaa arvioida lapsen emotionaaliseen kaltoinkohteluun tai hoidon laiminlyöntiin liittyvien havaintojen merkittävyyttä.

Kun sosiaalityöntekijän tietoon tulee epäily lapsen kaltoinkohtelusta, hän selvittää lastensuojelun tarpeen ja vastaa tarpeenmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen ja hoidon järjestämisestä. Mikäli on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen, hän tekee myös tutkintapyynnön tai rikosilmoituksen poliisille.

Lapsen kannalta katsottuna tärkeintä ja ensisijaista on hyväksikäytön ja pahoinpitelyn loppuminen ja se, että lapsi saa tarvitsemaansa huolenpitoa ja hoitoa. Mahdollisen rikoksen selvittäminen ei sitä vielä takaa. Yksi tapa pyrkiä vahvistamaan lapsen turvallisuutta on käynnistää suojakeskustelu hänen lähipiirinsä kanssa. Ruotsalainen sosionomi, psykoterapeutti Paula Heljestrand on käynyt Suomessa useilla paikkakunnilla opastamassa sosiaali- ja terveystoimen työntekijöitä, miten suojakeskustelu käynnistetään tilanteessa, jossa on nousut epäily lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Se sopii myös tilanteisiin, joissa on epäily tai huoli lapsen pahoinpitelystä, ja erityisesti sellaisiin tilanteisiin, joissa hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä ei ole voitu todentaa. Suojakeskustelun tarkoituksena on pyrkiä huolehtimaan siitä, että lapsi ei ainakaan jatkossa tulisi hyväksikäytetyksi. Keskustelulla pyritään vahvistamaan sosiaalista kontrollia ja lisäämään aikuisten valppautta ja voimavaroja tukea ja suojella lasta. Suojakeskustelulla haastetaan myös hyväksikäyttäjäksi epäilty vastuuseen ja osoittamaan häneen kohdistuvat epäilyt jatkossa aiheettomiksi. Lapsen hyväksikäyttö- tai pahoinpitelyepäilyn esilletulo on vakava kriisi koko perheelle ja lähiverkostolle. Siksi kunkin osapuolen psyykkisen avun ja tuen tarve tulee selvittää. Välineitä yhteistyöhön -osiossa (s. 219) on kuvattu sekä lapsen lähipiirin että hänen itsensä kanssa käytävää suojakeskustelua.

7. TURVATAITOKASVATUKSEN HYVÄKSI KOETUT PERIAATTEET

7.1. Lasten turvataito -ohjelma

Lasten turvataito on suomalainen lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyohjelma. Sen tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan ja laiminlyönnin kohteeksi. Lasten turvataito-ohjelmassa on kehitetty ja on tarkoitus edelleen kehittää

- toimintamallia lapsiryhmien, erityisesti koulujen ja päivähoidon kasvatustyöhön,
- turvataitokasvatusta lapsille itsestä huolehtimiseen,
- tukea perheiden kasvatustyöhön,
- moniammatillista ja alueellista yhteistyötä ja
- koulutusta väkivallan ehkäisytyöhön lasten parissa työskenteleville.

Ohjelman merkittävä osa on lasten saama turvataitokasvatus, jota toteutetaan vertaisryhmissä tutun aikuisen ohjauksessa. Lapset saavat turvataitoja, joita he tarvitsevat huolehtiakseen omasta turvallisuudestaan kiusaamisen, väkivallan ja ahdistelun tilanteissa. Turvataitokasvatuksen avulla lapset saavat valmiuksia, joiden avulla he mahdollisesti voivat välttyä joutumasta tilanteisiin, joissa heidän turvallisuutensa on uhattuna. Lapsia ohjataan kertomaan huolistaan jollekin luotettavalle aikuiselle.

Turvataitokasvatus on enemmän kuin pelkkien toimintaohjeiden antamista. Lasten kohtaamat hyväksikäytön ja väkivallan tilanteet ovat moninaisia, eikä kaikkien mahdollisten tilanteiden varalle lapsia voida ohjeistaa. Olennaista onkin vahvistaa lapsessa häntä suojaavia kykyjä ja taitoja. Tällaisia ovat mm. hyvä itseluottamus, usko omaan selviytymiskykyyn, kokemukset hankalista tilanteista selviämisestä ja kyky soveltaa niitä myöhemmin, itsenäisyys, oivaltavuus ja ongelmanratkaisukyky, myönteinen sosiaalisuus sekä luottamus toisiin siten, että voi pyytää ja vastaanottaa apua (Pojjula, 2004; Tamminen & Räsänen, 2004).

Turvataitokasvatus on lasten omien voimavarojen ja taitojen laaja-alaista vahvistamista. Sillä edistetään itsetuntemusta, itsearvostusta ja itseluottamusta, tunne- ja vuorovaikutustaitoja ja hyviä kaverisuhteita. Jos lapsella on hyvä itsetuntemus ja hän osaa tunnistaa tunteita, hän tunnistaa myös hämmentävät, pelottavat ja turvallisuutta uhkaavat tilanteet. Itseensä luottava lapsi uskoo voivansa vaikuttaa siihen, mitä hänelle tapahtuu. Itseään arvostava lapsi pitää vastarinnan edessä kiinni oikeiksi tietämistään asioista. Hän ei anna loukata itseään tietoisesti, vaan puolustautuu. Sujuvuus sosiaalisissa taidoissa on avuksi tyydyttävien kaverisuhteiden luomisessa, ja hyvät ystävät taas suojaavat ajautumasta alistaviin ja hyväksikäyttäviin ihmissuhteisiin. Toisen kunnioittamisen ja ristiriitojen selvittämisen taitojen oppiminen voi suojella lasta myös tulehista itse hyväksikäyttäjäksi. Erityisesti pojat tarvitsevat ohjausta ja malleja siihen, miten he voivat ilmentää omaa maskuliinisuuttaan väkivallattomasti muita alistamatta (Bolen, 2003).

7.2. Voimapyramidi

Lapsille suunnattu turvataitokasvatus on tarpeellista lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi, mutta yksistään se ei riitä. Lasten omien valmiuksien edistämisen lisäksi on tärkeää vahvistaa lasten yhteisöjen turvallisuutta ja näiden yhteisöjen välistä yhteistyötä. Turvallisuuden vahvistaminen tapahtuu siis toisaalta lapsen omia selviytymis- ja hallintakeinoja edistämällä ja toisaalta hänen turvaverkkoaan tiivistämällä. Näin lapsen autonomiaa ja itsenäistä selviytymistä edistetään varmistaen samalla hoivan ja läheisyyden saanti.

Voimapyramidin (s. 31) avulla esitetään niitä periaatteita, jotka turvaverkoston käytännön kokeilu- ja kehittämistyössä on havaittu tärkeiksi ja huomionarvoisiksi lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä. Nämä periaatteet voidaan tiivistää *perhe-, yhteisö- ja lapsinäkökulmiksi*. Niin lapsi-, perhe- kuin yhteisönäkökulmasta katsottuna voimapyramidi sisältää asioita, joita ehkäistään, ja asioita, joita edistetään. Kyse on esimerkiksi väkivaltaa, alistamista ja kiusaamista suosivien asenteiden ja käyttäytymismallien torjumisesta ja riski- ja haavoittavien tekijöiden *ehkäisemisestä*. Toisaalta pyritään *edistämään* niitä asioita, jotka ovat yhteydessä niin *psykkiseen/kokemukselliseen* kuin *fyysiseen/objektiiviseen* turvallisuuteen ja jotka liittyvät sekä lasten omiin valmiuksiin että hänen lähipiiriinsä.

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja kaltoinkohtelun näkeminen ja siihen puuttuminen on ahdistavaa, ja olo on usein avuton. Voimapyramidin kätköistä saattaa paljastua ”aarteita”, jotka sisältävät vihjeitä voimaantumiseen. Linus Torvalds kirjassaan *Just for fun* (2001) kertoo järkeilleensä, että mikäli haluaa ymmärtää sitä, miten yhteiskunta muuttuu, on ymmärrettävä, mikä ihmisiä innoittaa. Hänen mielestään kolme ihmisen toimintaa ohjaavaa vaikutinta ovat ensinnäkin halu selviytyä ja pysyä hengissä, seuraavaksi sosiaalisuus ja viimeisenä viihde ja hauskanpito. Voisivatko nämä vaikuttimet innoittaa myös lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytyön kehittämisessä? Ensin siis ponnistellaan sen vuoksi, että *selviydettäisiin* eteen tulevista vaativista haasteista kuten hyväksikäytettyjen lasten tutkimisesta ja heidän ja perheiden tukemisesta. Selviytymistä helpottaa, jos haasteisiin vastataan moniammatillisesti *yhdessä toisten kanssa*. Yhdessä tekeminen on usein myös haus Kempaa. Yhdessä tutkien, kysyen ja kokeillen löytyy ehkä uusia ja luovia tapoja työn tekemiseen, mistä seuraa *iloa, innostumista ja hauskuuttakin* raskaiden asioiden keskellä. Työ on liian usein totista puurtamista. Leikillisyyden ja ilon saadessa meissä sijaa tulemme paremmiksi työntekijöiksi. Viritymmehän helpommin silloin samalle aaltopituudelle lasten kanssa.

Turvataitokasvatus haastaa monella tasolla niin lapsia kuin aikuisia lähtemään matkalle, joka voi tuoda odottamattomia yllätyksiä. Turvataitokasvatuksen tavoitteita on kuvailtu Välineitä yhteistyöhön –osiossa sivulla 200 niin lasten, vanhempien kuin opettajien ja ohjaajienkin näkökulmasta.

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy - Voimapyramidin kolme näkökulmaa

Lapsilähtöisyys

Yhteisöllisyydessä voimaa

- Moniammatillisuus
- Aikuisten oma turvaverkko
- Toimintaohjeet, kun huoli herää
- Alueellisten ehkäisevien ohjelmien rakentaminen
- Yhteiset koulutukset

Perheissä perusta

- Perusturvallisuus luodaan lapsen ja vanhemman välisessä suhteessa
- Tietoisuus lasten oikeuksista
- Herkkyys kuulla lasta
- Kodit mukaan turvataitokasvatukseen
- Tukea kotien kasvatustyöhön
- Riskiperheiden tukeminen

7.3. Perhenäkökulma

Perheissä perusta turvallisuudelle

Voimapyramidin peruskulma on perheissä. Lapsen turvallisuudelle, omalle arvolle ja vuorovaikutustaidoille luodaan pohja jo varhaisissa ihmissuhteissa. Itsearvostus rakentuu, kun lapsi kokee olevansa vanhemmilleen arvokas ja rakastettu niin, että jo hänen olemassaolonsa tuottaa iloa. Kiintymyssuhteita pidetään yleisesti tärkeimpänä voimana turvallisuuden rakentumisessa (Hautamäki, 2001). Kiintymyssuhdetyyli vaikuttaa myös lapsen käyttämään selviytymistyyliin siinä tapauksessa, että hän kokee väkivaltaa. Traumasta toipumiseen vaikuttaa paitsi se, miten ihminen tulkitsee traumaattisen tapahtuman, myös se, kuinka hyvä turvallisuudentunne hänellä jo ennalta on olemassa (Pojula, 2004).

Lapsella tulisi olla lämmin ja pysyvä suhde ainakin yhteen aikuiseen, joka pystyy tunnetasolla kohtaamaan hänet. Läheinen ja luottamuksellinen suhde lähiaikuiseen on lapselle suoja. Lapsi viestittää arkipäivänsä asioista ja huolista joskus sanattomasti, joskus sanallisesti. Jotta lapsi tulisi kuulluksi, aikuisella pitää olla malttia pysähtyä hänen rinnalleen ja kykyä herkkyä hänen viesteilleen. Kokemus aikuisen osoittamasta kiinnostuksesta ja välittämisestä vähentää lapsen alttiutta etsiä hyväksyntää ja huomiota hyväksikäyttävistä suhteista.

Tukea kotien kasvatustyöhön

Lapsen turvallisuus on paljolti riippuvaista siitä, miten perhe selviää lukuisista toimeentuloon, jokapäiväiseen elämään, huolenpitoon (Kraav & Kirmanen, 2000) ja vanhemmuuteen (Helminen & Iso-Heiniemi, 1999; Rautiainen, 2001) liittyvistä tehtävistään, sekä siitä, miten vanhemmat pystyvät suojaamaan lasta vahingollisilta vaikutteilta. Turvataitokasvatuksen myötä voi lapsiryhmän työntekijöille tulla huoli lapsen tai perheen hyvinvoinnista. Tällöin tarvitaan taitoa ottaa huoli puheeksi lapsen ja vanhempien kanssa sekä taitoa hyödyntää moniammatillista yhteistyöverkostoa ja tietoa perheiden palvelupaikoista. Huoli kannattaa ilmaista puhumalla konkreettisista asioista, esimerkiksi niistä lapsen oireista tai puheista, jotka huolen ovat herättäneet. Perheiden tapaamisiin voi pyytää kunnan sosiaalityöntekijän tai jonkun muun moniammatillisen työryhmän työntekijän, kunhan siitä ensin sovitaan perheen kanssa. Ohjeita huolen puheeksi ottamiseen on Stakesin julkaisemassa oppaassa *Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista* (Eriksson & Arnkil, 2005).

Vanhemmat saattavat tarvita kasvatustukea löytääkseen vaihtoehtoisia kasvatustenelmiä. Vinkkejä löytyy mm. Internetistä osoitteesta www.lskl.fi ja vilkkaiden lasten vanhempien ohjaukseen tarkoitettuista oppaista (Tasola & Lajunen, 1997; Sandberg, Santanen, Jansson & Lauhaluoma, 2004).

Kodit mukaan turvataitokasvatukseen

Lapsi elää samanaikaisesti kodin ja koulun/päivähoidon vaikutuspiirissä. Sen vuoksi eri kasvatusyhteisöjen pitää olla vuorovaikutuksessa ja yhteistyössä. Vuorovaikutus lisää lasten tuntemusta puolin ja toisin ja auttaa aikuisia näkemään selkeämmin lapsen tarpeet. Huoltajilla on ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta. Turvataitokasvatusta tulee toteuttaa yhteisvastuullisesti kotien kanssa. Yhteisvastuullisella kasvatuksella edistetään lasten oppimisen ja kasvun edellytyksiä, turvallisuutta ja hyvinvointia lapsiryhmässä ja kodeissa. Yhteistyötä voidaan toteuttaa sekä yhteisö- että yksilötasolla. Yhteistyön lähtökohtina tulee olla eri osapuolien kunnioittaminen, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet). Turvataitokasvatuksessa yhteistyö merkitsee mm. sitä, että koteihin menee siitä riittävät tiedot ja että kodeilla on mahdollisuus osallistua turvataitokasvatuksen suunnitteluun ja arviointiin.

Turvataitokasvatuksen kokeilupaikkakunnilla asuvat vanhemmat ovat pitäneet turvataitokasvatusta tarpeellisena, ja he ovat ilmaisseet halunsa saada siitä tietoa ja tehdä yhteistyötä. Muhonen ja Sihvonen (2002) kyselivät ensi- ja kolmasluokkalaisten lasten vanhempien toiveita yhteistyöstä. Sen mukaan vanhemmat haluavat tietoa turvataitokasvatuksen sisällöistä etukäteen ja informaatiota siitä, millaisia asioita ryhmässä on käsitelty. Tiedonkulun toivotaan olevan avointa, luottamuksellista ja jatkuvaa. Puolet kyselyyn vastaajista halusi osallistua turvataitokasvatuksen suunnitteluun. Luokkakohtaiset vanhempainillat koettiin koko koulun vanhempainiltoja paremmiksi tilaisuuksiksi. Niissä vanhemmista tuntui, että he voivat vaikuttaa asioihin ja saada vertaistukea toisiltaan. Toivottiinpa turvataitoteemojen tiimoilta lapsille, vanhemmille ja opettajille yhteisiä, toiminnallisiakin tilanteita, joissa lasten ideoita hyödynnettäisiin.

Vanhemmat saavat tietoa turvataitokasvatuksesta kirjallisten tiedotteiden kautta. Tietoa saa myös vanhempainilloissa. Tiedotus- ja keskustelutilaisuuksissa vanhemmat voivat osallistua turvataitokasvatuksen suunnitteluun. Näissä tilaisuuksissa voidaan sopia ta rvittavasta j a t oivotusta y hteistyön t avasta. T urvataitokasvatuksen oppimateriaalissa on jokaiseen teemaan liittyvä kotitehtävä, jonka lapset tuovat kotiin kotiväen kanssa yhteisesti tehtäväksi. Kotitehtävien kautta vanhemmat saavat konkreettisia ideoita siitä, miten he itse voivat olla turvataitokasvattajia. Kotien kanssa tehtävää yhteistyötä on hyvä suunnitella moniammatillisena pari- ja tiimityönä.

7.4. Yhteisönäkökulma

Lasten ja aikuisten turvaverkko tiivistyy

Voimapyramidin toisena peruskulmana on yhteisöllisyys. Yhteisöllisyys on välittämistä ja välittäminen luo turvallisuutta. Ihmisten välinpitämättömyys toisia kohtaan ja verkottumisen puute tuovat turvattomuutta. Turvataitokasvatus on parhaimmillaan, kun se toteutetaan yhteisöllisesti ja yhteisön kaikissa lapsiryhmissä. Selkeät rajat ja yhteiset sopimukset, lasten osallistuminen sekä luottamukselliset suhteet lasten ja aikuisten välillä vahvistavat turvallisuutta. Alueellisena hankkeena turvataitokasvatus kokoaa voimavarat yhteen lasten ja perheiden parhaaksi. Yhteisössä olevien kaikkien lasten turvaverkko tiivistyy.

Yhteisöllinen tapa toteuttaa turvataitokasvatusta on osoittautunut oivaksi keinoksi tiivistää myös aikuisten yhteistyötä ja turvaverkkoa. Aikuisten oma turvallisuuden kokemus heijastuu lasten turvallisuuteen, ja turvaverkon tukemana aikuinen uskaltaa tunnistaa lasten pahan olon ja tarpeen tullen toimia.

Yhteistyöverkostossa mietitään yhteiset pelisäännöt tilanteisiin, joissa huoli lapsen kohdistuvasta väkivallasta on syystä tai toisesta herännyt. Yhteisön lasten muuttuvia tarpeita varten rakennetaan yhdessä ennaltaehkäiseviä ohjelmia. Yhteisissä keskustelu- ja koulutustilaisuuksissa tullaan tutuiksi. Yhdessä kehitetään ja yhdessä opitaan tasarvoisesti kaikkien osaamista hyödyntäen.

Moniammatillisuus voimavarana ja haasteena

Lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytyö on pitkäjänteistä ja moniammatillista yhteistyötä. Kaikkien osaamista tarvitaan. Kukaan ei yksin voi hallita kaikkea. Tarvitaan yhteistä ideointia ja kokemusten jakamista. Turvataitokasvatus haastaa murtautumaan ulos tiukkoihin ammatti- ja hallintokuntarajoihin pitäytyvästä työskentelytavasta. Se haastaa verkottumaan moniammatillisesti ja alueellisesti ja etsimään yksintyöskentelyn rinnalle tapoja tehdä työtä pareittain ja tiimeittäin.

Yhteisöasiantuntijuus ja kokemuksellinen oppiminen

Turvataitokasvatuksen yhteisöllisyysnäkökulma haastaa muutoksiin asenteiden tasolla. Käsitys asiantuntijuudesta joutuu uudelleen arvioitavaksi. Individualistista asiantuntijuutta tärkeämmäksi nousee yhteisöasiantuntijuus. Kaikkien yhteisössä olevien tiedostamisen ja osaamisen lisääntyminen on välttämätöntä turvallisuuden vahvistamisessa.

Käsitys tiedosta ja oppimisesta joutuu uudelleen tarkasteluun. Tietoa ja osaamista syntyy kokemuksellisen oppimisen kautta yhdessä työtä tehden, avoimessa dialogissa, arjen horisontaalisissa prosesseissa (Laitila, 2004). Vanhempien kokemuksellinen asiantuntijuus lasten asioissa on tasavertaista ammattilaisten kanssa. Tilaa on myös lasten omille näkemyksille ja vapaaehtoisjärjestöjen osaamiselle. Tietoa oikeasta tavasta tehdä ennaltaehkäisevää työtä ei välttämättä ole missään valmiina eikä yhtä oikeaa ratkaisua ole olemassa. On vain useita erilaisia näkökulmia.

Yhdessä oppimiseen tarvitaan yhteisiä kehittymis- ja oppimisfoorumeita. Yhdessä oppiminen edellyttää luottamusta, toisten kuuntelemista ja oman erityisen asiantuntijuuden tiedostamista sekä sen ilmaisemista. Se edellyttää uskallusta luovuttaa oma asiantuntijuus yhteiselle areenalle yhteiseen keskusteluun (Arponen, Kihlman & Välimäki, 2004). Se vaatii myös epävarmuuden sietoa, kun oppimisprosessin tuloksista ei ole vielä varmuutta.

7.5. Lapsinäkökulma

Tärkeintä on lasten hyvinvointi, ja siksi lapsinäkökulma on asetettu voimapyramidin korkeimpaan kärkeen. Vastuu lasten turvallisuudesta kuuluu ensisijaisesti aikuisille. Yksi aikuisten perustehtävistä on varjella lapsia ja lapsuutta nykyisen maailman ris-tiriitaisilta vaatimuksilta ja lisääntyviltä uhilta. Mutta mitä lapsinäkökulma tarkoittaa lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyssä?

Lapsinäkökulmasta katsottuna lapsi nähdään *oman elämänsä subjektina*; hänen kuuluu saada tietää oikeudestaan fyysiseen koskemattomuuteen, hoivaan ja turvaan. Hänellä on oikeus saada ohjausta siihen, miten hän itse voi suojata itseään. Lapset saavat turvataitokasvatusta omassa arjessaan, vertaisryhmissään kouluissa tai päivä-hoidon ja vapaa-ajan ryhmissä. Tällä tavoin toteutettuna turvataitokasvatus edistää tasa-arvoa. Kaikilla lapsilla on mahdollisuus saada opastusta itsestä huolehtimiseen riippumatta siitä, ovatko he altistuneet väkivallalle vai eivät. Lapsi, jonka rajoja on jo rikottu, saa muista erottumatta tarvitsemaansa opastusta.

Lapsinäkökulma tarkoittaa *lapsilähtöisyyttä*. Vaikka lapsi tarvitsee aikuisen suojaaja ja hoitoa, hän on samalla aktiivinen, luova ja taitava vuorovaikutuksen osapuoli. Turvataitokasvatuksen lähtökohtana ovat lasten omat kokemukset, tarpeet ja kiinnostuksen kohteet. Lasta kannustetaan tutkimaan ja pohtimaan asioita itä sekä etsimään omia ratkaisuja ongelmiin. Turvataitokasvatus ei ole ylhäältä päin tulevaa, aikuisjohtoista luennointia ja valmiiden ratkaisujen antamista lapsille. Lapsilähtöisesti toimittaessa kasvatus ei pelottele lasta, vaan vahvistaa häntä.

Lapsinäkökulma tai lapsilähtöisyys on ennen kaikkea pyrkimystä *välttää lasten holhoamista tai kohteellistamista* tunnustamalla lapset oman elämänsä asiantuntijoiksi. Se tarkoittaa, että esimerkiksi tavoitteita ja keinoja ei määritellä aikuisten ennakkokäsitysten tai kehityspsykologien oletusten perusteella, vaan sel laisten tietojen pohjalta, jotka on koottu lapsilta itseltään. Aikuisten on hyvä oppia herkistämään silmänsä, korvansa ja mielensä huomaamaan, mikä lapsia innostaa ja pelottaa omalla asuinalueella, omassa koulussa ja omalla luokalla. Turvataito ei ole aikuisten suunnittelema ohjelma lasten turvaksi, vaan se on *aikuisten ja lasten vastavuoroinen tutkimus-hanke*, jonka lähtökohtana ovat lasten todelliset tarpeet.

Kun aikuiset keskittyvät kuuntelemaan, lapset voivat kertoa yllättäviäkin asioita todellisesta elämästään: koulumatkojen vaaroista tai koulun pelottavimmasta paikasta, joka saattaa olla vaikka terveydenhoitajan pimeä ja hiljainen odotustila. He kertovat myös monenlaisista huolenaiheistaan, joiden kuunteleminen saattaa tukea jopa lasten mielenterveyttä. Kuulluksi tuleminen on lasten ja nuorten mielestä yksi tärkeimmistä YK:n julistamista lapsen oikeuksista.

Viime vuosina lasten *osallisuutta* on alettu pitää tärkeänä ja sitä edistämään on käynnistetty useita valtakunnallisia hankkeita. ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti” todetaan Suomen perustuslaissa. Laissa aikuiset veloitetaan kuuntelemaan, mitä sanottavaa lapsilla on, ja ottamaan heidät tasa-arvoisina kumppaneina mukaan toimintaan. Turvataitotunnit on pyritty rakentamaan niin, että lapsia kuunnellaan vakavasti suhtautuen ja herkällä korvalla. Lasten mahdollisuus osallistua heitä koskevien asioiden käsittelyyn on myös tärkeää. Aunelan koulun oppilaat kertoivat turvataitotuntien palautteessaan, että on ”hienoa kertoa itsestä”. Tunneista oli pidetty, koska ”kaikkien mielipiteitä kysytään” ja ”on mukavaa, kun saa miettiä paljon”.

Myös kohteellistavassa työtavassa lapsia toki kuullaan, mutta rajallisesti. Kun lapset nähdään muokkaamisen kohteina, huomio kiinnittyy niihin asioihin, jotka aikuisista ovat tärkeitä ja vahvistavat hänen ennakkokäsityksiään. Kun lasta halutaan todella *kuunnella aktiivisesti*, silloin ei kuulla vain sitä, mitä halutaan, vaan se, mitä lapsi haluaa kertoa. Lapsilta suoraan kysyminen ei sekään aina ole erityisen lapsilähtöistä. Kysyessään aikuinen ottaa aloitteen ja helposti rajaa keskustelun teemat.

Turvataitotunneilla raivataan tilaa lasten omille kysymyksille, tutkimiselle ja toimintatapojen etsimiselle. Aikuiset ovat aktiivisia kuuntelijoita, yhteenvetäjiä, oppaita ja dokumentoijia. Lasten aktiivisuus saa tilaa, kun lapset toimivat ja tutkivat asioita pienryhmissä. Turvataitotunnit aloitetaan niin, että lasten turvallisuuden ja turvattomuuden tunteisiin, pelonaiheisiin ja selviytymistaitoihin tutustutaan yhdessä. Lapsille ei tarjota valmiita reseptejä, vaan he tutkivat itse niitä asioita, jotka heitä kiinnostavat, sekä miettivät toistensa ja aikuisten kanssa käyttökelpoisia selviytymiskeinoja.

Aito osallistuminen tarkoittaa sitä, että kaikki, jotka osallistuvat turvataitotuokioihin, voivat kertoa ajatuksistaan ja kokemuksistaan sekä tehdä omia toimintaehdotuksiaan. Kaikkia pyritään kuuntelemaan tasapuolisesti ja kaikkien uusia ja eriäviäkin näkemyksiä mietitään ja käsitellään. Jos yhteinen pohdiskelu tuottaa uusia ideoita ja näkökulmia, ei kiirehditä suotta eteenpäin vaan aiheissa viivytään riittävän pitkään.

Lasten kyselevä asenne voi hiipua, jos aikuinen esittää jatkuvasti kysymyksiä, arvioi vastauksia sekä noudattaa tarkasti op etustuokion ennakkosuunnitelmaa ohittaen lasten omat ajatukset tai ehdotukset. Turvataitotuokioissa on otettu käyttöön lasten luontainen tapa tuottaa tietoa sekä oppia ja luoda uutta. Omaehtoinen tiedon tuottaminen, joka tapahtuu usein leikinomaisen tutkimisen kautta, synnyttää uusia oivalluksia, yllättäviä yhdistelmiä ja erilaisia näkökulmia. Tuokioissa ei varsinaisesti opetella uutta asiaa tai taitoa vaan oivalletaan, keksitään ja luodaan jotakin erityistä ja ainutlaatuista.

8. ENNEN KUIN ALOITAT

8.1. Kontaktiverkon kokoaminen

Ennen turvataitokasvatuksen käynnistämistä lapsiryhmässä ja yhteisössä on hyödyllistä pohtia, millaista ja kenen kanssa tehtävää yhteistyötä siinä tarvitaan. Mitkä ovat mielekkäät kontaktiverkot ja miten moniammatillista yhteistyötä voidaan hyödyntää? Yhdessä on hyvä miettiä, millä lailla, kuinka laajasti ja minkälaisilla edellytyksillä voimapyramidin perhe-, yhteisö- ja lapsinäkökulmat voidaan ottaa huomioon. Välineitä yhteistyöhön -osiossa s. 209 on esimerkki Turun Jyrkkälän alueen turvataitokasvatuksen yhteistyöverkosta.

8.2. Toimintatavoista sopiminen

Turvataitokasvatuksen myötä lapset saattavat rohkaistua kertomaan peloistaan, huolistaan ja siitä, jos heitä on koskettu ”punaisen valon” kosketuksilla, satutettu, lyöty tai koskettu heidän intiimeihin alueisiinsa ilman heidän lupaa. Turvataitokasvatuksen myötä myös aikuiset herkemmin huomaavat lasten pahaa oloa ja heidän kaltoinkohteluaan. Tällaisiin tilanteisiin on työyhteisössä syytä valmistautua ja sopia toimintatavoista jo ennen turvataitokasvatuksen aloittamista. Tässä pohdinnassa voi hyödyntää Välineitä yhteistyöhön -osiossa s. 212 olevaa ns. selvittelypolkutyöryhmän toimintaehdotusta. Se on tehty tilanteisiin, joissa lapsen kanssa päivittäisessä kontaktissa työskentelevässä lähityöntekijässä herää epäily tai huoli lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai muusta kaltoinkohtelusta.

Alueelliset mallit helpottaisivat työyhteisöjä miettimään pelisääntöjä. Keski-Suomessa Keski-Suomen Haravan moniammatillinen asiantuntijaryhmä on laatinut maakunnallisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisen ja hoidon ohjeistuksen (www.koske.jyu.fi). Stakes (Taskinen, 2003) on julkaissut ohjeet sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle.

Jokaisen työntekijän on selkiytettävä oma roolinsa. Lasta lähellä olevan aikuisen rooli on olla lapselle *luotettava aikuinen* – ei tutkija tai asian selvittelijä. Mikäli lapsi kertoo lapsiryhmässä toisten läsnäollessa vakavasta kaltoinkohtelusta, häntä on syytä kiittää siitä, että hän on kertonut asiasta, mutta samalla ohjattava keskustelua kahdenkeskiseen tilanteeseen. Kahden kesken juteltaessa lapsen on hyvä saada kokea, että aikuinen todella kuuntelee ja uskoo häntä. Hänen on hyvä tietää, että hän on tehnyt aivan oikein kertoessaan. Hänelle ei voi luvata, että asia pidetään salassa. Jotta hän saa avun, asiasta on kerrottava muillekin.

Aikuisten tehtävänä on miettiä, miten lapsi saisi avun parhaiten. On hyvä kuitenkin muistaa, että lapsella on oikeus olla subjektina häntä koskevassa asiassa. Lapsenkin kanssa voi miettiä, kenen kanssa olisi hyvä puhua seuraavaksi. Hänellä voi olla monenlaisia, ehkä aiheellisiakin pelkoja asioiden kertomisesta muille. Hän saattaa pelätä, mitä siitä seuraa hänelle tai hänen perheelleen. Hän voi myös hävetä tai kokea itsensä syylliseksi tapahtuneisiin. Nämä tuntemukset on syytä ottaa huomioon. On syytä korostaa, että vastuu tapahtuneista on aikuisella. Syy ei ole lapsen.

Isomman on tiedettävä, mikä on oikein ja mikä väärin. Lapsen kanssa on hyvä miettiä, mitä hän jatkossa itse voisi tehdä itsensä suojelemiseksi. Välineitä yhteistyöhön -osiossa s. 217 on ohjeet lapsen kanssa keskustelemiseen.

8.3. Kouluttautuminen

Turvataitoja lapsille -oppimateriaali on pyritty tekemään sellaiseksi, että sen avulla tai lyhyellä perehdyttämällä pääsee alkuun turvataitokasvatuksen toteuttamisessa. Hyödyllisiksi on koettu koko työyhteisön tai alueen moniammatilliset työpajakoulutukset, joissa eri ammatteja edustavat työntekijät tulevat tutuiksi ja joissa voidaan jakaa osaamista ja kokemuksia. Hyödyllisiä työpajakoulutusten teemoja ovat olleet mm. lapsiin kohdistuva väkivalta, sen tunnistaminen ja toimintatavat, oma suhtautuminen väkivaltaan, lapsen kuunteleminen ja hänen kanssaan keskusteleminen. Erityisesti kosketuksista puhumiseen kaivataan koulutusta (Pakkanen, 2004). Välineitä yhteistyöhön -osiossa s. 210 on vinkkejä moniammatillisen työpajakoulutuksen suunnitteluun ja toteutukseen.

8.4. Yhteistyö kotien kanssa

Ennen turvataitokasvatuksen aloittamista lasten vanhempien kanssa pidetään keskustelutilaisuus, jossa kerrotaan turvataitokasvatuksen tarkoituksesta ja tavoitteista, esitellään materiaalia ja keskustellaan koteja koskevista ja kiinnostavista asioista. Kotien kanssa tehtävään yhteistyöhön lapsiryhmien ohjaajien työpareiksi sopivat erityistyöntekijät tai oppilashuollon työntekijät kuten terveydenhoitajat, sosiaalityöntekijät, kuraattorit ja psykologit.

Vanhempien on hyvä tietää, miten turvataitokasvatuksen teemoja käsitellään lapsiryhmässä. Huoltajien toiveita ja pelkoja on tärkeää kuulla.

Vanhemmille kerrotaan, että he tulevat saamaan kotitehtäviä, joita heidän on tarkoitus tehdä lapsensa kanssa. Niiden avulla edistetään yhteisen kasvatusvastuun toteutumista. Kotiväki saa tietoa siitä, mitä turvataitokasvatus pitää sisällään, ja turvateemat siirtyvät luontevasti myös lasten ja vanhempien välisiin juttuhetkiin. Vanhemmille kerrotaan, että lapset saattavat reagoida yllättävästikin ja kysellä aikuisia hämmentäviä kysymyksiä. Lapset saattavat kieltäytyä kutittelusta, halailusta tai muusta koskettamisesta, jos se ei tunnu heistä mukavalta.

Vanhemmissa voi herättää hämmennystä puhe lasten oikeudesta fyysiseen koskemattomuuteen. On tärkeää korostaa, että lapset tarvitsevat hellyyttä ja lähelläoloa. Vanhempien lapsiaan kohtaan osoittamaa hellyyttä, suukottelua ja hyväilyjä ei pidä sekoittaa lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön, joka on vallan väärinkäyttöä ja johon sisältyy salailua ja aikuisen tavoittelemaa seksuaalista mielihyvää. Normaali lapsen hyvänä pitäminen ei ole koskaan salaisuutena pidettävä asia, ja se kestää sellaisenaan kolmannen osapuolen katseen. Hyvä on mainita siitäkin, että vanhemmilla on edelleen lupa ja velvollisuus rajoittaa lapsia tarvittaessa pitämällä heistä kiinni, mikäli he ovat vaarassa vahingoittaa itseään, toisia tai ympäristöä.

Vanhempia rohkaistaan antamaan palautetta turvataitokasvatuksesta ja kertomaan, miten se on heidän mielestään vaikuttanut lapsiin. Tarvittavasta yhteistyöstä sovitaan. Vanhemmilta pyydetään palautetta myös kirjallisesti. Sen he voivat tehdä *palautelomakkeen* avulla (☒ ② s. 43). Vinkkejä ja kalvoja vanhempienillan suunnitteluun löytyy lisää Välineitä yhteistyöhön -osiossa s. 198.

Ennen kuin turvataitokasvatus aloitetaan lapsiryhmässä, kotiväelle lähetetään kirje *Turvataitokasvatuksella kohti turvallisempaa lapsuutta* (☒ ① s. 42).

8.5. Lasten ryhmässä huomioitavaa

Tuttu aikuinen ja tuttu ryhmä

Paras turvataitokasvattaja on lapselle tuttu aikuinen. Ryhmän ohjaaja voi hyödyntää lapsi- ja ryhmätuntemustaan. Ryhmä mahdollistaa *toistamisen ja soveltamisen*, mikä on tärkeää uusien taitojen oppimisessa. Kertaus on opintojen äiti turvataitojenkin oppimisessa. Yhdessä puuhailu ja leikki arjen tuoksinassa tarjoavat lukuisia luontevia tilanteita harjoitella. Turvataitojen kertaaminen ja niiden harjoittelu lapsiryhmässä voivat madaltaa kynnystä soveltaa turvataitoja muunkinlaisissa tilanteissa. Ryhmä mahdollistaa yhteistoiminnallisen tavan oppia, mikä vahvistaa vuorovaikutustaitojen oppimista.

Lapset saavat turvataitokasvatusta erillisillä tunneilla. Kouluissa turvakasvatus voidaan jakaa myös läpäisyperiaatteella eri oppiaineiden tunneille. Materiaali sopii hyvin käytettäväksi myös kurssimuotoisesti kerhoissa tai leireillä. Uuden luku- tai toimintakauden alku on hyvä aika aloittaa. Turvataitoteemoihin voidaan palata aina silloin, kun lapsiyhteisössä nousee esille niihin liittyviä kysymyksiä.

Yksin, parityönä vai tiiminä?

Yksikin vetäjä riittää, mutta suositeltavaa on suunnitella ja toteuttaa turvataitokasvatusta työpareina tai tiiminä. Lapsiryhmän muiden opettajien ja hoitajien lisäksi työpareina voivat olla esimerkiksi erityisopettaja, terveydenhoitaja, koulukuraattori tai psykologi. Yhdessä tekeminen on hauskaa ja hyödyllistä. Avoimuus opetuksessa ja usean aikuisen yhteistyö takaavat hyvän laadun. Lapset saavat myös yksilöllisempää huolenpitoa ja ohjausta. Pienemmät lapset tarvitsevat aikuisten haastattelu- ja kirjaamisapua. Lasten innostuminen puhumaan omista asioistaan voi tuoda ohjaajalle ajankäytöllisen ongelman. Miten jokaisen voi huomioida, ja miten jokainen saisi kokemuksen siitä, että juuri hänen asiansa on tärkeä? Työparityöskentely tai lapsiryhmän puolittaminen ja pienryhmiin jakaminen helpottavat tätä pulmaa. Lapsilla on yleensä paljon sanottavaa, ja sille olisi oltava tilaa. Omia asioita ja ajatuksia kertomalla ja toisia kuuntelemalla lapset oppivat käsiteltävien asioiden lisäksi tärkeitä vuorovaikutus- ja ryhmätaitoja.

Dokumentointi ja arviointi

Tehtäväsivuista ja muista lasten tuotoksista kootaan lapsille omat kansiot, työkirjat tai portfolioit. Lasten tuotoksia voidaan koota myös seinäledille, niitä voidaan videoida ja valokuvata tai niistä voidaan rakentaa näyttelyitä. Näiden kautta turvataitoteemat avautuvat vanhemmillekin. Luottamuksen säilyttämiseksi on muistettava sopia lasten kanssa siitä, mitä tuotoksia vanhemmat voivat saada nähtäväkseen.

Aikuisten oman tiimin yhteisen oppimisen kannalta on hyödyllistä dokumentoida turvataitokasvatuksen suunnitelmat, tavoitteet, käytännön toteutuksessa tulleet kokemukset ja kehittämistarpeet. Työn dokumentointi helpottaa jatkossa uuden ryhmän kanssa aloittamista. Se auttaa myös lapsiryhmän uusia ohjaajia jatkamaan jo aloitettua turvataitokasvatusta. Tiimissä tai yhteisössä yhdessä tehty itsearviointi sekä lapsilta ja vanhemmilta saatu palaute auttavat kehittämään turvataitokasvatusta vastaamaan yhä paremmin oman yhteisön, lapsiryhmän ja perheiden tarpeita.

8.6. Tutustumme materiaaliin

Turvataitoja lapsille -materiaali on laadittu erityisesti 5–11-vuotiaiden lasten ja lapsiryhmien tarpeisiin. Materiaalia voidaan soveltaa myös nuorempien ja vanhempien lasten ja erityisryhmien ohjaamiseen sekä yksittäisten lasten ja perheiden ohjaamiseen.

Turvataitoja lapsille -materiaali sisältää turvataitotuntien teemat ja toteutuksen, ohjeistuksen ohjaajalle ja tehtävä sivut lapsille. Kirjan lopusta löytyy Aarrearkku-osio, johon on koottu turvataitotuntien leikkejä, pelejä ja tarinoita sekä Välineitä yhteistyöhön -osio, jossa on kuvauksia työmenetelmistä.

Materiaali käsittää kolme toisiinsa liittyvää aihekokonaisuutta:

- 1. Minä olen arvokas ja ainutlaatuinen** (mm. lapsen vahvuudet ja epäonnistumiset, tunteet, huolenpito, turvassa oleminen ja turvattomuus, turvalliset aikuiset, turvaohjeet)
- 2. Olemme hyviä kavereita** (mm. kaveruus ja ystävyys, hyvän huomaaminen toisessa, ristiriitojen ratkaiseminen, kiusaaminen ja sen ehkäisy)
- 3. Kyllä minä pärjään** (mm. vihreän ja punaisen valon kosketukset, hämmentävät kokemukset, selviytyminen erilaisissa turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa)

Lapsiryhmässä on suositeltavaa edetä tässä järjestyksessä. Liikkeelle lähdetään läheltä: lapsesta itsestään ja hänelle tärkeistä asioista. Sitten edetään ystäviin ja kavereihin ja lapsen lähiverkostoon ja samalla koko ajan vahvistetaan lapsiryhmän turvallisuutta. Lapset oppivat hallinta- ja selviytymiskeinoja vertaissuhteissaan ja pohtivat, voidaanko niitä käyttää aikuisten kanssa ja erilaisissa hämmentävissä ja turvallisuutta uhkaavissa ”punaisen valon tilanteissa” niin kotona kuin kodin ulkopuolella.

Kaikki kolme kokonaisuutta alkavat lyhyellä *Aluksi* -kappaleella, jossa tiivistetysti kerrotaan, mihin jaksossa pyritään, millaisia teemoja se sisältää ja mitä asioita ohjaajan on hyvä erityisesti huomioida.

Materiaalissa on yhteensä 22 teemaa tai ehdotusta turvataitotunneiksi. Teemoista voi rakentaa joustavasti eripituisia tuokioita lapsiryhmän tarpeiden ja koon mukaan. Yhdessä teemassa voi viipyä kauemminkin ja käyttää sen käsittelyssä vaihtoehtoisia toimintaehdotuksia, jos se tuntuu tarpeelliselta. Kukin ohjaaja voi muokata materiaalia itselleen ja ryhmälle sopivaksi. Turvataitotunnit saavat olla ohjaajiensa ja ohjattaviensa näköisiä. Teema ja lapset vievät ohjaajankin löytöretkelle omaan luovuuteensa.

Tuntisuunnitelmien rakenne on joka kerta samanlainen

Tällä kerralla

Tällä kerralla -kohdassa määritellään lyhyesti turvataitotunnin tavoitteet.

Mitä tehdään?

Mitä tehdään? -kohdasta löytyvät ehdotukset ensisijaisista toiminnoista, tehtävistä ja keskusteluista. Sydänsymbolilla on merkitty ehdotukset lasten kanssa keskusteltavista asioista.

Joihinkin tuokioihin on laadittu ohjaajalle valmiiksi pieniä johdantoja käsiteltävään teemaan. Ne on tarkoitettu avuksi ja virikkeeksi ohjaajalle. Niiden avulla jokainen voi etsiä omaan suuhunsa sopivat sanat ja itselle luontevan ja ryhmälle sopivan tavan puhua asiasta. Ohjaaja virittää kysymyksillään ja johdattelullaan lasten omaa ajattelua ja pohdintaa omista kokemuksistaan ja kysymyksistään. Lapset voivat tarvita aikuisen apua ajatustensa jäsentämisessä ja erityisesti vaikeiden kokemustensa pukemisessa sanoiksi.

Tehtävien valinnassa on pyritty lapsilähtöisyyteen ja yhteistoiminnallisuuteen, ja mielessä on pidetty myös lapsille ominainen vauhdikkuus. Konsteja on monia vaihtoehtoisia: keskustelua, pari- ja ryhmäharjoituksia, sadutusta, piirtämistä, maalaamista, draamaa, mielikuvaharjoituksia, tarinoita ja forum-teatteria, pelejä, leikkejä ja liikuntaa.

Muuta puuhaa

Muuta puuhaa -kohdassa on esitetty vaihtoehtoisia toimintoja, joita voidaan käyttää, mikäli ensisijaisista toiminnoista jokin ei tunnu soveltuvan itselle tai ryhmälle. Tästä kohdasta voi ammentaa ideoita, jos tuokion aiheeseen halutaan syventyä paremmin tai jos siihen palataan myöhemmin. Näin materiaali palvelee samaa ryhmää vaikka useamman vuoden ajan.

Kotiin

Kotiin-kohdassa on aiheeseen liittyvä tehtävä tai toiminto lapsen ja kotiväen kanssa yhteisesti tehtäväksi. Kotiin vietävät tehtävä sivut on merkitty kotisymbolilla. Kotiväellä tarkoitetaan tässä lapsen isää tai äitiä, äiti- tai isäpuolta, huoltajia tai isovanhempia – niitä kaikkia, jotka huolehtivat lapsesta päivittäin ja ovat lapsen arjessa mukana.

Ensimmäisen turvataitotunnin aihe on Lempiesineeni. Siihen tarvitaan kotien avustusta. Näin ensimmäinen kotitehtävä lähtee koteihin jo ennen ensimmäistä turvaintuntia. Mutta jo sitäkin ennen kotiväki on saanut tiedotteen *Turvataitokasvatuksella kohti turvallisempaa lapsuutta* (✉ s. 42)

Tehtävä sivuilla vilahtaa välillä Turre-turvakoira lapsia kannustamassa ja turvallisuuden opastamassa!

Onnea seikkailuun Turre-turvakoiran matkassa!

9. KIRJEITÄ KOTIVÄELLE s. 42 – 43

✉️ 1 Turvataitokasvatuksella kohti turvallisempaa lapsuutta -tiedote

✉️ 2 Palautetta turvataitokasvatuksesta

HEI KOTIVÄKI!

TURVATAITOKASVATUKSELLA KOHTI TURVALLISEMPAA LAPSUUTTA

Lapsuus on leikin, oppimisen ja kasvamisen aikaa. Kasvu vaatii oman aikansa ja rauhansa. Aikuisten tehtävänä on antaa lapsille heidän tarvitsemaansa hoivaa ja turvaa ja suojella heitä kasvua häiritseviltä vaikutteilta ja ärsykkeiltä.

Lapset altistuvat nykyään väkivallalle tiedotusvälineiden ja väkivaltaviihteen kautta. Nykypäivän media ja mainonta seksualisoivat lapsia varhain. Tietotulvaa, kännyköitä ja Internetiä on mahdotonta täysin kontrolloida. Aikuisten valvonta ei voi ulottua kaikkialle lasten kasvaessa ja elinpiirin laajentuessa. Lapset ovat luontaisesti uteliaita, ja kaikkialta esiin tulevat asiat alkavat usein kiinnostaa heitä. Vaikka vastuu lasten turvallisuudesta onkin meillä aikuisilla, lapset tarvitsevat itsekin taitoja, joilla he voivat pitää huolta itsestään ja turvallisuudestaan. Lasten pitää saada tietää, että heillä on oikeus olla turvassa niin kodeissa kuin kotien ulkopuolellakin.

Turvataitokasvatus on lapsiryhmässä annettavaa turvallisuuskasvatusta. Se on ihmisenä kasvamisen ja terveystiedon opetusta. Turvataitokasvatuksen avulla vahvistetaan *lasten omia taitoja puolustaa itseään ja pitää huolta rajoistaan kiusaamisen, väkivallan, houkuttelun ja ahdistelun tilanteissa*. Turvataitokasvatus on lasten omien voimavarojen ja selviytymiskeinojen laaja-alaista vahvistamista. Sillä pyritään *edistämään lasten itsearvostusta ja itseluottamusta, tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä hyviä kaverisuhteita*. Lapsia ohjataan huolissaan kääntymään turvallisten aikuisten puoleen. Turvataitokasvatuksen menetelmät ovat lapsilähtöisiä ja yhteistoiminnallisia. Ryhmässä lapset pohtivat asioita yhdessä keskustellen, leikkien ja piirtäen.

Lapsenne mukana tulee kotitehtäviä, joita hänen on tarkoitus tehdä yhdessä kotiväen kanssa. *Yhteistyöllä voimme auttaa lapsia riittävän hyvään ja turvalliseen elämään.*

Kysykää, kommentoikaa, antakaa palautetta!

Ystävällisin terveisin,

VOIT ANTAA PALAUTETTA MYÖS TÄLLÄ LAPULLA!

Leikkaa irti

TURVATAITOPALAUTE

HEI KOTIVÄKI!

PALAUTETTA TURVATAITOKASVATUKSESTA

Lapsen nimi: _____ Ryhmä/luokka: _____

- Olen tutustunut lapseni turvataitotehtäviin.
- Olen keskustellut lapseni kanssa tehtäviin liittyvistä asioista.
- Mielestäni lasten on tarpeellista saada turvataitokasvatusta.
- Mielestäni lasten ei ole tarpeellista saada turvataitokasvatusta.

Perustelut: _____

Kommentteja ja kokemuksia turvataitokasvatuksesta: _____

Huoltajan allekirjoitus: _____

LÄHTEET

- Aalto, Mikko (2002). Turvallinen ryhmä ja itseksi tuleminen. Helsinki: Aseman Lapset ry.
- Arponen, Aino, Kihlman, Eila & Välimäki, Sari (2004). Matkalla moniammatillisuudesta moniasiaturontajuuteen. Teoksessa Anttila, Markus & Rousu, Sirkka (toim.). Haravalla kootut. Helsinki: Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Keskusliitto.
- Bardy, Marjatta, Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001). Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Bolen, Rebecca M. (2003). Child Sexual Abuse: Prevention or promotion? *Social Work*, vol. 48, issue 2.
- Elliott, Michele (1989). Dealing with child abuse. The Kidscape Training Guide. London.
- Elliott, Michele (1990). Teenscape. A Personal Safety Programme for Teenagers. London.
- Elliott, Michele (1991). Feeling Happy, Feeling Safe. London.
- Elliott, Michele (1992). Bullying. A practical guide to coping for schools. London.
- Elliott, Michele (2001). Kidscape Primary Kit. Hodder and Stoughton. London.
- Eriksson, Esa & Arnkil, Tom Erik (2005), Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Oppaita 60. Helsinki: Stakes.
- Hautamäki, Airi (2001). Kiintymyssuhdeteoria – teoria yksilön kiinnittymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY.
- Heikinheimo, Annaliisa & Tasola, Sirkka (2004). Vain muistamalla voi unohtaa. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ryhmäterapia. Tie toipumiseen. Jyväskylä: Kopijyvä OY.
- Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998). Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Helama, Siru (2005). Pidän huolta itsestäni. Opas erityisryhmien käyttöön. Suomen Kuntaliitto ja Lastensuojelun Kuntaliitto. Osoitteessa www.harava.net.
- Helminen, Marja-Liisa & Iso-Heiniemi, Mari (1999). Vanhemmuuden roolikartta. Käyttäjän opas. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Herttua-Ruuskanen, Mirja, Kemppainen, Kaija & Paatero, Sirpa (2003). Pidän huolta itsestäni. Turvataitokasvatuksen materiaalia noin 12-vuotialle. Kotkan turvakasvatustyöryhmä.

Juvonen, Aila (1994). Skidikantti – Lapsen tie objektista subjektiksi. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Kaisanlahti, Anja (2003). Lasten turvataitokasvatuksella pahaa vastaan. *Socius* 4/2003.

Kallio, Pentti & Tupola, Sarimari (2004). Lapsen fyysinen pahoinpitely. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitiie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim.

Kauppinen, Sari, Sariola, Heikki & Taskinen, Sirpa (2000). Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö – Sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten tietoon tulleet hyväksikäyttöepäilyt 1.5.1998–30.4.1999. *Stakes, Tilastoraportti* 5/2000.

Kemppainen, Kaija & Pakkanen, Marjo (2002). *Tenavien TurvaTaito*. 5–8-vuotiaat pitävät huolta itsestään. Kotkan turvakasvatustyöryhmä.

Kirmanen, Tiina (2000). Pelon hallinta ja lapsen turvallisuus. Teoksessa Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.

Karlsson, Liisa & Riihelä, Monika (1991). Ajattelu alkaa ihmetyksestä. Ryhmätyöstä yhteistoiminnalliseen oppimiseen. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Kraav, Inger & Lahikainen, Anja Riitta (2000). Perheen turva ja turvattomuus. Teoksessa Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.

Lahikainen, Anja Riitta (2000). Turvallisuus identiteettikysymyksenä. Teoksessa Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino.

Laitila, Aarno (2004). Dimensions of Expertise in Family Therapeutic Process. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 247.

Lajunen, Kaija (2005). Lasten turvataito – Seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyhanke 2003–2004. [www.harava.net/toimivat käytännöt](http://www.harava.net/toimivat_kaytannot).

Lajunen, Kaija, Andell, Minna, Jalava, Leena, Kalske, Timo, Kalilainen, Päivi & Kemppainen, Kaija (2003). Lasten turvataito. Seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyhanke. Teoksessa Ikonen, Tapio (toim.) *Perheterapian kehittyvä ammattikäytäntö*. Turku: Suomen Perheterapiayhdistys.

Lajunen, Kaija & Kemppainen, Kaija (2004). Lasten turvataito – väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisyohjelma. Teoksessa Kosunen, Elise & Ritamo, Maija (toim.) *Näkökulmia nuorten seksuaaliterveyteen*. Raportti 282. Helsinki: Stakes.

Lajunen, Kaija & Kemppainen, Kaija (2004). Turvataito auttaa lasta suojelemaan itseään. *Perhehoito* 5/2004.

Muhonen, Anni & Sihvonen, Pilvi (2002). Ei pelottelua, vaan valmiuksia itsesuojaeluun. Vanhempien näkemyksiä TurvaTaito-hankkeen suunnitteluun lasten seksuaalisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi. *Opinnäytetyö*. Jyväskylän Ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysala.

Niemelä, Pauli (2000). Turvallisuuden käsite ja tarkast elukehikko. Teoksessa Niemelä, Pauli & Lahikainen, Anja Riitta (toim.) Inhimillinen turvallisuus. Tampere: Vastapaino.

Oranen, Mikko (toim.) (2001). Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30.

Oranen, Mikko (2004). Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivittie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Pakkanen, Marjo (2004). Turvakasvatus Kotkan kaupungin esiopetuksessa – teoriaa ja/vai käytäntöä? Helsingin yliopiston käyttötieteellinen tiedekunta. L astentarhanopettajan koulutuksen proseminarityö 5/2004.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Pojjula, Soili (2004). Traumaterapiat. Teoksessa Moilanen, Irma, Räsänen, Eila, Tamminen, Tuula, Almquist, Fredrik, Piha, Jorma & Kumpulainen, Kirsti (2004). Lasten- ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Duodecim.

Pulkkinen, Lea (2002). Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rautiainen, Mari (toim.) (2001). Vanhemmuuden roolikartta. Syvennä ja sovelle. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.

Salmivalli, Christina (1998). Koulukiusaaminen. Kasvattajan käsikirja. Christina Salmivalli ja Oy Edita Ab

Salo, Eeva & Ståhlberg, Marja-Riitta (2004). Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivittie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Sandberg, Seija, Santanen, Solveig, Jansson, Annina, Lauhaluoma, Hillevi & Rinne, Outi (toim.) (2004). Perhekoulun käsikirja. Käytännön opas vanhemmille. Helsinki: Barnavårdsföreningen i Finland r.f. – Suomen Lastenhoitoyhdistys.

Sariola, Heikki (1990). Lasten väkivalta- ja seksuaalikoemukset. Kotona koettu väkivalta ja seksuaalikoemukset aikuisten kanssa: tutkimus suomalaisista peruskoulun 9.-luokkalaisista vuonna 1988. Julkaisuja 85. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Sariola, Heikki (1992). Seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta kodeissa. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.) Miten auttaa lasta? Lapsen fyysisen ja seksuaalisen pahoinpitelyn tutkimus ja hoito. Julkaisuja 89. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Saunders, B.E., Berliner, L. & Hanson, R.F. (toim.) (2003). Child physical and sexual Abuse: Guidelines for Treatment. (Final Report: January 15, 2003.) Charleston, S.C.: National Crime Victims Research and Treatment Center.

Sinkkonen, Jari (2004). Lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lasten kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Stanley, Fiona (2004). Raportti The Ispcan 15th International Congress on Child Abuse and Neglect - kongressista. 19.–22.9.2004 Brisbane, Australia: Working together for Child safe World.

Sunnari, Vappu (2005). Heterosexualised peer relations and sexual harassment as a form of violence in primary schools of the northern periphery in Finland. In Widerstedt, B. (Ed.) Proceedings from the 2nd International Conference “Values in Education across Boundaries” held in Umeå 28–29 October 2003. Print & Media, Umeå University, Umeå, 207–225.

Söderholm, Annlis (2004). Lapsen laiminlyönti. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lasten kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Tamminen, Tuula & Räsänen, Eila (2004). Sairauksien ennaltaehkäisy. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lasten kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Opas 55. Helsinki: Stakes.

Tasola, Sirkka & Lajunen, Kaija (1997). Vanhempana vahvemiksi. Käsikirja ryhmänvetäjälle ylivilkkaiden ja keskittymättömien lasten vanhemmille tarkoitettuun valmennusohjelmaan. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

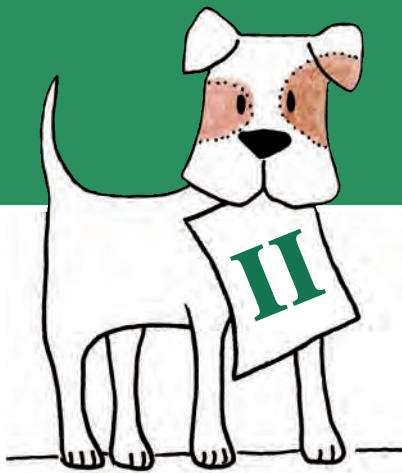
Torvalds, Linus (2001). Just for fun. Menestystarina. Espoo: Schildts Kustannus Oy.

Turvataitokasvatus Aunelan koulussa (2003). Kokeilu lukuvuosina 2001–02 ja 2002–03. Turun kaupungin kouluvirasto.

Väisänen, Tuija (2004). Lapset asiantuntijoina turvataidoissa. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston varhaiskasvatuksen laitos.

TURVATAITOTUNTIEN TEEMAT JA TOTEUTUS

Minä olen arvokas ja ainutlaatuinen

Aluksi

Ensimmäisessä jaksossa lapset tutustuvat itseensä ja samalla toisiinsa. He pohtivat, miltä he näyttävät, mitkä ovat heidän mieltymyksiään ja vahvuuksiaan ja ketkä ihmiset kuuluvat heidän lähipiiriinsä. Tavoitteena on, että lapsi voisi kokea iloa itsestään ja ainutkertaisuudestaan ja tuntisi itsensä huolenpidon arvoiseksi. Jaksossa pyritään edistämään itsetuntemusta, itsearvostusta ja itseluottamusta sekä turvallisuuden kokemusta. Lapsen on tultava tutuksi omien yksilöllisten tarpeidensa ja tunteidensa kanssa, jotta hän pystyisi suojelemaan itseään. Itsetuntemus ja taito tunnistaa tunteita auttavat lasta huomaamaan, milloin jokin tilanne on hämmentävä, pelottava ja turvallisuutta uhkaava. Itseensä luottava lapsi uskoo, että hän voi vaikuttaa siihen, mitä hänelle tapahtuu. Itseään arvostava lapsi pitää vastarinnan edessä kiinni oikeiksi tietämistään asioista. Hän ei anna loukata itseään tietoisesti, vaan puolustautuu.

Lapsen minäkäsityksen tulisi olla voittopuolisesti myönteinen, kuitenkin heikkoudet ja puutteet hyväksyvä. Lapsi muodostaa käsitystä itsestään toisilta saamansa palautteen kautta. Ikätoverien palaute ja hyväksyntä ovat merkittäviä asioita. Kullekin lapselle pitäisi löytyä oma tärkeä paikkansa ryhmässä.

Lapsen tuotosten ja mielipiteiden kunnioittaminen vahvistaa luottamusta itseän. Lapsi oppii arvostamaan itseään, jos häneen ja hänen tunteisiinsa suhtaudutaan arvostavasti. Itsearvostus rakentuu läheisissä ihmissuhteissa lapsen saaman turvan ja hoivan kautta sekä suorituksista riippumattoman rakastetuksi tulemisen kokemuksesta. Yhteistyö kotiväen kanssa tässä kohden on olennaista.

Tunnetaitojen opettelu on osa turvataitokasvatusta. Tunteet ovat sisäisiä viestejä, jotka auttavat päättämään, mikä on itselle hyväksi ja mikä pahaksi. Pelon tunne saa varovaiseksi. Vihastus ja suuttumus antavat pontta puolustautumiselle. Hyvä mieli liittyy turvallisuuteen. Tunnetaitoja, tunteiden tunnistamista, ilmaisemista, säätelyä ja hallintaa voidaan opetella. Tunnetaitojen oppimisessa tapa, jolla aikuinen kohtaa lapsen, lienee merkittävämpi kuin suoranainen tunteiden opettaminen. Aikuisten kehittyminen omilla tunnetaidoillaan vahvistaa myös lasten tunnetaitoja. Lapsi, jolla on kokemuksia empatiasta, oppii ymmärtämään omia tunteitaan ja toisten tunnetiloja.

Pelosta ja turvattomuudesta puhumisen yhteydessä vahvistetaan lasten selviytymiskeinoja. Tässä jaksossa lapset aloittavat selviytymisreppujensa varustamisen pelottavien ja nolojen tilanteiden varalle. Turvapassi ja turvavinkit vahvistavat lasten omaa hallintaa. Lapset miettivät, ketkä ovat heidän lähipiirinsä tärkeitä aikuisia. Jokaisen lapsen turvaverkkoon pitäisi löytyä ainakin yksi turvallinen aikuinen, jonka puoleen lapsi voisi huolissaan kääntyä.

TUTUSTUMINEN JA RYHMÄYTYMINEN

Lempiesine

- Vahvistetaan turvallisuuden tunnetta ja myönteistä ilmapiiriä ryhmässä.
- Rakennetaan siltaa koti- ja ryhmäminän välillä.
- Tutustutaan omaan itseen.
- Opitaan kertomaan ja jakamaan itselle tärkeitä asioita.
- Harjoitellaan kuuntelemisen taitoa.

Kotoa tuodaan lempiesine. Sitä varten kotiväelle on lähetetty kirje (s. 54). Myös aikuiset voivat tuoda oman lempiesineensä.

1. Kokoonnutaan piiriin ja esitellään oma lempiesine. Jokainen kertoo esineestään, ja toiset saavat kysyä siitä:

- Miksi se on tärkeä sinulle?
- Keneltä tai mistä olet saanut sen?
- Missä tilanteessa tarvitset esinettä tai leikit sillä?
- Missä säilytät esinettä tavallisesti?
- Kulkeeko se matkoilla mukana?

Jos ryhmä on iso, lempiesineen esittely voidaan jakaa useammalle kerralle, jotta jokaiselle tulisi tunne siitä, että hän on tärkeä ja että häntä kuunnellaan.

2. Lempiesineestä piirretään tai maalataan kuva (🖍️ 1 s. 55). Kuvat ja esineet kootaan näyttelyksi, josta voidaan ottaa myös valokuvia.

1. Lempiesineestä voidaan kertoa satuja. (Sadutuksen ohjeet Aarrearkussa s. 194)
2. Lempiesineeksi voidaan tuoda myös jokin muu esine, esimerkiksi koru tai kirja.
3. Lempiesineistä voidaan kertoa myös pienissä ryhmissä. Esineistä voidaan tehdä tarinoita tai esityksiä.

Lapset viimeistelevät kotonaan tunnilla aloitetun piirtämistehtävän.

HEI KOTIVÄKI!

Turvataitokasvatus alkaa luokassamme / ryhmässämme. Alussa pyrimme vahvistamaan myönteistä ilmapiiriä ja turvallisuuden tunnetta lasten kesken. Ensimmäisenä tehtävänä pyydämme lapsia tuomaan kotoa oman lempiesineensä ja kertomaan siitä toisille.

Ryhmässä lasta pyydetään kertomaan valitsemastaan lempiesineestä esimerkiksi seuraavia asioita:

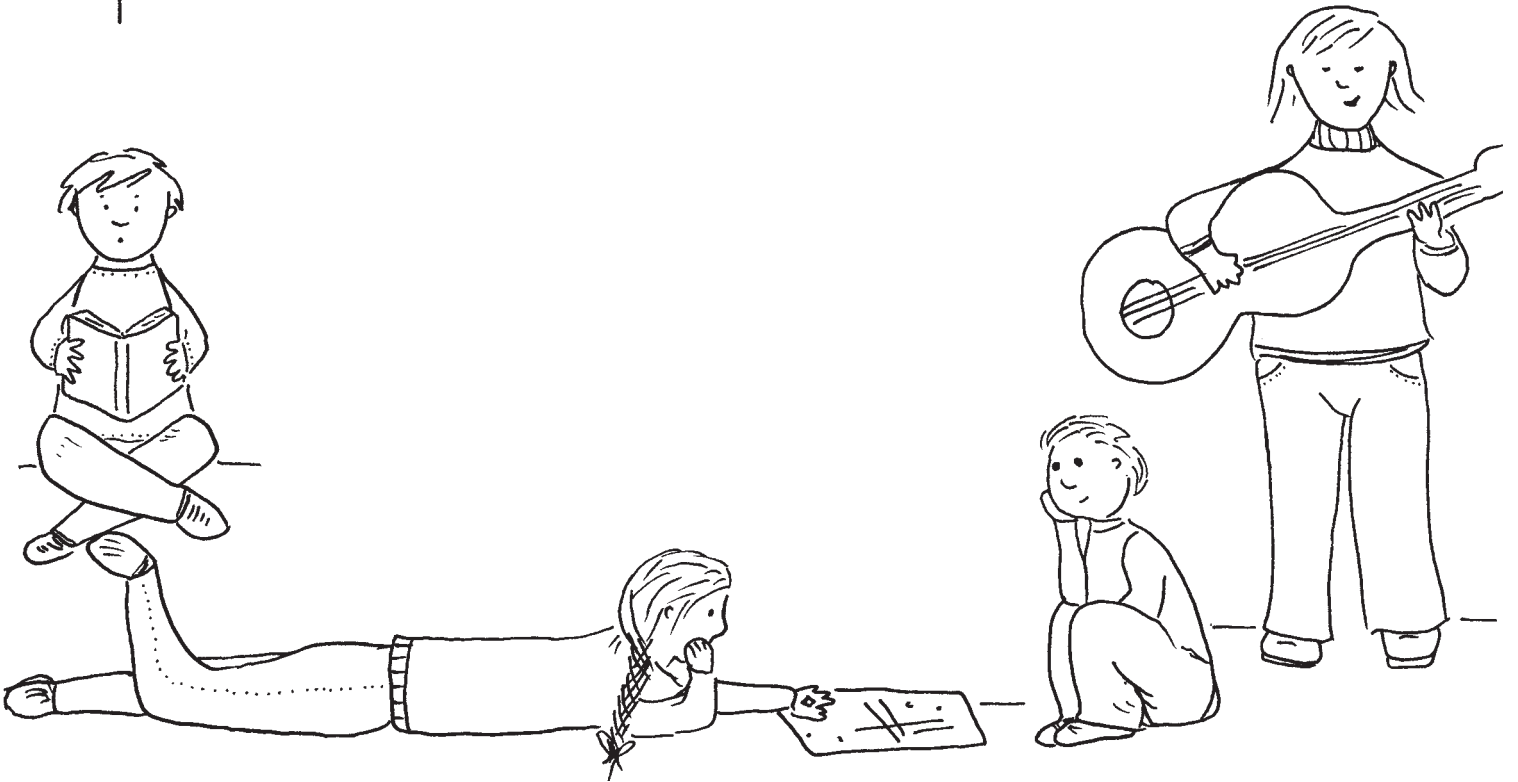
- *Miksi esine on hänelle tärkeä?*
- *Keneltä tai mistä esine on saatu?*
- *Missä tilanteissa tarvitset esinettä tai leikit sillä?*

Pyydämme teitä tarvittaessa olemaan lapsen apuna hänen muistellessaan näitä lempiesineeseen liittyviä asioita.

Terveisin

LEMPIESINEENI

Tutustumme toisiimme

- **Opitaan tuntemaan itseä ja toisia paremmin.**
- **Vahvistetaan hyväksytyksi tulemisen ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.**

Leikitään tutustumisleikkejä sisällä tai ulkona.

1. Tehosekoitin-leikki:

Leikkijät istuvat tai seisovat piirissä. Joku valitaan keskelle, ja hän kertoo, mistä hän pitää (esim. mieliruoka, harrastus, bändi). Keskellä oleva sanoo: ”Ne, jotka pitävät jalkapallosta, vaihtavat paikkaa.” Silloin kaikki jalkapallosta pitävät vaihtavat keskenään paikkaa ja keskellä oleva koettaa napata itselleen vapaan paikan. Paikatta jäänyt siirtyy nyt keskelle ja kertoo, mistä hän pitää.

2. Tervehdysleikki:

Ohjaaja laittaa musiikin soimaan. Lähdetään kävelemään tai liikkumaan eri tavoin. Ohjaajana voi toimia myös joku lapsista.

- Musiikin tauotessa tervehditään lähinnä olevaa ohjaajan ohjeen mukaan esimerkiksi pikkurilleillä, kantapäillä tai polvilla koskettaen.
- Musiikin tauotessa kuiskataan lähinnä olevalle ohjaajan ohjeen mukaan esimerkiksi se, mistä pitää tai ei pidä, mitä inhoaa, mitä toivoo tai miksi haluaisi isona tulla.

1. Toivomuspussi: Pienille lapuille kirjoitetaan lasten toiveita leikeistä, lauluista tai kirjoista ja laput pannaan toivomuspussiin. Ohjaaja voi toteuttaa lasten toiveita pitkien lukuvuotta sopivissa yhteyksissä, esimerkiksi liikuntatunnilla.

2. *Rikkinäinen puhelin* (Aarrearkku s. 176).

3. *Seuraa johtajaa -leikki* (Aarrearkku s. 176).

4. Tutustumme toisiimme: Lapset kulkevat ympäri tilaa ja haastattelevat vastaan tulleita kavereita *Tutustumme toisiimme* -tehtäväsivun avulla (👉 2 s. 57) tai aikuisen avustamana.

TUTUSTUMME TOISIIMME

Etsi tyttö tai poika

joka on perheen ainoa lapsi _____

jolla on kaksi siskoa _____

joka pitää kalasta _____

jolla on kissa _____

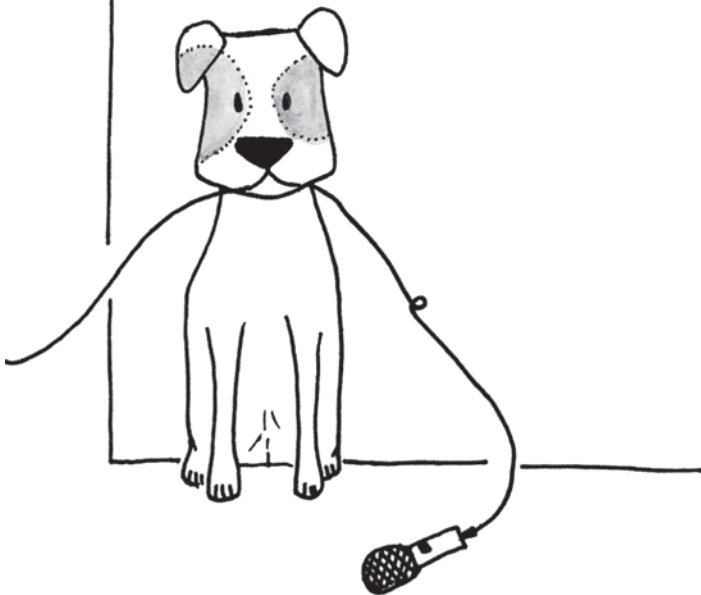
jolla on koira _____

joka pitää hevosista _____

jolla on syntymämerkki _____

jolla on sinistä repussa _____

joka on _____

TUNNE OMA ARVOSI

Kerro, kerro kuvastin

- Harjoitellaan hyväksymään omaa ulkonäköä.
- Huomataan oma ainutkertaisuus.

1. Keskustelu:

Me olemme kaikki erilaisia – tyttöjä ja poikia, tummia ja vaaleita, pitkiä ja lyhyitä, isoja ja pieniä, ruipeloita ja pulleita. Meissä on sellaisia ominaisuuksia ja piirteitä, joista olemme erityisen ylpeitä, mutta myös sellaisia, joihin emme ole niin tyytyväisiä. Silti jokainen meistä on AINUTKERTAINEN! Maailmassa ei ole toista samanlaista.

2. Piirretään tai maalataan kuva itsestä *Kerro, kerro kuvastin*-tehtävisivulle (🖋️ 3 s. 59) peiliä apuna käyttäen.

1. Kirjoitetaan vapaamuotoinen kertomus omasta ulkonäöstä *Tällainen olen* -tehtävisivun (🖋️ 4 s. 60) avulla. Kuvataan kasvojen piirteitä ja kehon osia tarkasti, mutta myönteisesti. Opettaja voi auttaa alkuun kertomalla itsestään esimerkiksi: ”Olen melko pitkä. Se on mukavaa, koska yletyn helposti ottamaan tavaroita korkealtakin. Hiukseni ovat ohuet, mutta taipuisat. Silmäni ovat siniset ja iloisen näköiset...”. Lapset voivat myös kertoa, mistä he pitävät omassa ulkonäössään ja mistä eivät.

2. Tehdään kirjeenvaihtoilmoitus, jonka otsikko on ”Maailman ihanin tyttö” tai ”Maailman makein poika”.

3. Järjestetään pukujuhla ja pukeudutaan sellaiseen unelmien asuun, joka kuvastaa omaa persoonallisuutta.

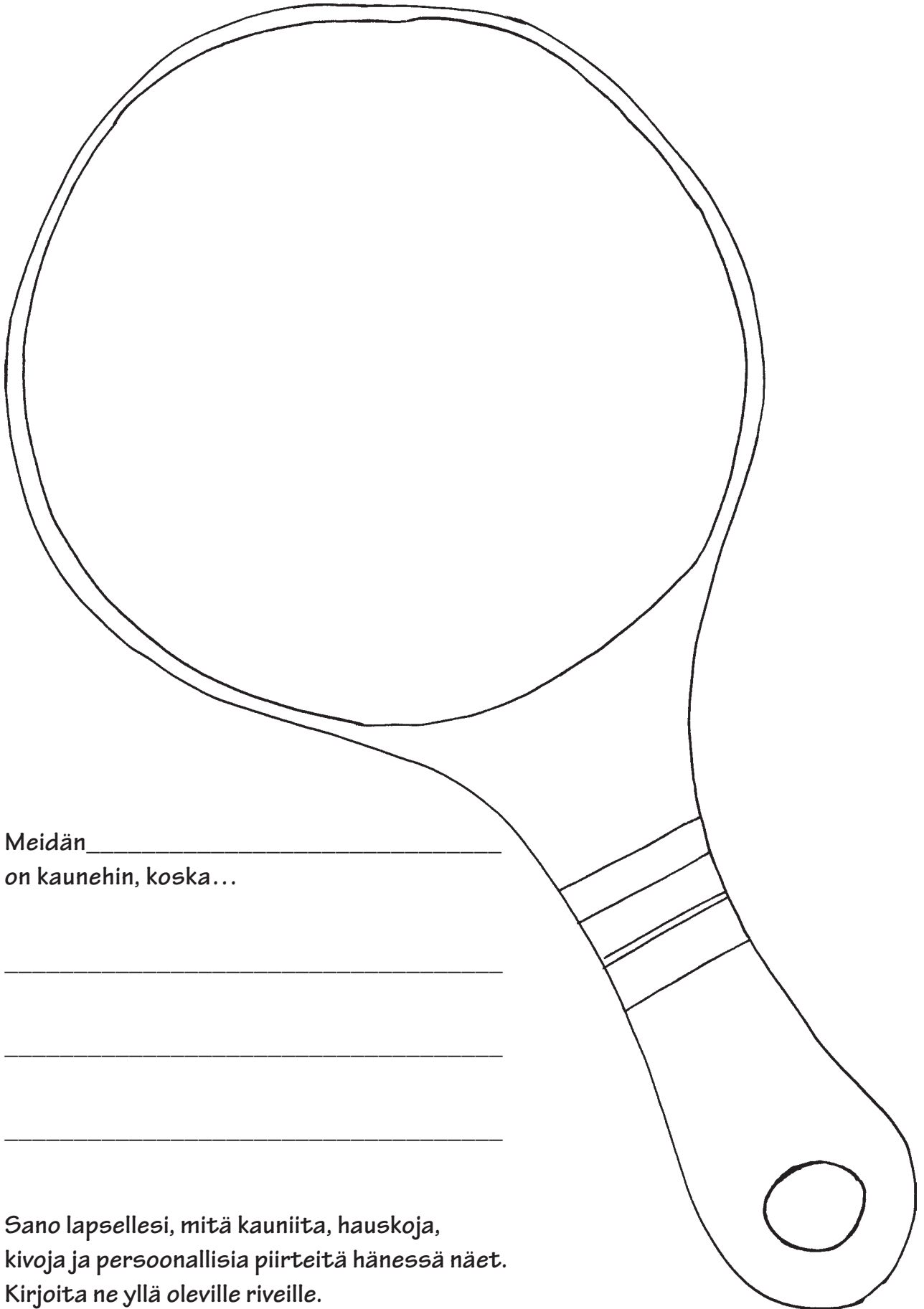
4. Tehdään omasta kuvasta palapeli (kuvan voi ensin laminoida). Sitten kootaan ja tunnistetaan toisten kuvapalapelejä.

Kotiväki kirjoittaa lapsen myönteisiä ominaisuuksia *Kerro, kerro kuvastin* -tehtävisivulle (🖋️ 3 s. 59).

KERRO KERRO KUVASTIN

Meidän _____
on kaunehin, koska...

Sano lapsellesi, mitä kauniita, hauskoja,
kivoja ja persoonallisia piirteitä hänessä näet.
Kirjoita ne yllä oleville riveille.

TÄLLAINEN OLEN

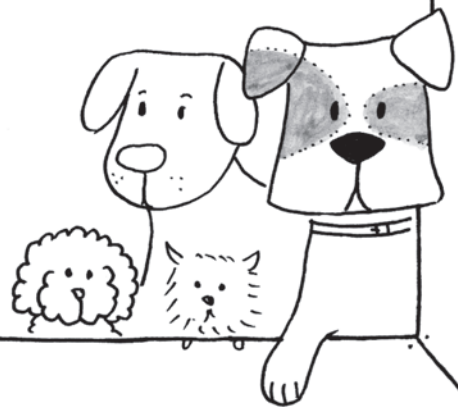

Olen arvokas ja tärkeä

- Vahvistetaan itsetuntemusta ja itseluottamusta.
- Opitaan tiedostamaan omia vahvuuksia.
- Opitaan arvostamaan itseä.

1. Keskustelu:

Meillä kaikilla on omia vahvuuksia, asioita, joissa olemme hyviä. Joku on kekseliäs, joku rauhallinen ja harkitseva, toinen taasen voimakas, neuvokas tai rohkea. Vahvuksistamme, omista hyvistä ominaisuuksistamme ja taidoistamme voimme olla iloisia. Vahvuuksien avulla selviydymme pulmallisista tilanteista. Voimme käyttää niitä myös yhteiseksi hyväksi ja toistenkin iloksi. Kaikkia meitä tarvitaan.

Jokainen meistä kuitenkin on arvokas ja tärkeä riippumatta siitä, miltä näytämme, mitä ominaisuuksia meillä on tai mitä me osaamme.

2. Tehdään Huomaa hyvä itsessä -harjoitus: Opettelemme löytämään hyviä ja mukavia ominaisuuksia ja vahvuuksia itsestämme. Vastoinikäymisen ja epäonnistumisen hetkellä niitä voi muistella, ja olon voi saada tuntumaan mukavammalta.

Lapset kirjoittavat isoilla kirjaimilla *Huomaa hyvä itsessä* -tehtävä sivun (👉 5 s. 62) vasempaan reunaan pystysuoraan etunimensä kirjaimet. Vaakasuojaan arkille kirjoitetaan tällä kirjaimella alkavia mukavia asioita, jotka kuvaavat itseä (ks. mallisivu 👉 5 s. 63). Tehtävä voidaan tehdä myös ryhmissä, jolloin lapset voivat luetella toistensa myönteisiä ominaisuuksia.

3. Täy tetään Minä-torni: Kerätään itseä kuvaavia myönteisiä ominaisuuksia ja vahvuuksia tehtävä sivulla (👉 6 s. 64) olevaan *Minä-torniin*, jonka huipulla liehuu lapsen oma nimi tai tunnus.

1. Tehdään *Minä tässä, hei!* -tehtävä sivu (👉 7 s. 65).

2. Rentoudutaan mielikuvaharjoituksen *Spagetit kattilassa* tai *Eväsretken* (Aarrearkku s. 192) mukana.

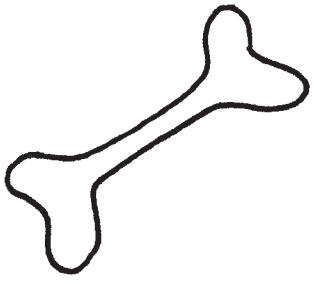
3. Kehukortit: Lapset valitsevat kolme vahvuutta, joita heissä itsessään on ja perustelevat valintansa ryhmälle (👉 8 s. 66 – 67).

4. Kaikkia meitä tarvitaan -kone: Ensin yksi lapsista alkaa tehdä kehollaan jotain koneen osan liikettä. Muut lapset liittyvät vuoron perään osaksi konetta niin, että jokainen tekee omaa liikettään mutta on samalla kosketuksissa toiseen koneen osaan. Koneesta voi kuulua myös ääntä. Kaikkia meitä tarvitaan!

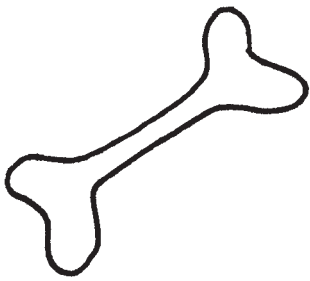
Kotona jatketaan tunnilla aloitetun Minä-tornin rakentamista.

Kotiväki kirjoittaa tornin tiiliin lisää lapsen myönteisiä ominaisuuksia.

HUOMAA HYVÄ ITSESSÄSI

HUOMAA HYVÄ ITSESSÄSI

Mallisivu

L

UOVA, LIIKUNNALLINEN

A

VULIAS, AHKERA

U

RHEA, USKALIAS

R

AKAS, RAUHALLINEN

A

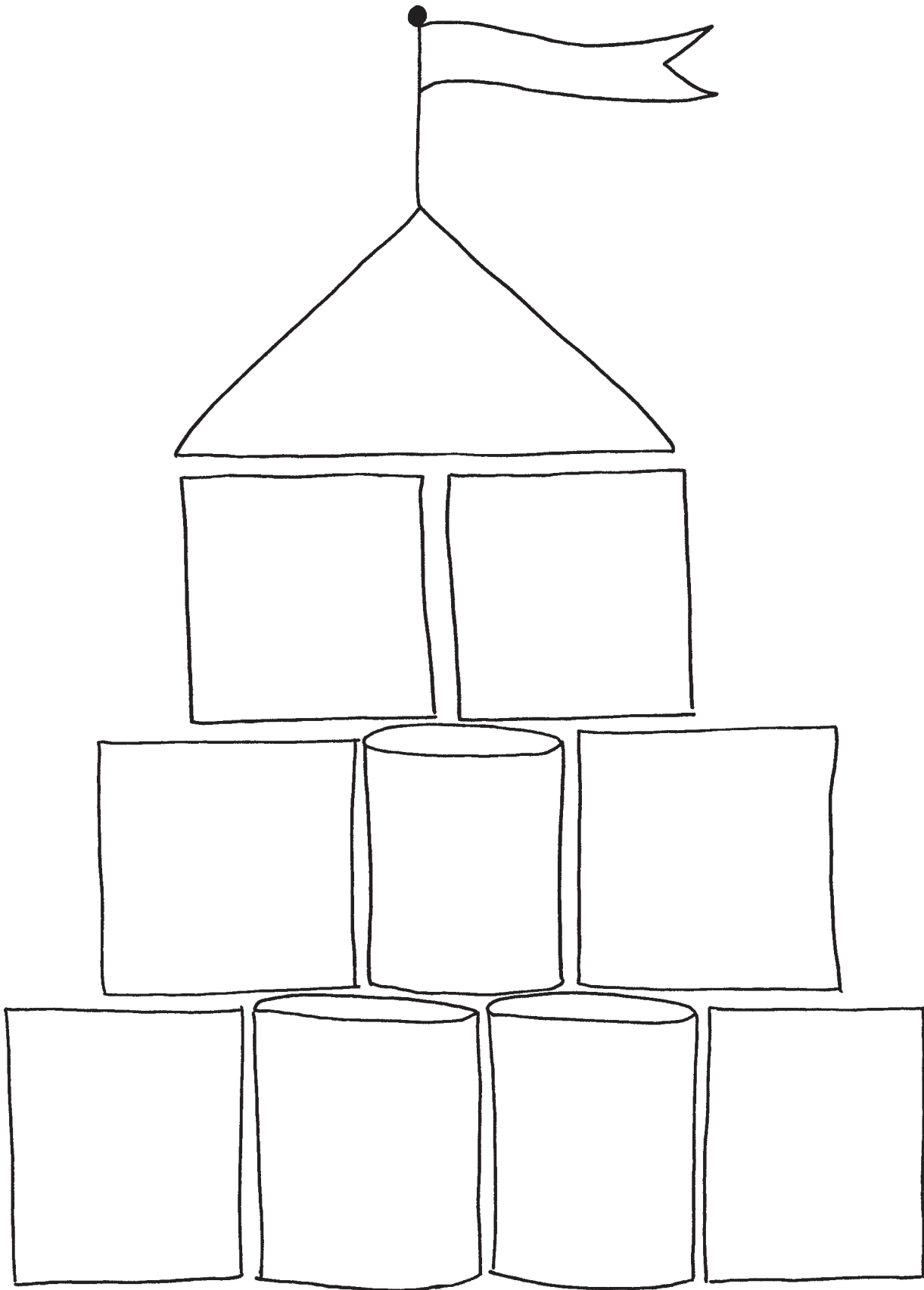
URINKOINEN

MINÄ-TORNI

Kotiväelle: Kirjoittakaa Minä-tornin palikoihin lisää myönteisiä ominaisuuksia ja vahvuuksia lapsestanne.

MINÄ TÄSSÄ HEI!

Nimeni on _____

Lempinimeni on _____

Ikäni on _____

Minä asun _____

Perheeseeni kuuluvat _____

Näistä puuhista pidän _____

Lempivaatteeni _____

Eläin, josta pidän _____

Minulla oli tosi hauskaa, kun _____

_____

Parhaiten osaan _____

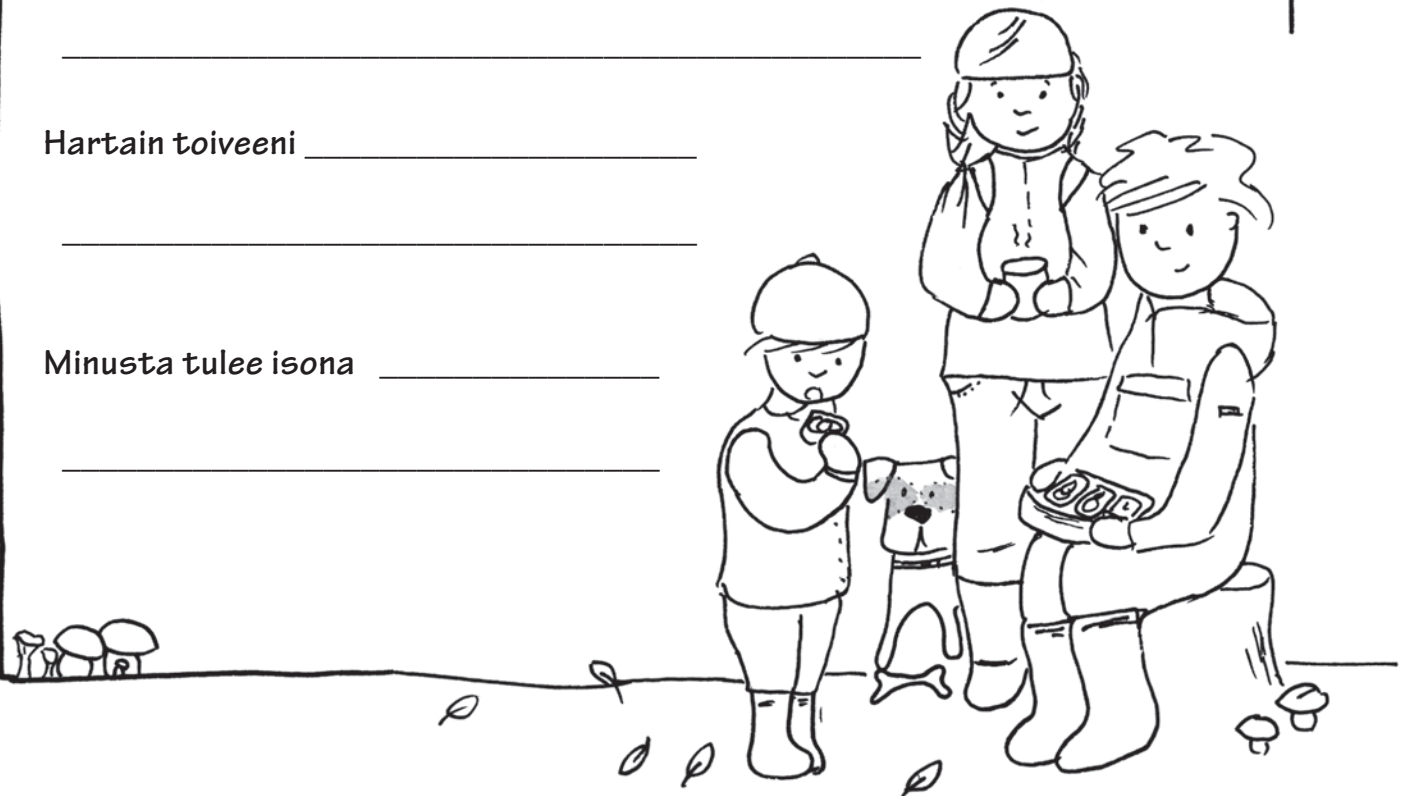
_____

Hartain toiveeni _____

_____

Minusta tulee isona _____

_____

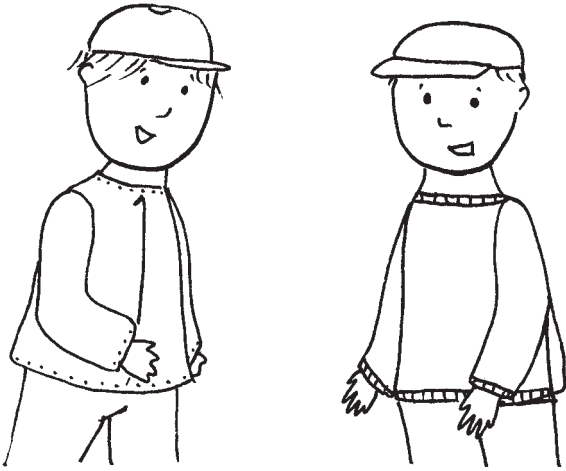

Olen vahva

Olen reilu

Olen hauska ja hassu

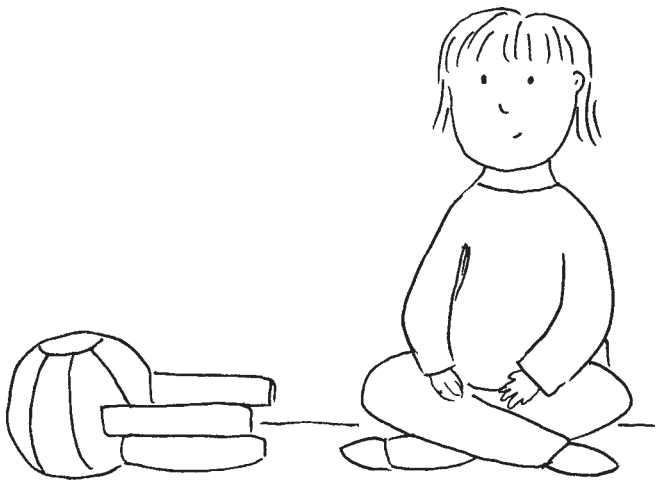
Olen hyvä urheilussa

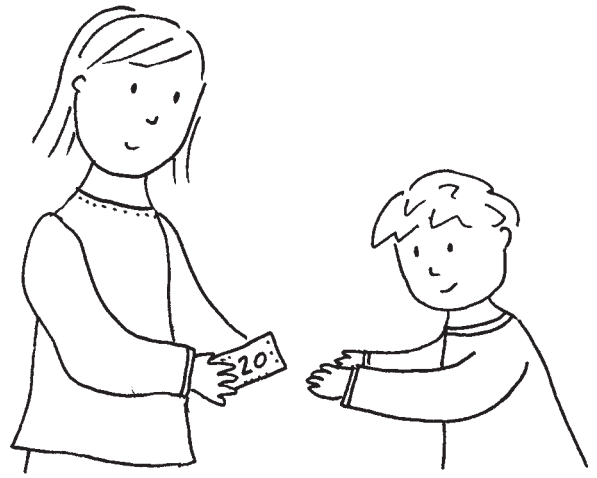
Olen hyvä ystävä

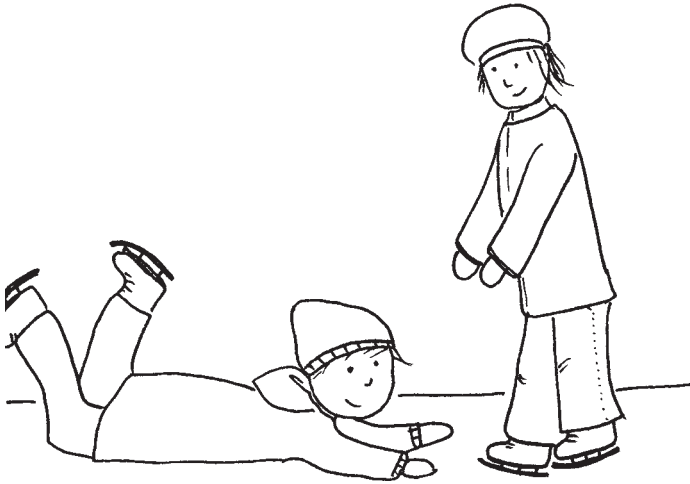
Osaan odottaa

Olen pohdiskeleva

Olen rehellinen

Autan toisia

Olen harkitseva

Olen rohkea

Kestän myös pettymyksiä

Aina en onnistu

- Lisätään itsetuntemusta.
- Opetellaan arvostamaan itseä sellaisena kuin on.
- Harjoitellaan selviytymään pettymyksistä ja vastoinkäymisistä.

1. Keskustelu: Kaikessa ei voi olla hyvä – eikä tarvitsekaan olla. Joskus myös epäonnistumme, ja se voi tuntua kurjalta. Silloin saatamme moittia itseämme. Kommellukset ja epäonnistumiset kuuluvat kuitenkin elämään. Myöhemmin niille voi jopa nauraa. Virheistä voi myös oppia. Ja harjoitus tekee mestarin!

2. Tehdään oma tarina, sarjakuva tai piirros, jonka aihe on ”Silloin minä no lostuin / pe tyin / epäonnistuin / mokasin”. Valitse ryhmällesi sopiva tehtävä sivuista (📖 9 s. 69 – 72). Kuunnellaan kertomuksia toisten kommelluksista ja mietitään yhdessä, miten niihin kannattaisi suhtautua tai miten niistä voisi selviytyä (nauraminen, toiselle kertominen, itsensä rauhoittaminen, itsensä rohkaiseminen).

3. Kirjoitetaan *selviytymisrepun* (📖 10 s. 73) Kun nolottaa -taskuun joitakin selviytymiskeinoja. Loput taskut täytetään myöhemmin, kun käsitellään pelkoja, kiusaamista ja turvaohjeita.

Tällainen minä olen -kollaasi: Lapset etsivät kuvalehdistä viisi kuvaa, jotka muistuttavat heitä (ulkonäkö, ominaisuudet, vahvuudet, heikkoudet). Kuvat liimataan kollaasiksi. Kuvat laitetaan seinälle ja niitä katsellaan. Toiset voivat kertoa, mitä heille toisten kuvista tulee mieleen ja millä lailla kuvat muistuttaisivat kuvan tekijää. Kollaasin tekijä itse voi halutessaan kertoa, miksi hän valitsi nämä kuvat. Tehtävä onnistuu parhaiten pienessä ja turvallisessa ryhmässä. Ohjaajan on huolehdittava siitä, että lapset puhuvat toisistaan ja toisten kuvista kunnioittavasti.

Lapsi pyytää vanhempiaan kertomaan hänelle vanhempien omista kommelluksista, noloista tilanteista tai epäonnistumisista.

SILLOIN MINÄ NOLOSTUIN / PETYIN /
EPÄONNISTUIN / MOKASIN
TARINA

Handwriting practice area consisting of 18 horizontal lines.

Handwriting practice area consisting of 6 horizontal lines, with a decorative swirl at the bottom right corner.

SILLOIN MINÄ NOLOSTUIN / PETYIN /
EPÄONNISTUIN / MOKASIN
TARINA

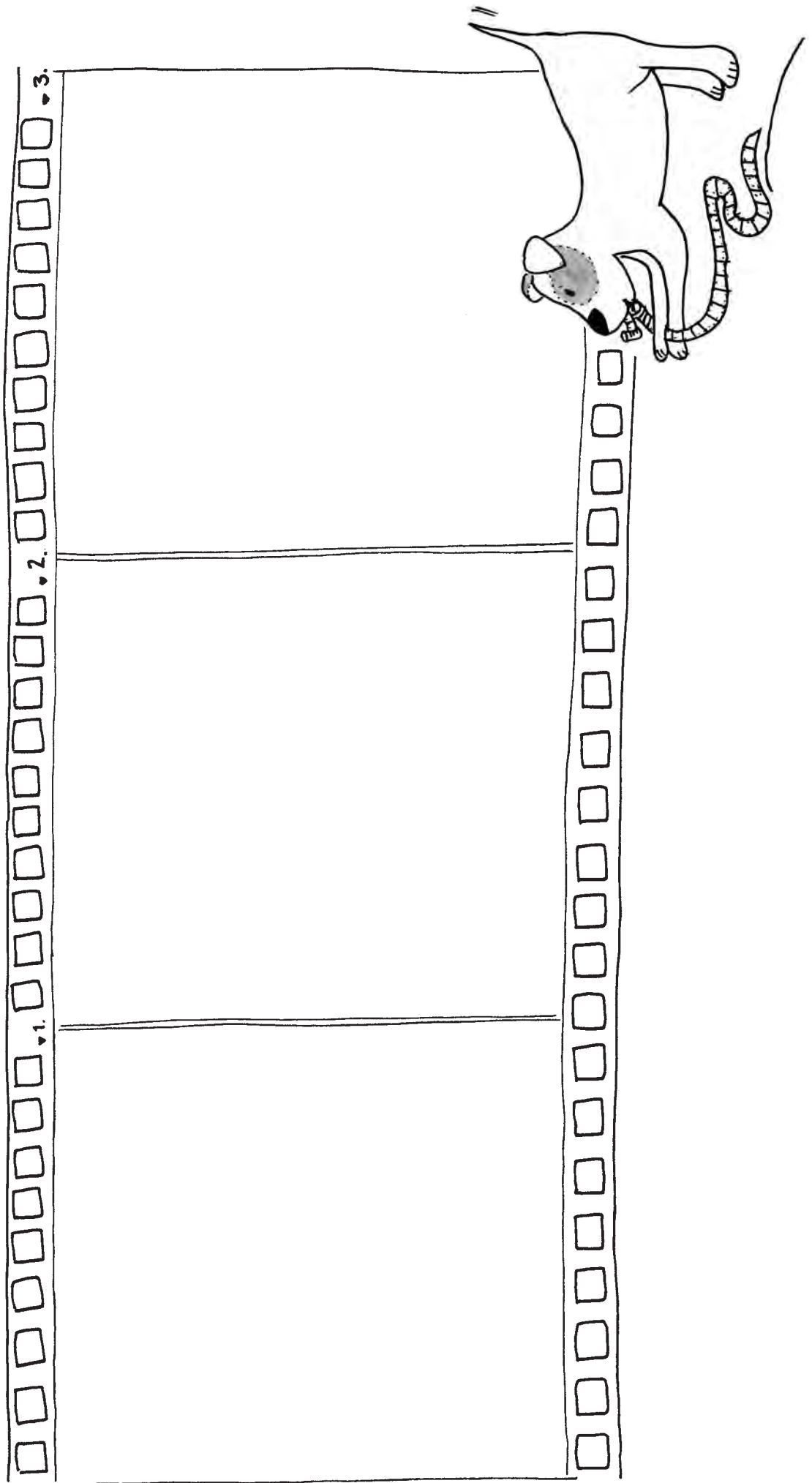

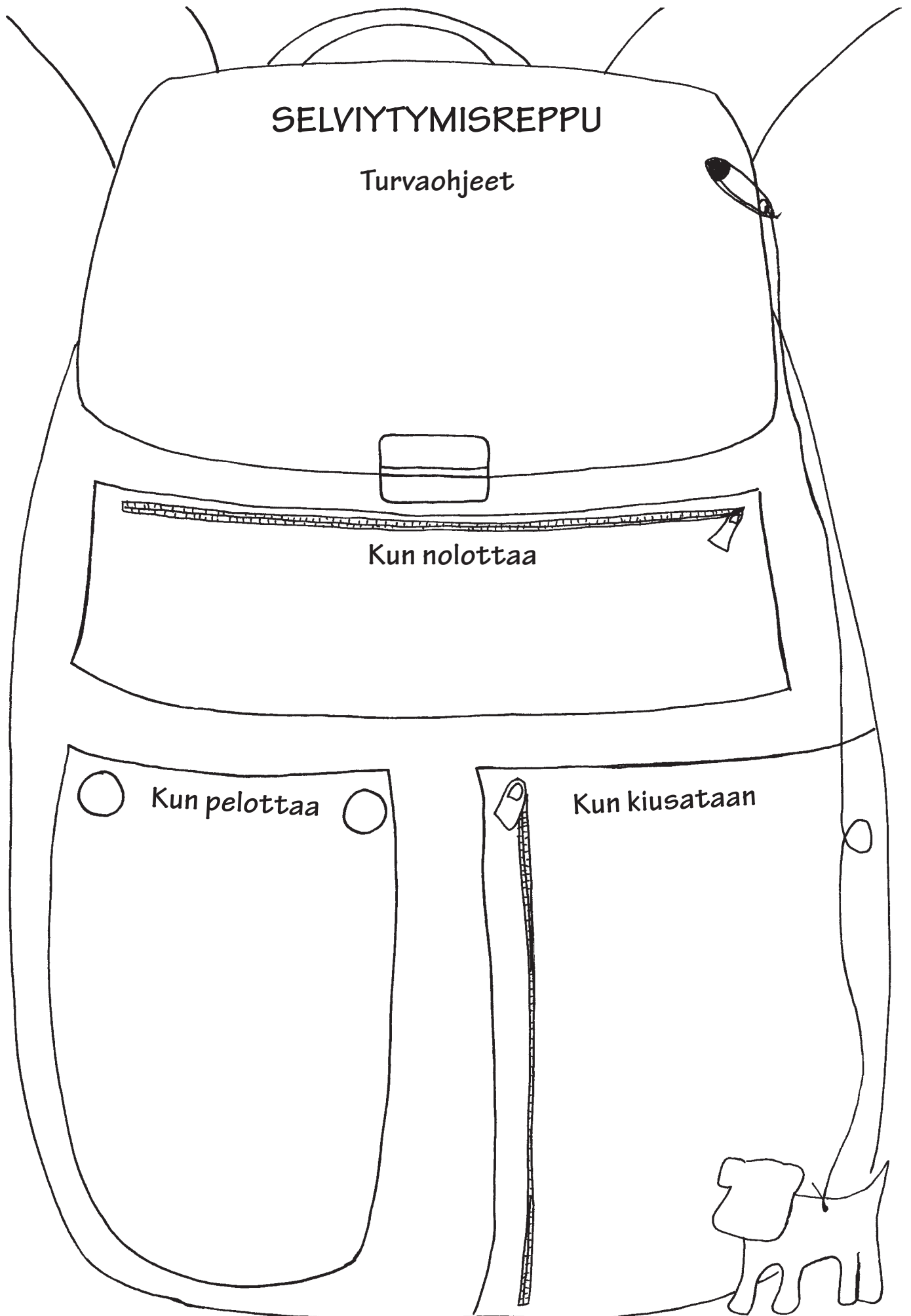
SILLOIN MINÄ NOLOSTUIN / PETYIN /
EPÄONNISTUIN / MOKASIN
SARJAKUVA

SILLOIN MINÄ NOLOSTUIN / PETYIN /
EPÄONNISTUIN / MOKASIN
PIIRROS

SELVIITYTYSREPPU

Turvaohjeet

Kun nolottaa

Kun pelottaa

Kun kiusataan

Pidän huolta itsestäni

- **Opitaan vähitellen pitämään huolta itsestä ja omista asioista. Samalla vahvistetaan itseluottamusta.**

- 1. Keskustelu: Jokaisella lapsella on oikeus turvalliseen ja hyvään elämään. Millainen elämä on lapselle hyvä? Aikuisten tehtävänä on huolehtia lapsista, esimerkiksi siitä, että lapset saavat ruokaa, nukkuvat riittävästi eivätkä tee asioita, jotka ovat heille vahingoksi. Kasvaessa on hyvä vähitellen opetella huolehtimaan itsekin itsestään ja kantamaan vastuuta omista asioista. Itseluottamus vahvistuu, kun huomaa, että osaa tehdä monia asioita itse ja pystyy auttamaan toisia.

2. Tehdään *Turren huolehtimistesti* (📖 11 s. 75). Jokainen täyttää huolehtimistestin itselleen tai aikuisen avustamana. Keskustellaan huolenpidosta. Kaikki tarvitsevat huolenpitoa. Millaista huolenpitoa sinä tarvitset aikuisilta? Millä tavoin osaat jo huolehtia itsestäsi? Mitkä tehtävät kuuluvat vanhemmille ja mitkä lapselle? Mistä asioista voisit opetella itse huolehtimaan?

- 1. *Turre tutkii tuntejasi* -tehtäväsivun (📖 12 s. 76) avulla lapsi tutkii ajankäyttöään yhden viikon ajan. Nuoremmat lapset täyttävät lomaketta yhdessä vanhempiensa kanssa. Viikon päästä tehtävää pohditaan yhdessä: Onko viikon aikana liikuttu riittävästi ja nukuttu tarpeeksi? Onko pelattu liikaa? Näitä asioita voidaan pohtia myös perheittäin ja vanhempainilloissa tai yhteistyössä terveydenhoitajan kanssa.

2. Aihe sopii hyvin käsiteltäväksi *Terveelliset elämäntavat* -teeman yhteydessä.

Täytetään *Turren huolehtimistestin* (📖 11 s. 75) kotitehtäväosuus. Lapset miettivät kotiväen kanssa, mistä he voisivat jatkossa huolehtia paremmin.

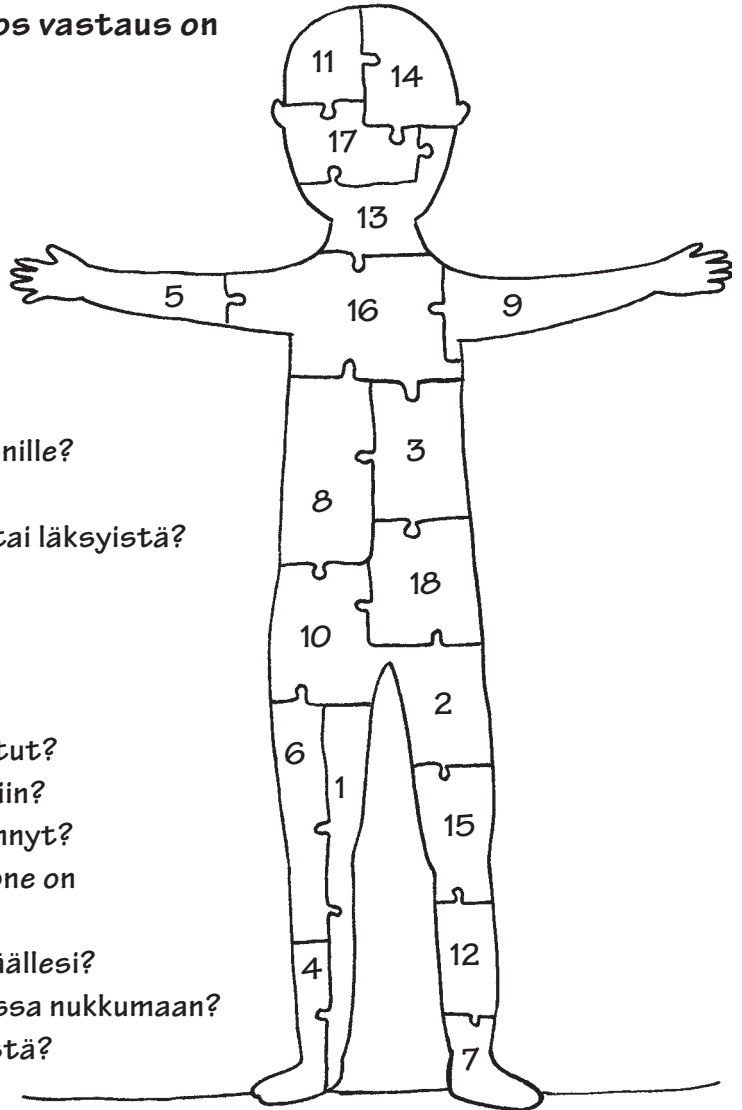

TURREN HUOLEHTIMISTESTI

KUKA PÄÄASIASSA VASTAA SEURAAVISTA ASIOISTA TÄLLÄ HETKELLÄ?

- Väritä kysymyksen numeroa vastaava osa kuvasta *keltaiseksi*, jos vastaus kysymykseen on äiti, isä tai aikuinen.
- Väritä osa itsestäsi *siniseksi*, jos vastaus on sisko, veli tai kaveri.
- Väritä osa itsestäsi *ruskeaksi*, jos vastaus on minä itse.

1. Kuka tekee voileipäsi?
2. Kuka pukee päällesi?
3. Kuka pakkaa koulureppusi?
4. Kuka herättää aamulla?
5. Kuka petaa sänkysi?
6. Kuka etsii urheiluvälineet liikuntatunnille?
7. Kuka soittaa opettajalle tai kaverille epäselvistä tehtävistä tai läksyistä?
8. Kuka huolehtii siitä, että läksyt tai tehtävät tehdään?
9. Kuka laittaa vaatteesi naulakkoon?
10. Kuka huolehtii hampaidenpesusta?
11. Kuka soittaa opettajalle, kun sairastut?
12. Kuka vie likaiset vaatteesi pyykkikoriin?
13. Kuka pyytää anteeksi, kun olet töpännyt?
14. Kuka aloittaa siivoamisen, jos olohuone on kaaoksen vallassa?
15. Kuka päättää, mitä panet aamulla päällesi?
16. Kuka huolehtii siitä, että menet ajoissa nukkumaan?
17. Kuka päättää, mitä saat katsoa tv:stä?
18. Kuka korjaa astiasi pöydästä?

Kotitehtävä

Tästä voisin huolehtia paremmin

TURRE TUTKII TUNTEJASI

VÄRITÄ

VIHREÄLLÄ – se aika, jonka nukut

SINISELLÄ – se aika, jonka olet koulussa

KELTAISELLA – se aika, jonka harrastat

PUNAISELLA – se aika, jonka katsot tv:tä

ORANSSILLA – se aika, jonka muuten vain olet rennosti tekemättä enempiä

RUSKEALLA – se aika, jonka luet läksyjä

VIIVOITA – se aika, jonka ruokailet

KEKSI OMA VÄRI, jos tekeminen ei kuulu mihinkään edellisiin

Nukunko liikaa tai liian vähän?

Katsonko TV:tä liikaa?

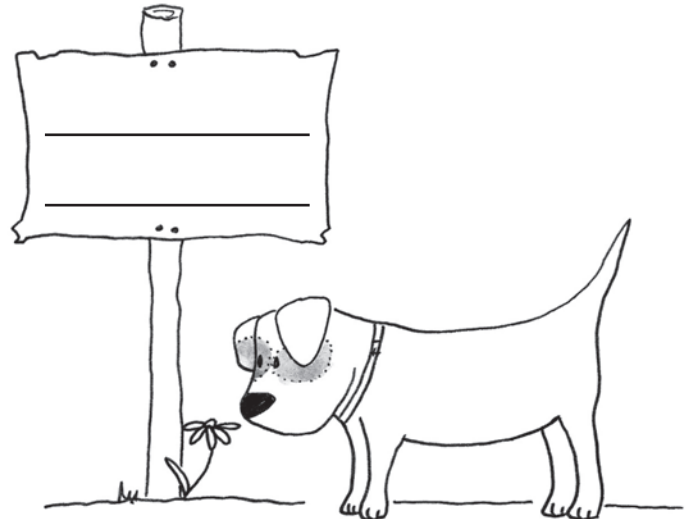
Vievätkö harrastukset

liikaa aikaa – vai liian vähän?

KATSOTAAN...?

klo	maanantai	tiistai	keskiviikko	torstai	perjantai	lauantai	sunnuntai
00 - 01							
01 - 02							
02 - 03							
03 - 04							
04 - 05							
05 - 06							
06 - 07							
07 - 08							
08 - 09							
09 - 10							
10 - 11							
11 - 12							
12 - 13							
13 - 14							
14 - 15							
15 - 16							
16 - 17							
17 - 18							
18 - 19							
19 - 20							
20 - 21							
21 - 22							
22 - 23							
23 - 24							

Tässä minulla olisi parannettavaa →

Minusta tuntuu hyvältä, pahalta, turvalliselta ja turvattomalta

- Harjoitellaan tunteiden tunnistamista, nimeämistä ja ilmaisemista.

- ▶ 1. Keskustelu:

Tunemme erilaisia tunteita: iloa, rakkautta, vihaa, surua, pettymystä, onnellisuutta, inhoa, pelkoa ja hämmästyä. Joskus olo on kevyt ja aurinkoinen, joskus taas on kurja mieli. Toisinaan tuntuu, että sisällä on tunteiden sekamelska.

Tunteet kertovat siitä, miten me voimme ja mitä meille kuuluu. On hyvä oppia tietämään, miltä itsestä tuntuu erilaisissa tilanteissa. Mitähän hyötyä siitä on? Tunteet ovat sisäisiä viestejä, jotka auttavat meitä tietämään, mikä meille on tärkeää ja hyväksi. Mitä esimerkiksi ilon tunne kertoo meille itsestämme? Tunteet ovat avuksi meille. Esimerkiksi pelon tunne saa meidät varovaisiksi epäilyttävissä olosuhteissa ja pakenemaan turvattomissa ja uhkaavissa tilanteissa. Vihastus ja suuttumus auttavat meitä puolustamaan ja suojelemaan itseämme ja meille tärkeitä ihmisiä.

Kaikki tunteet ovat hyväksytyjä, ja ne kuuluvat ihmisenä olemiseen. Ei ole olemassa väriä tunteita. Aina ei kuitenkaan ole oikein toimia tunteiden mukaan. Joskus on syytä kuunnella järkeä. Vaikka kuinka suuttuttaisi, ei ole sallittua rikkoa tavaroita tai vahingoittaa itseä tai toisia.

Toiset voivat nähdä tunteemme kasvojemme ilmeistä, eleistämme ja kehomme asennoista. Itse voimme tuntea tunteet erilaisina tuntemuksina kehossamme. Ilo ja odotuksen riemu saattaa tuntua jännänä, kihelmöivänä kutinana koko kehossa. Vihastus voi tuntua surinana ja jyskytyksenä päässä. Tunteet vaihtuvat joskus hyvinkin nopeasti. Voipa niitä jopa itsekkin muuttaa. Miten voit esimerkiksi ilahduttaa itseäsi tai hakea lohdutusta, kun sinulla on surullinen olo?

- 2. Harjoitellaan tunnetaitoja *Tunteet tutuiksi* -kuvilla (📖 13 s. 79 – 80):

Korteissa olevia tunteita esitetään pantomiiminä. Yksi lapsista esittää ja toiset arvuuttelevat, mistä tunteesta on kyse. Samalla voidaan keskustella, millaisessa tilanteessa voisi tuntea näin.

- 3. Piirretään ilmeitä *Ilmeet kertovat* -tehtävisivulle (📖 14 s. 81): lapset piirtävät kasvo-kuviin eri tunteita kuvaavia ilmeitä.

- ▶ Mitä sinä viestität ilmeilläsi kavereillesi ja miten?

4. Eläytymisharjoituksena leikitään tikunkuljetusleikkiä. Istutaan piirissä ja laitetaan tikku kiertämään. Kuvitellaan, että tikku on esimerkiksi höyhen, palkintopokaali, haiseva kala, kuuma kivi, leppäkerttu, kissanpoikanen, kaunis kukka, myrkyllinen käärme tai kiusanhenki.

1. Tunteiden nimeämistä voidaan harjoitella arkipäivän tilanteissa tunnekorttien avulla. Lasta pyydetään näyttämään tunnettaan kuvaava kortti. Tunnetaitojen harjoitteluun sopivia kortteja on tilattavissa osoitteesta: www.pesapuu.fi).

2. Luovassa liikunnassa erilaisia tunnetiloja voidaan ilmaista liikkuen ja elehtien. Rooleina voi olla pelokas hiiri, vahva ja mahtava jättiläinen, huoleton keiju, rento länkkäri, vihainen tiikeri, ylpeä riikinkukko, pelottava mörkö, piikikäs siili, känkkäränkkä peikko, surullinen sammakko ja vahva minä.

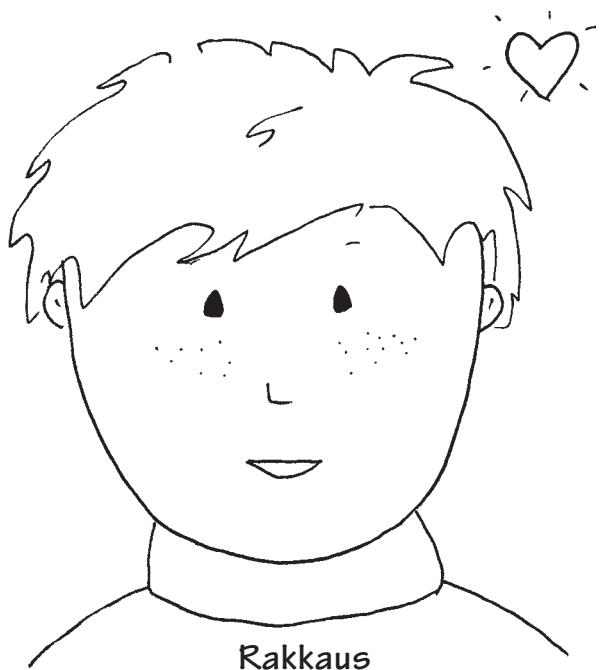
3. Musiikkituokio: Kuunnellaan erilaista musiikkia ja ilmennetään musiikin herättämää tunnetta piirtäen, maalaten, ilmein, elein ja liikehtien.

Tehdään itse ääniä ja rytmejä, jotka kuvaavat esimerkiksi pelkoa, vihaa, iloa ja surua.

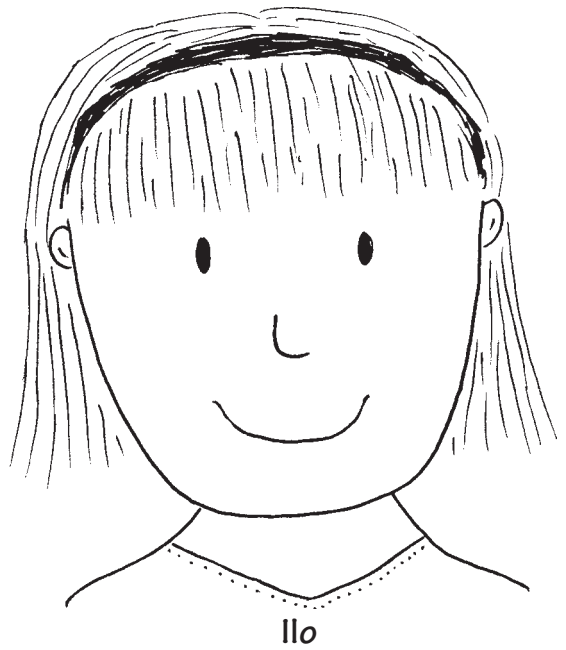

Tehdään *Minusta tuntuu* -tehtäväsivu (👉📖 s. 82).

Lapsi voi pyytää myös vanhempiaan kertomaan heidän lapsuutensa tilanteista, milloin he lapsina ollessaan ovat olleet iloisia, surullisia, vihaisia tai pelokkaita.

Rakkaus

Ilo

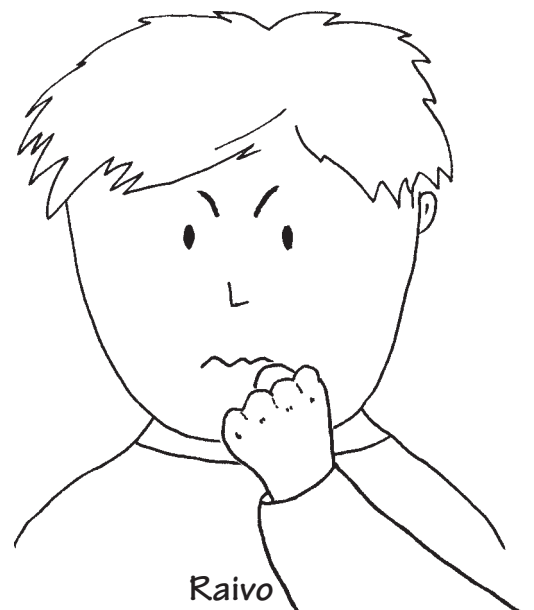
Syällisyys

Hämmästys

Häpeä

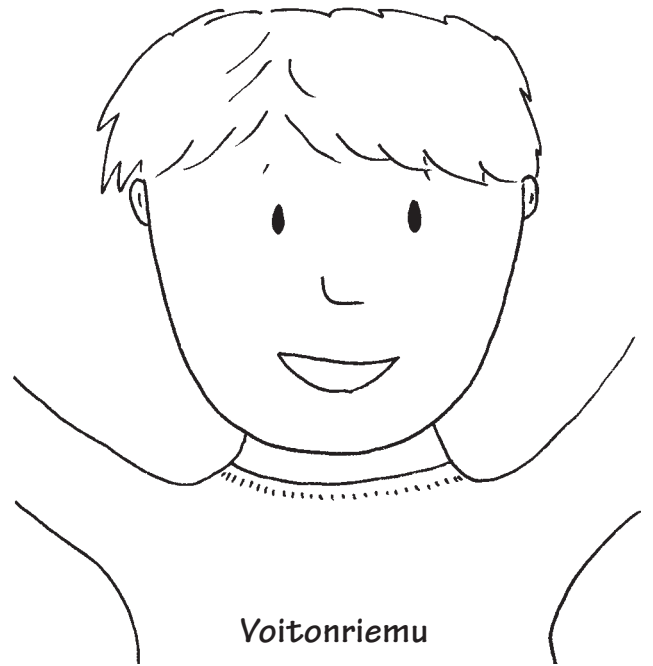

Raivo

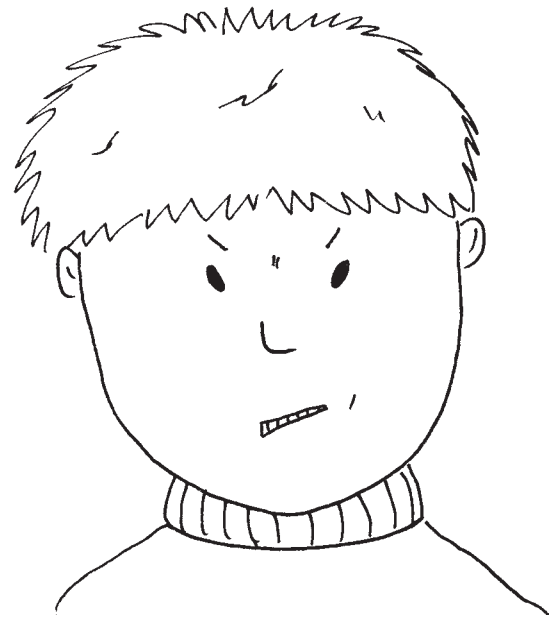
Suru

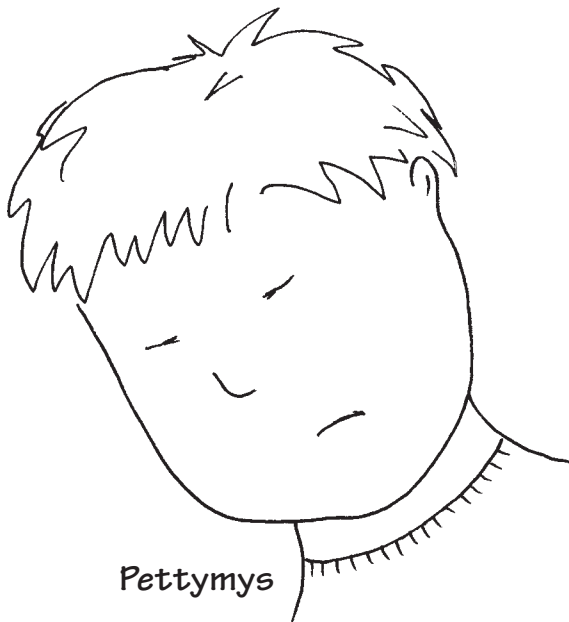
Voitonriemu

Pelko

Viha

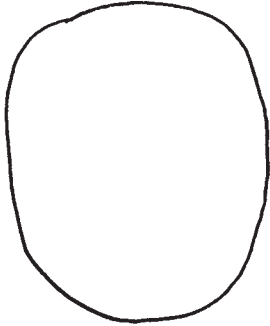
Pettymys

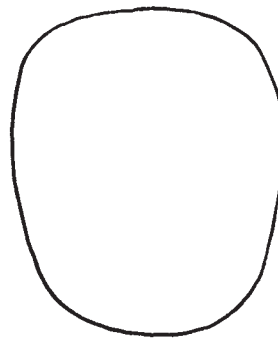
Inho

ILMEET KERTO VAT

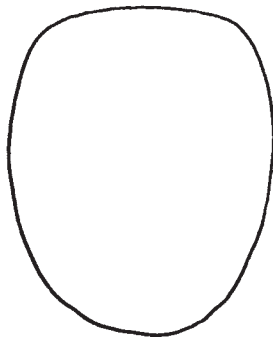
Piirrä alla oleviin kasvoihin miltä tuntuu, kun...

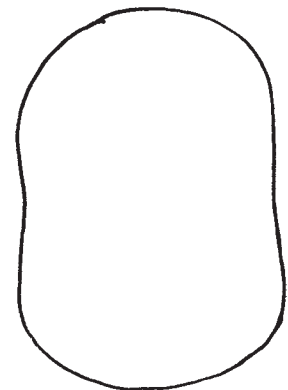
Kaverini pyytää minua
leikkimään tai pelaamaan

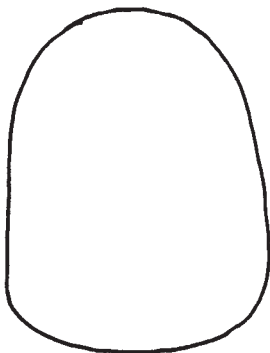
On syntymäpäiväni

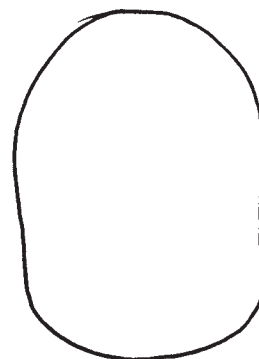
Aikuiset riitelevät

Kaverini muuttaa pois

Juuri nyt minusta
tuntuu tällaiselta

Lempitavarani
menee rikki

MINUSTA TUNTOU

Piirrä ja kirjoita

Olen iloinen kun ...

Olen surullinen kun ...

Olen vihainen kun ...

Pelkään kun ...

En ole koskaan pelännyt niin kuin silloin

- Tunnistetaan pelon tunne itsessä.
- Etsitään selviytymiskeinoja pelottaviin ja turvattomiin tilanteisiin.

1. Keskustelu: Jokainen pelkää joskus. Monenlaiset eri asiat voivat herättää pelkoa. Pelkääminen ei ole heikkoutta. Pelko voi olla joskus hauskaa ja jännittävää kuin huvipuiston vuoristoradassa. Joskus pelkää turhaan, mutta joskus on ihan syytäkin pelätä. Pelkoa voi oppia hallitsemaan. Toisinaan on hyvä kohdata pelkonsa, esimerkiksi silloin, kun on menossa uuteen kouluun tai on aloittamassa uutta harrastusta. Kun pelosta huolimatta uskaltaa toimia, niin voikin huomata, että pelon voi voittaa.

Joskus pelko on hyvä asia. Se voi olla tärkeä hälytysmerkki jostakin vaarasta. Se voi olla myös merkki siitä, että on aika suojella itseä pahalta ja toimia.

2. Keskustelu: Mitkä asiat pelottavat lapsia: elokuvat, möröt, pimeä, tietokonepelit, yksinolo, aikuiset, painajaiset ja väkivalta. Meitä pelottavat eri asiat. Entä jos vanhemmat riitelevät, onko se pelottavaa (Keskustelukuva 1 s. 85)?

3. Missä pelko tuntuu? Lapset merkitsevät tehtäväsvilla (s. 86) olevaan kehon kaavioon sen kohdan, jossa heillä pelko tuntuu.

4. Lapset jaetaan pareiksi. Jokainen kertoo parilleen oman tarinansa aiheesta ”En ole koskaan pelännyt niin kuin silloin”. Lapsi saa tarinan kertomiseen tietyn ajan, ja toisen on kuunneltava keskeyttämättä. Kuuntelemisen ja kertomisen vuoroja vaihdetaan.

5. Esille tulleita pelonaiheita ja selviytymiskeinoja kootaan yhdessä taululle. Kuinka pelkäämisestä huolimatta voisi pysyä toimintakykyisenä? Voiko pelosta kertoa vanhemmille? Ärtäneet ja kiireiset aikuiset eivät aina tajua lasten tunteita. Mitä voisi tehdä, että he kuuntelisivat? Kenelle muulle voisi kertoa? Selviytymiskeinot kirjoitetaan tehtäväsvilla ”Mitä teen kun pelottaa?” (s. 87).

6. Selviytymiskeinot kerätään selviytymisreppuun (s. 73) Kun pelottaa -taskuun.

1. Lapset kirjoittavat tai piirtävät tehtäväsivulle (🖋️ 18 s. 88 – 91) tarinan aiheesta ”En ole koskaan pelännyt niin kuin silloin”. Pienemmät lapset voivat tehdä tehtävän kotona sadutusmenetelmällä (ohjeet Aarrearkussa s. 194) vanhempien avustuksella.

2. Leikitään *Kaamea kosketus* -leikkiä (Aarrearkku s. 176).

3. Vanhempainilloissa on tärkeää käydä keskustelua siitä, miten vanhemmat voisivat suojella lapsiaan Internetin ja median vahingollisilta vaikutuksilta.

Kotiväki lukee yhdessä lapsen kanssa *turvavinkit* (🖋️ 19 s. 92). Lapsille ja vanhemmille tarkoitettuja lisäohjeita Internetin käytöstä on osoitteessa:

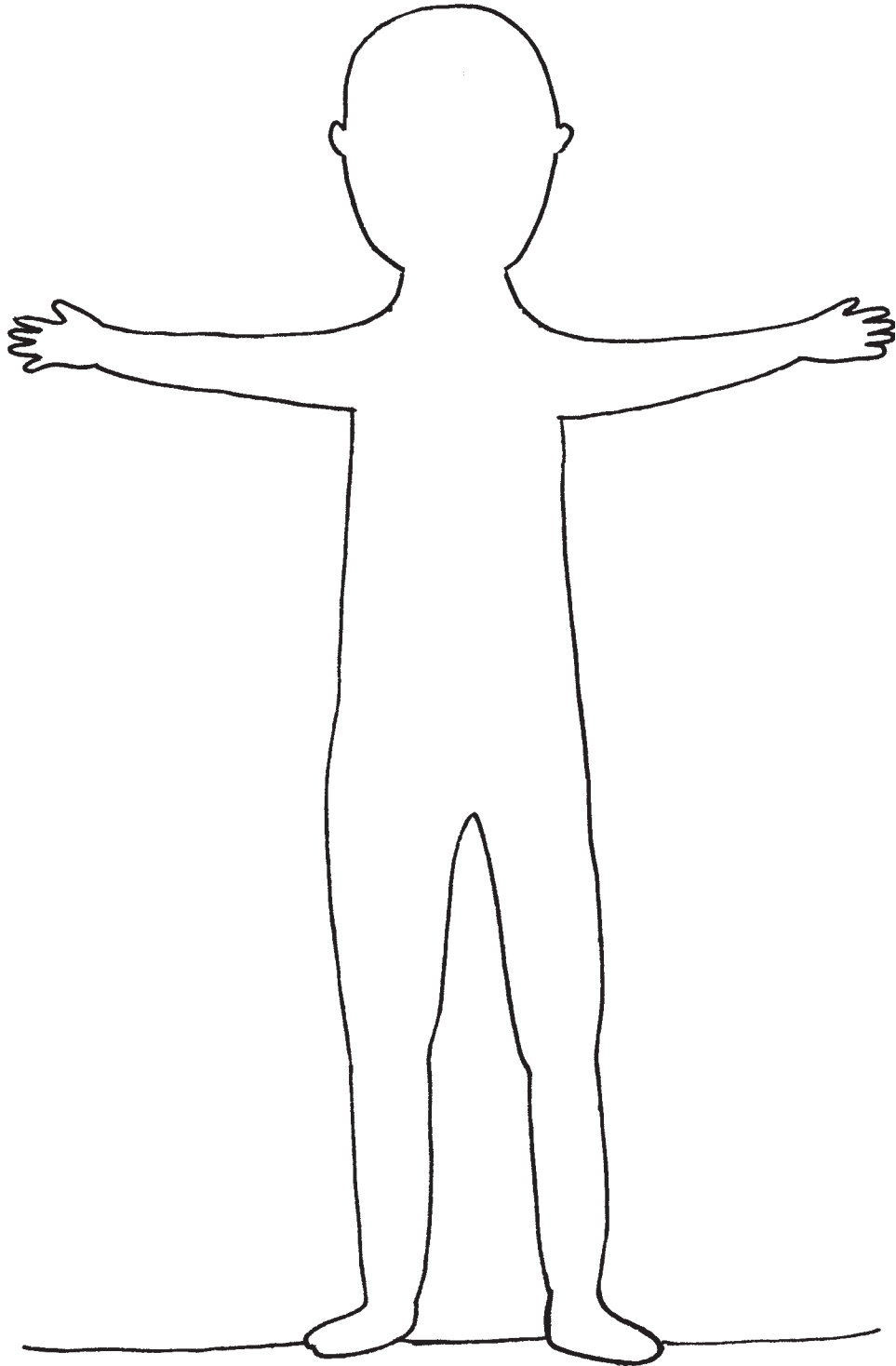
www.mll.fi, www.pelastakaalapset.fi, www.edu.fi/turvanetti. Internetin turvalliseen käyttöön palataan uudestaan *Kyllä minä pärjään* -jaksossa.

KESKUSTELUKUVA 1

MISSÄ PELKO TUNTUU?

Väritä se kohta kehosta, jossa sinä tunnet pelon.

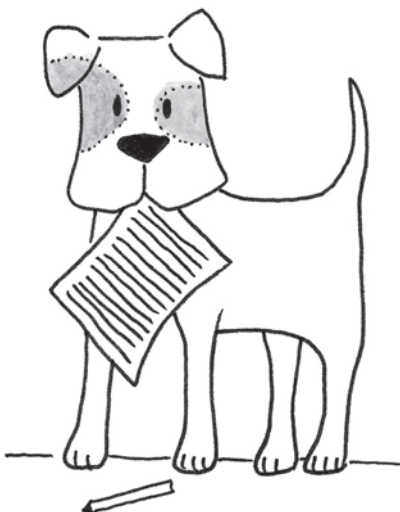
MITÄ TEEN KUN MINUA PELOTTAA?

Hand-drawn horizontal lines for writing, ending in a decorative swirl at the bottom right.

EN OLE KOSKAAN PELÄNNYT NIIN KUIN SILLOIN TARINA

Hand-drawn horizontal lines for writing, consisting of 20 wavy lines.

Hand-drawn horizontal lines for writing, consisting of 6 wavy lines that end in a spiral at the bottom right.

EN OLE KOSKAAN PELÄNNYT NIIN KUIN SILLOIN TARINA

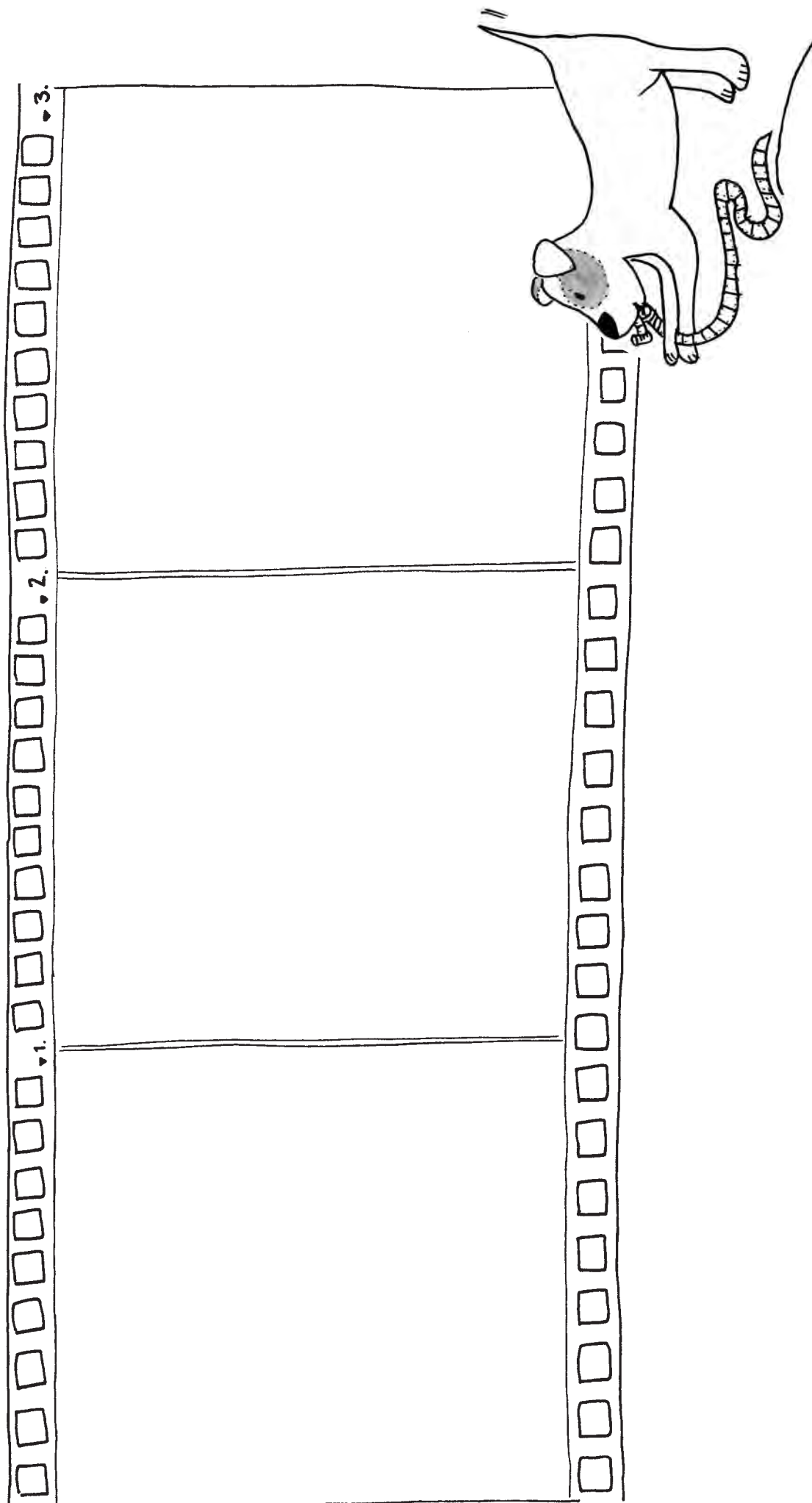

EN OLE KOSKAAN PELÄNNYT NIIN KUIN SILLOIN SARJAKUVA

EN OLE KOSKAAN PELÄNNYT NIIN KUIN SILLOIN PIIRROS

TURVAVINKKEJÄ

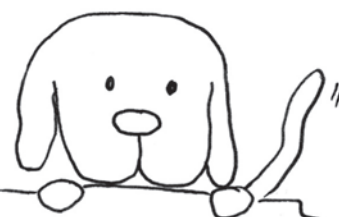
- Älä avaa ovea, jos olet yksin kotona.
- Älä kerro kenellekään puhelimesta, että olet yksin kotona. Kysy, kenelle äiti tai isä voi soittaa takaisin.
- Älä anna yhteystietojasi (nimi, osoite, puhelinnumero, sähköpostiosoite) tuntemattomille.
- Älä lähde tuntemattoman mukaan.
- Älä tapaa tuntematonta nettikaveria ilman aikuista. Ohjeita turvalliseen netin käyttöön on osoitteessa www.mll.fi ja www.pelastakalapset.fi.
- Jos eksyt, sinua seurataan tai kohtaat uhkaavasti käyttäytyvän ihmisen, mene kauppaan tai johonkin muuhun paikkaan, jossa on paljon ihmisiä. Pyydä aikuisilta apua tai pyydä heitä ottamaan yhteys poliisiin.
- Älä koskaan ole yksin pimeissä, autoissa tai vieraisissa paikoissa.
- Opettele äidin tai isän puhelinnumero ja kotiosoitteesi.
- Muista hätänumero 112.

Jokaisella on oikeus
tuntea olonsa
turvalliseksi.

Useimmat aikuiset
tahtovat lapsille hyvää.
Ei ole kuitenkaan viisasta
luottaa kaikkiin ihmisiin.

Olemme yhdessä
tutustuneet turvavinkkeihin
**ALLEKIRJOITUS
KOTIVÄELTÄ:**

Minä turvassa

- Vahvistetaan lapsen tietoisuutta turvallisuuden tunteesta.
- Selvitetään lasten kanssa, mitkä lähistöllä olevat paikat ja ketkä ihmiset ovat turvallisia.

1. Keskustelu: Kaikilla on oikeus tuntee olonsa turvalliseksi.
  - Mistä tietää, että olo on turvallinen?
  - Miltä silloin tuntuu kehossa?
  - Millainen mieli on?

2. Turvapaikkaharjoitus (Aarrearkku s. 192):

Lapset ottavat mukavan asennon ja laittavat silmät kiinni. He kuuntelevat rauhoittavaa musiikkia ja kuvittelevat sellaisen paikan, jossa on turvallista ja hyvä olla ja jossa kukaan ei voi heitä luvatta häiritä. Sellainen paikka voi olla kotona tai jossain muualla. Se voi olla sisällä tai vaikka ulkona luonnossa. Onko siellä joku turvallisuutta lisäävä ihminen, lemmikkieläin tai jokin esine? Turvallinen paikka voi olla myös kuviteltu. Lopuksi lapset piirtävät tai maalaavat kuvan omasta turvapaikastaan ”Minä turvassa” otsikolla. Lapset voivat kuvitella itsensä tähän paikkaan halutessaan rauhoittaa itseään.

3. Turvapaikkapiirroksat kootaan näyttelyksi seinälle tai liitetään omiin kansioihin.

1. Luontoliikunnassa: Metsään tehdään turvapaikka jollekin metsän eläimelle. Turvapaikat voidaan valokuvata.

2. Liikuntatunnilla: Lapsille annetaan patjoja, penkkejä ja tyynyjä, ja niistä tehdään pesiä. Sitten vieraillaan toisten pesissä ja keskustellaan, millaisia ne ovat.

- – Miltä siellä näyttää?
- – Mikä siellä tekee olon turvalliseksi?
- – Onko olemassa joitain vaaroja, jotka uhkaavat pesää?
- – Miten niitä vastaan voi suojautua?

3. Luokka tekee oman maskotin, jota säilytetään pussissa. Se kiertää kaikkien kodeissa. Sille tehdään oma hoitokirja, johon kirjoitetaan, kuinka maskotti on pärjännyt, missä se on nukkunut, ja mitä sen kanssa on tehty, mikä on tuonut sille turvallista oloa?

Lapsi kirjoittaa joko itse tai yhdessä vanhempansa kanssa selostuksen piirtämäänsä kuvaan omasta turvapaikastaan.

Milloin olo on turvaton?

- Opitaan tiedostamaan oma turvattomuuden tunne.
- Keskustellaan ympäristön turvattomuudesta sekä paikoista ja ihmisistä, jotta opittaisiin tunnistamaan ja välttämään vaaralliset ja hämmentävät tilanteet.
- Opetellaan suojautumaan uhkaavissa tilanteissa.

1. Keskustelua:

- – Mistä tietää, että olo on turvaton?
- – Miltä silloin tuntuu kehossa?
- – Millainen mieli on?
- – Millaisissa paikoissa ja tilanteissa ja millaisten ihmisten seurassa tulee turvaton olo?
- – Tuleeko kotona joskus turvaton olo?

2. Tehdään yhdessä ajatuskartta, johon kerätään turvattomalta tuntuvia paikkoja ja tilanteita sekä turvattomuuden tunnetta herättäviä ihmisiä.

3. Keskustelua:

- – Miten voisi toimia tilanteessa, jossa pelottaa?
- – Mitä pitää tehdä, jos joku uhkailee tai käskää tekemään tai tekee itse jotain hämmentävää, outoa tai pelottavaa?
- – Miten voi rauhoitella itseään niin, että pystyy toimimaan itsensä suojelemiseksi?

4. Kootaan TURVAOHJEET yhdessä:

 Sano ei,

 Poistu,

 Kerro turvalliselle aikuiselle!

1. Ryhmissä voidaan tehdä yhteinen turvaohjejuliste ja kuvittaa se.

2. Leikitään leikkejä, joissa harjoitellaan tunnistamaan turvallisuuden tai turvattomuuden tunteiden eroa ja etsitään turvapaikkaa: *Peikkoleikki, Kettu ja kana, Karhu nukkuu, Kuka pelkää?, Talo palaa, pakko vaihtaa, Noita-akka* (Aarrearkku s. 176 – 177) .

Kotitehtävänä täytetään *Tärkeät puhelinnumerot* -tehtävä sivu (📞📄 s. 96).

TÄRKEÄT PUHELINNUMEROT

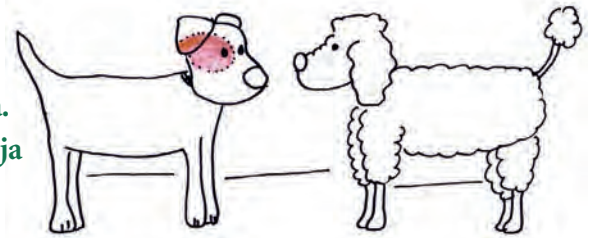
	YLEINEN HÄTÄNUMERO
	POLIISI
	ÄIDIN PUHELINNUMERO
	ISÄN PUHELINNUMERO
	KOTIPUHELINNUMERO
	MUU TURVAHENKIÖ

Minusta huolehditaan

Kerro huolistasi, kunnes saat apua

- Tarkoituksena on saada lapsi miettimään lähipiiriään, sen laajuutta ja turvallisuutta.
- Rohkaistaan lasta puhumaan huolistaan ja peloistaan luotettavalle aikuiselle.

1. Keskustelua:

► Lasten ei tarvitse olla yksin huolineen. Aikuisten tehtävänä on auttaa lapsia heidän huolissaan ja peloissaan. Ei ole koskaan niin pientä tai suurta asiaa, ettei siitä voisi puhua. Huolista ja peloista pitää puhua niin pitkään, että joku kuuntelee ja että saa apua. Keskustelussa apuna voidaan käyttää *Keskustelukuvaa 2* (☞ 2 s. 98).

2. Tehdään piirrostehtävä ”Minä ja tärkeät ihmiseni” ihmisistä, joiden kanssa lapsella on turvallinen ja mukava olo (☞ 21 s. 99) tai (☞ 21 s. 100): lapsi piirtää keskelle oman kuvansa ja sen ympärille kaikki turvalliset ja läheiset ihmiset. Turvalliset ihmiset voivat löytyä kotoa, suvun piiristä, koulusta, päiväkodista, harrastuksista ja vaikkapa naapurustosta.

3. Tärkeät puhelinnumerot -tehtäväsivun tiedot kootaan *Turvapassiin* (☞ 22 s.101). Passiin voidaan liimata lapsen valokuva tai piirtää oma kuva. Passin turvaohjeet käydään yhdessä läpi: **Sano ei, poistu ja kerro turvalliselle aikuiselle**. Passi taitellaan postikortin kokoiseksi ja laitetaan paikkaan, josta se on helppo löytää. Passi on hyvä säilyttää vaikkapa koulurepussa.

1. Tehdään pieniä näytelmiä, joiden avulla harjoitellaan passin käyttöä:

- Eksyt kaupassa. Mitä teet?
- Kotona sattuu onnettomuus (tulipalo, tapaturma, isoäidin sairauskohtaus). Mitä teet?
- Jäät ystäväsi luo sovittua pidemmäksi ajaksi. Mitä teet?
- Sinulta yritetään ottaa rahaa. Mitä teet?
- Olet yksin kotona ja ovikello soi. Mitä teet?
- Tapaat ulkona ventovieraan henkilön, joka pyytää sinua katsomaan koiranpentuja kotiinsa. Mitä teet?
- Joku uhkaa lyödä sinua. Mitä teet?

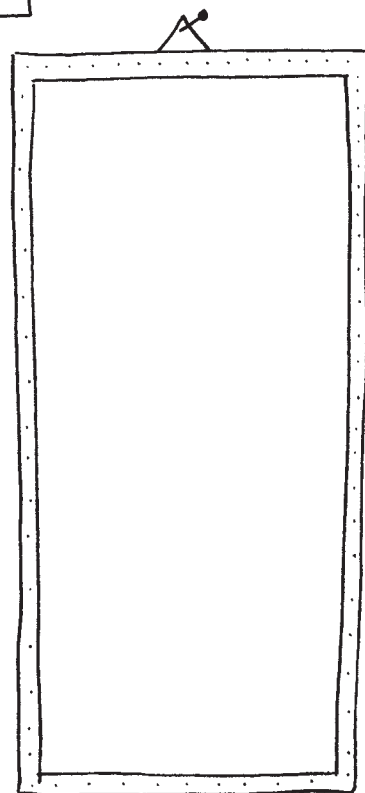
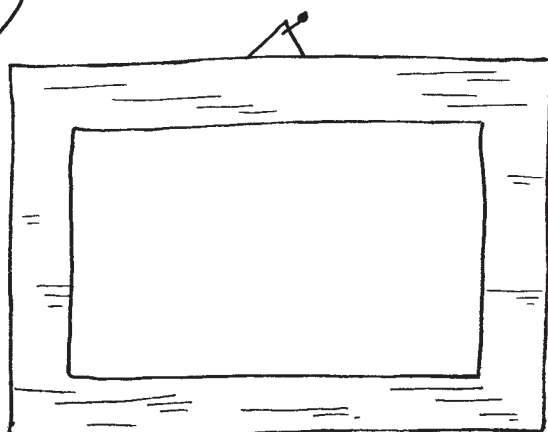
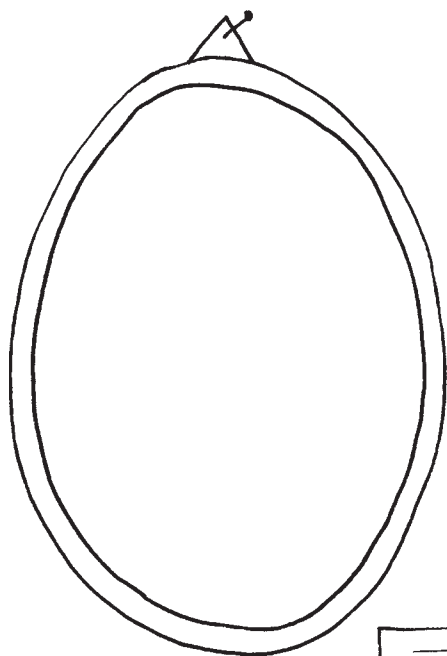
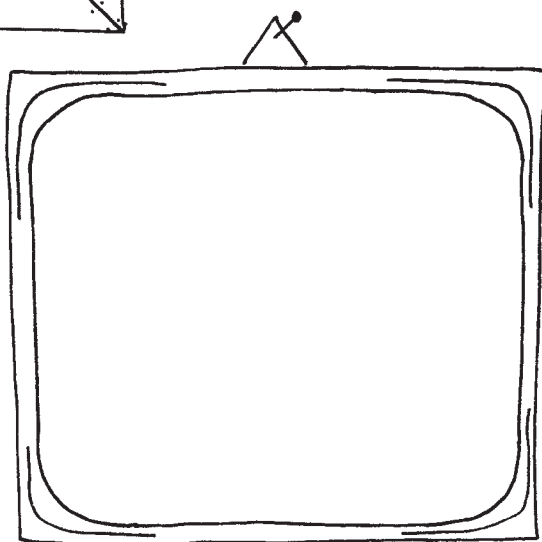
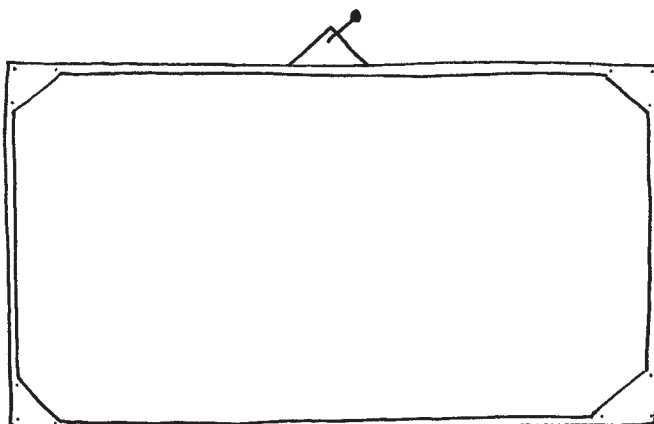
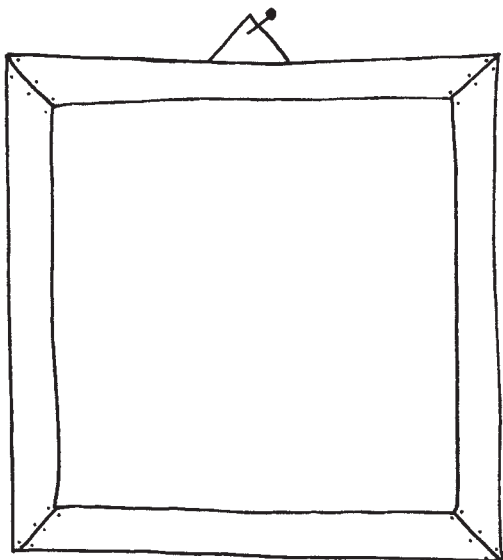

Tarkista passin tiedot yhdessä kotiväen kanssa.

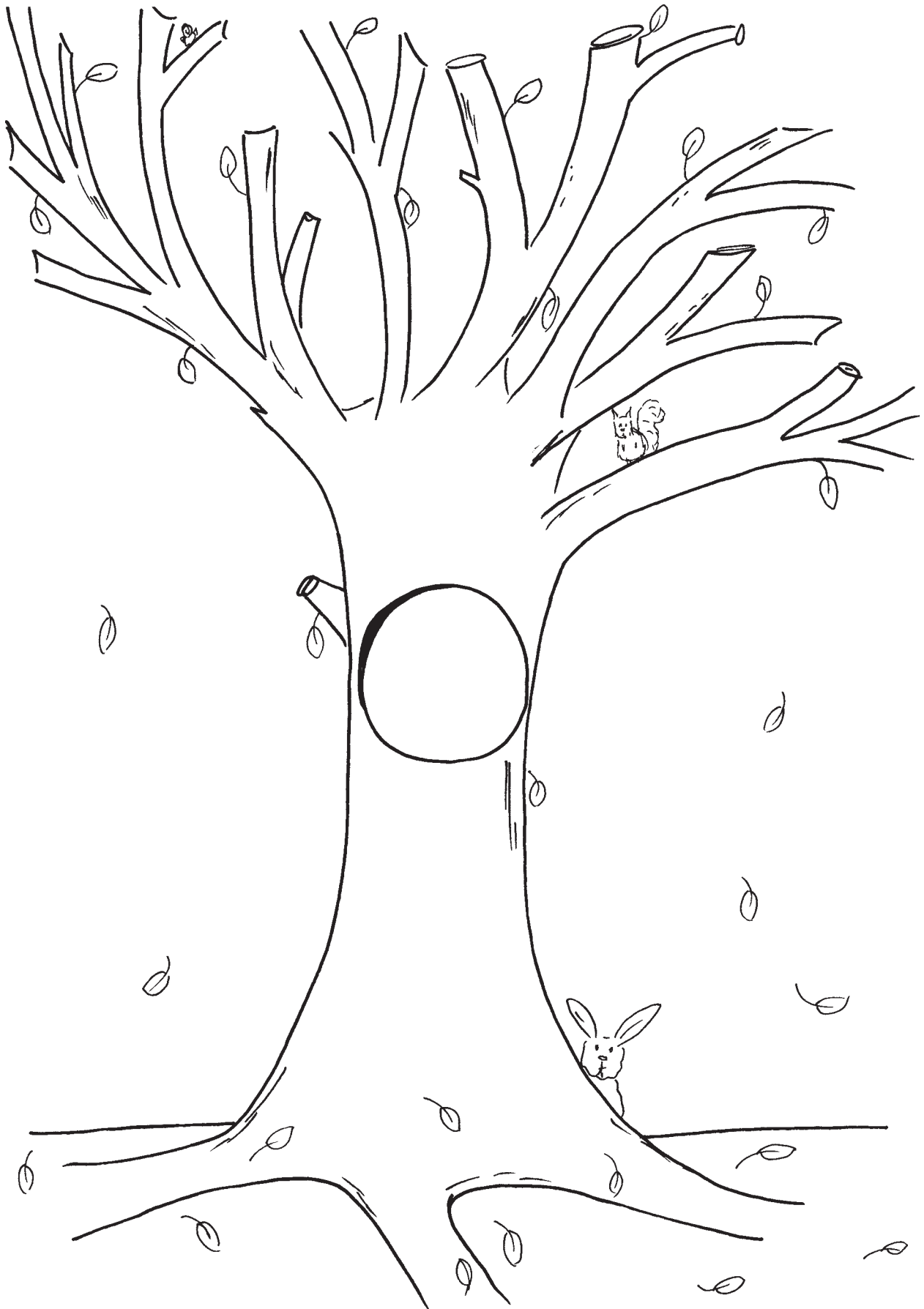
KESKUSTELUKUVA 2

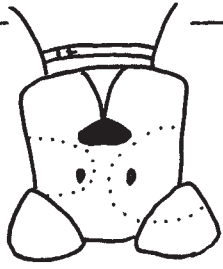

MINÄ JA TÄRKEÄT IHMISENI

MINÄ JA TÄRKEÄT IHMISENI

_____ NIMI:

_____ NIMI:

_____ NIMI:

_____ NIMI:

MUUT
TURVAHENKILÖT

KOTI:

ISÄ:

ÄITI:

POLISI:

HÄTÄNUMERO:

TÄRKEÄT
PUHELINNUMEROT

TURVAOHJEET

Sano Ei

Poistu

*Kerro
turvalliselle
aikuiselle*

TURVAPASSI

NIMI: _____

OSOITE: _____

PUHELIN: _____

Olemme hyviä kavereita

Aluksi

Tässä jaksossa pohditaan ystävyyttä, kaveruutta ja toveruutta. Joskus on mukavaa olla yksin. Joskus yksinolo on ikävää. Silloin kaipaisi kaveria seuraksi. Millähän tavalla voisi mennä leikkiin ja peliin mukaan tai pyytää kaveria ulos?

Leikit ystävien kanssa ei vät aina kuit enkaan suju toivotulla tavalla. Mikä silloin neuvoksi? Millainen on kiva kaveri ja millainen kelju? Lapset opettelevat toistensa kannustamista ja kunnioittamista. Lapset oppivat tunnistamaan kiusaamista omassa ja toisten käyttäytymisessä. Kiusaamisen määrää ja laatua selvitetään lapsiryhmässä. Lapset lisäävät selviytymisreppuunsa varusteita kiusaamisen varalle ja opettelevat suojaamaan ja puolustamaan itseään toimiessaan toisten lasten kanssa.

Tämän jakson tavoitteena on vahvistaa ryhmään liittymistä ja yhteenkuulumisen tunnetta. Yhteyden kokeminen on osa ihmisyyttä, ja hyväksytyksi tuleminen kokemus luo turvallisuutta. Ohjaaja voi vahvistaa turvallisuutta ryhmässä luomalla luottamukselliset suhteet lapseen, asettamalla selvät rajat ja säännöt ja luomalla myönteisen ilmapiirin. Turvallinen ryhmä on sellainen, jossa voi tuoda esille ajatuksiaan pelkäämättä muiden reaktioita.

Edelleen tavoitteena on edistää hyviä kaverisuhteita ja vuorovaikutustaitoja. Hyvät kaverisuhteet suojaavat lasta ajautumasta hyväksikäyttäviin ja alistaviin ihmissuhteisiin. Hyvät vuorovaikutustaidot taas auttavat lasta liittymään toisiin ja saamaan ystäviä. Ne ovat avuksi myös kiperistä tilanteista selviytymisessä. Vuorovaikutustaitoja ovat mm. omien tunteiden ja toiveiden selkeä ilmaiseminen, toisen viestien havaitseminen, toisen kuunteleminen ja hänen asemaansa asettuminen, syysuhteiden oivaltaminen ja ristiriitojen ratkaiseminen. Näitä taitoja oppii vuorovaikutuksessa toisten lasten ja aikuisten kanssa. Lapset voivat tarvita aikuisten apua ja ohjausta itsensä ilmaisemisessa, toistensa huomioimisessa ja käyttäytymisensä hallitsemisessa. Jakson yhteydessä voi ristiriitojen selvittelyn ja vihan hallinnan taitoihin syventyä oppimateriaalia laajemmin – nämä taidot voivat ennaltaehkäistä lapsia itseään tulemasta hyväksikäyttäjiksi tai väkivallan tekijöiksi.

Kiusaamiseen ja syrjintään on suhtauduttava nollatoleranssilla. Kullakin on oikeus kokea mielihyvää, mutta ei sen etsimiseen toisia vahingoittaen. Aikuisten on puuttuttava sellaiseen välittömästi. Kiusaaminen on nähtävä myös ryhmäilmionä ja yhteisöllisenä haasteena. Sitä varten lasten koko toimintaympäristölle on laadittava yhteiset sopimukset ja toimintatavat. Aikuisten omasta turvallisuudesta on myös huolehdittava. Se heijastuu lasten turvallisuuteen. Kiusaamisen torjuntaan tarvitaan pitkäjänteistä yhteistyötä kotien kanssa.

YSTÄVYYS, KAVERUUS JA YHDESSÄOLO

Minä ja kaverini

Kolme sanaa sinulle, ole ystävä minulle!

- Pohditaan ystävyyttä, kaveruutta ja toveruutta ryhmässä.
- Vahvistetaan lapsen liittymistä ryhmään ja yhteenkuulumisen ja hyväksytyksi tulemisen tunnetta.
- Rakennetaan lapsiryhmän me-henkeä.

1. Leikitään leikkiä nimeltä Kaveriverkko. Tähän leikkiin tarvitaan lankakerä. Ensimmäinen leikkijä sitoo langan sormensa ympärille ja heittää lankakerän toiselle piirissä olevalle lapselle. Samalla hän sanoo oman nimensä, ja muut lapset toistavat sen. Kerä heitetään vuorollaan jokaiselle lapselle, niin että lanka risteilee lapsesta toiseen, ja jokainen saa sanoa nimensä. Kun kaikki ovat samassa verkossa, verkko puretaan heittämällä kerää toiselta toiselle päinvastaisessa järjestyksessä.

2. Keskustellaan:

- Miksi jokainen tarvitsee kavereita?
- Mikä ero on kaveruudella ja ystävyydellä?
- Mitä on hyvä luokkatoveruus?

3. Piirretään kuva tehtävisivulle *Minä ja kaverini* (📖 1 s. 107).

1. Minä ja kaverini -piirustukseen pyydetään kavereilta sormenjäljet ja nimikirjoitukset.

2. Leikitään yhteenkuulumisen tunnetta vahvistavia leikkejä. Tällaisia leikkejä ovat esimerkiksi *Pesäleikki*, *Kiinalainen hippa*, *Lätkäleikki* ja *Kenen kanssa lähtisit?* -leikki. Leikkien ohjeet ovat Aarrearkussa sivuilla 177 – 178.

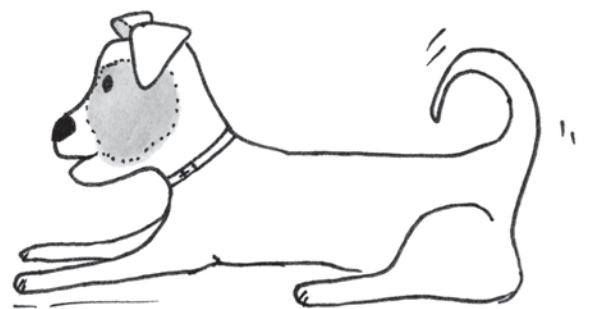
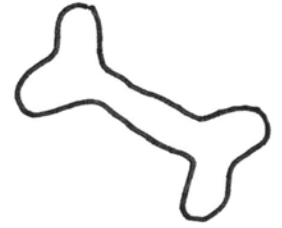
3. Aletaan suunnitella luokan tai ryhmän omaa rappia, runoa, viiriä, tunnusta tai kotisivuja.

4. *Olemme hyviä kavereita* -jakson loppuun järjestetään JUHLAT nyttikestiperiaatteella. Lapsetideoivat ja suunnittelevat juhlat. Suunnittelun voi aloittaa jo hyvissä ajoin. Lapset voivat jakautua ryhmiin, joilla kullakin on oma vastuualueensa juhlien suunnittelusta ja toteutuksesta. On tärkeää, että jokainen lapsi voi käyttää omia vahvuuksiaan ja taitojaan yhteiseksi hyväksi. Näin kaikki voivat tuntea saavansa arvostusta ja olevansa tärkeitä ryhmän jäseniä.

Lapset muistelevat ensimmäisiä kavereitaan ja kyselevät heistä vanhemmiltaan *Ensimmäiset kaverini* -tehtäväsivun (👉 2 s. 108) mukaisesti.

MINÄ JA KAVERINI

ENSIMMÄISET KAVERINI

Haastattele kotiväkeäsi ensimmäisistä kavereistasi ja leikeistäsi.

Ketkä olivat ensimmäisiä kavereitani? _____

Minkä ikäinen olin silloin? _____

Mitä leikkejä leikimme? _____

Mitkä olivat suosituimpia lelujamme? _____

Missä silloin asuimme? _____

Millaisia kolttosia, kepposia ja hassuja asioita teimme? _____

Yksin, kaksin, yhdessä

- **Pohditaan yksinoloa ja keskustellaan mistä ja miten saadaan kavereita.**

Lapset leikkivät ja touhuavat yksin, kaksin tai ryhmänä. Yksinolo voi joskus olla mukavaa, mutta liiallinen yksinolo on surullista.

1. Lapset piirtävät *Joskus olen yksin* -tehtäväsivulle (🖋️ ③ s. 110) kuvia tilanteista, joissa yksinolo on mukavaa, ja tilanteista, joissa se on ikävää ja surullista. Tehtävät voidaan tehdä myös kirjoittamalla (🖋️ ④ s. 111) Kuvista tai kertomuksista keskustellaan yhdessä. Miltä tuntuu olla yksin kotona, leikkikentällä, koulun pihalla?

2. Katsellaan kuvaa koulun pihalla tai leikkipuistossa leikkivistä lapsista (*Keskustelu-kuva 3*, 🖋️ ③ s. 112). Keskustellaan siitä, mitä kuvissa tapahtuu.

- – Mitä on kiva tehdä kahdestaan?
- – Milloin on mukava puuhailla porukalla?
- – Missä tilanteessa ja miten olet saanut uuden ystävän?
- – Mistä ystäviä voi löytää?
- – Millä tavalla voi mennä leikkiin tai peliin mukaan?
- – Miksi joskus ei pääse mukaan leikkiin tai peliin?
- – Millä tavoin kaveria voi pyytää leikkimään tai pelaamaan tai muuten vaan ulos?
- – Miksi joskus on vaikeaa pyytää toista kaveriksi?
- – Entä jos kaveri ei suostu pyyntöön?

3. Tutustun kaveriin: Kartongista leikatun ison sydämen tai muun kuvion keskellä olevasta reiästä pujotetaan pitkiä lankoja. Lapset jakautuvat sydämen kummallekin puolelle. Kukin lapsista ottaa kiinni yhdestä langasta ja vetää sen tiukalle. Ne, jotka ovat tar ttuneet samaan lankaan, ovat par eja. Parit täyttävät toisistaan *Tutustun kaveriin* -sivun (🖋️ ⑤ s. 113).

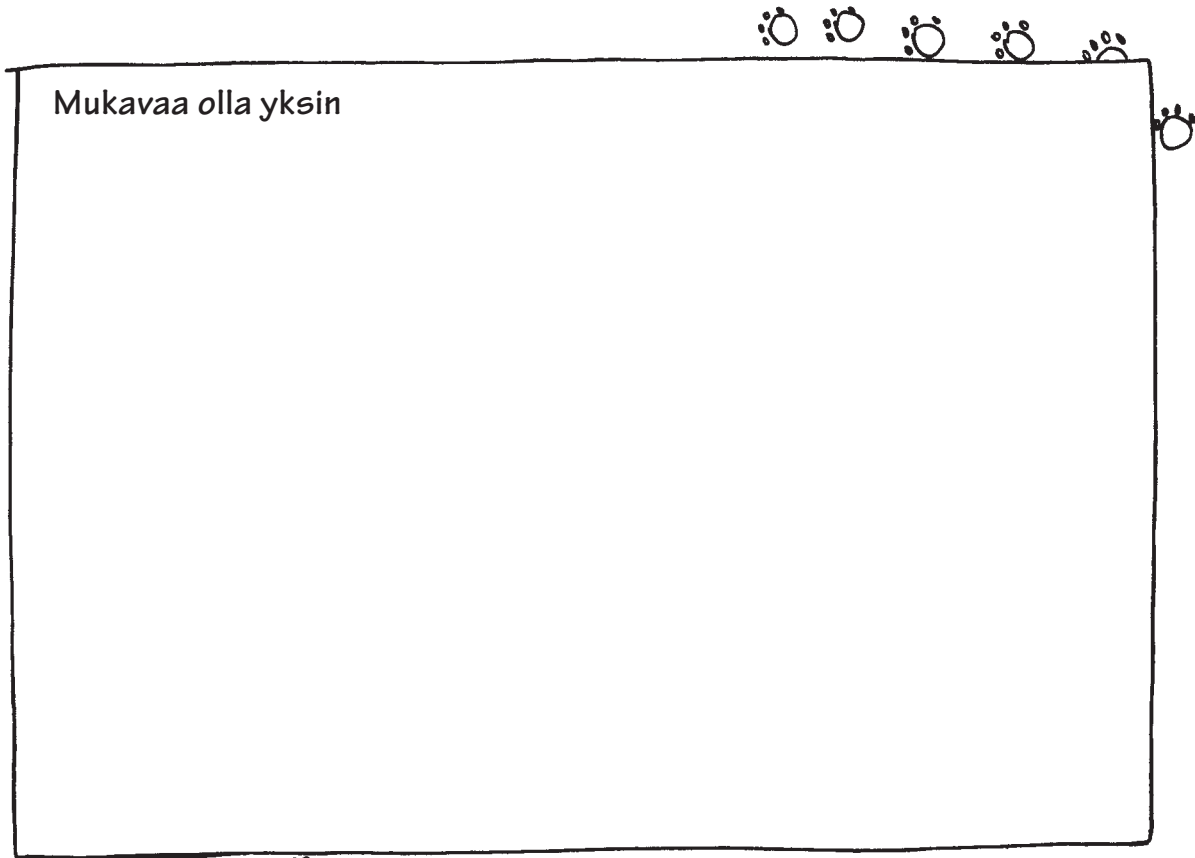
1. Tehdään *Ystävyyden puu* (Aarrearkku s. 178).
2. Kirjoitetaan *Ystävä-runo* (Aarrearkku s. 178).
3. Leikitään *Taukotangoa* (Aarrearkku s. 178).

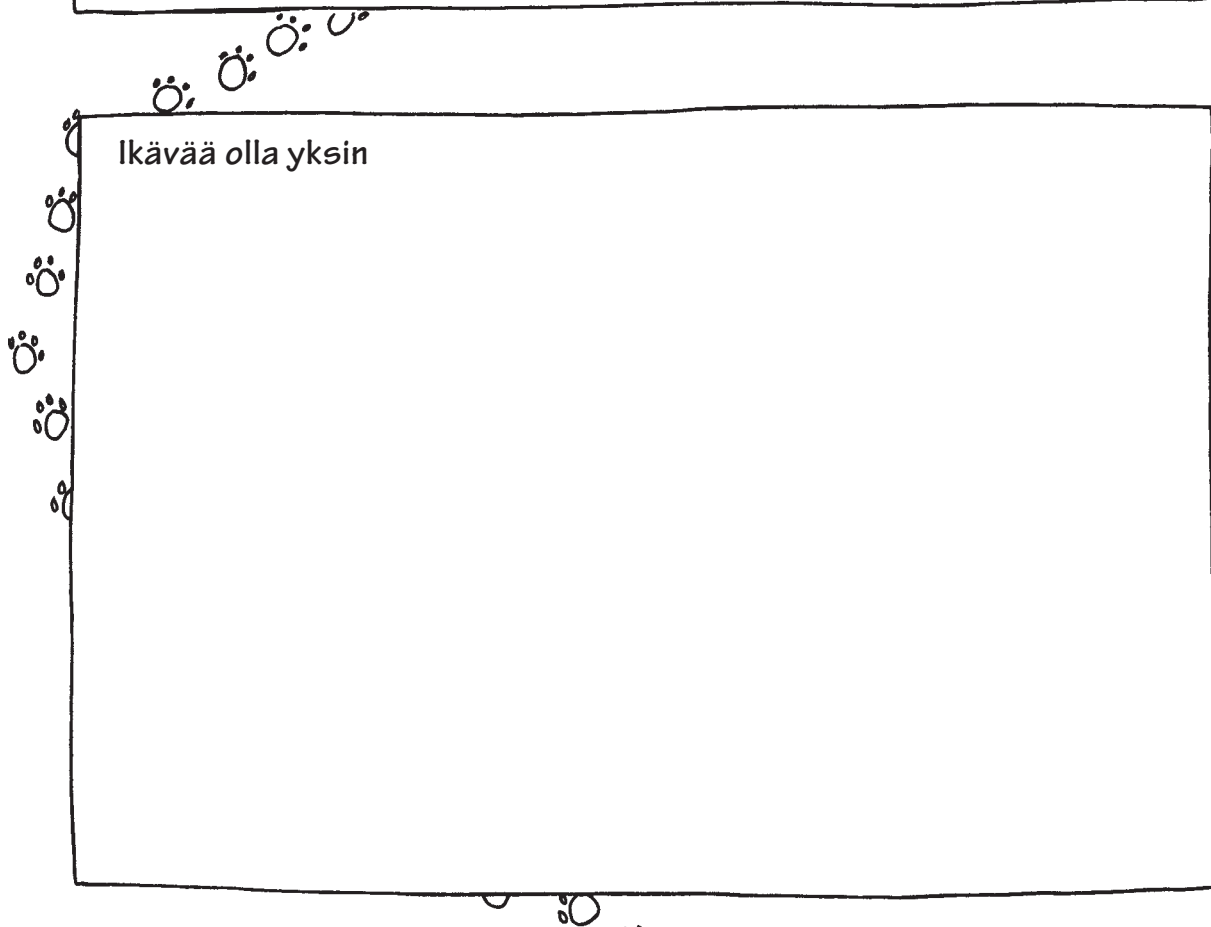
Lapsi piirtää ja kirjoittaa pienen tarinan aiheesta ”*Kun sain kaverin*” (🖋️ ⑥ s. 114). Vaihtoehtoisesti lapsi voi myös haastatella jotakuta kotiväestään siitä, kuinka tämä on löytänyt uuden ystävän.

JOSKUS OLEN YKSIN

Piirrä kuva

Mukavaa olla yksin

Ikävää olla yksin

JOSKUS OLEN YKSIN

Kirjoita

Mukavaa olla yksin

Ikävää olla yksin

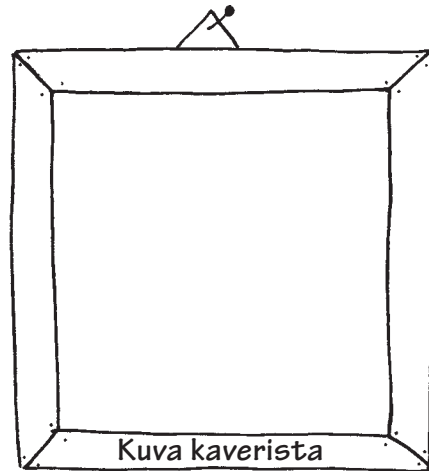

KESKUSTELUKUVA 3

TUTUSTUN KAVERIIN

Kaverini nimi on _____

Hänen hiuksensa ovat _____

Silmien väri on _____

Kaverini lempiruoka on _____

Hänen lempitavaransa on _____

Parasta musiikkia on hänen mielestään _____

_____

Hän harrastaa _____

Kirja, josta hän pitää, on _____

Hänen lempivärinsä on _____

Kaverini pelkää _____

Kaverini unelma on _____

Hänestä tulee isona _____

KUN SAIN KAVERIN

Piirrä ja kirjoita pieni tarina aiheesta ”Kun sain kaverin”.

Kiva kaveri ja kelju kaveri

– Etsitään hyvän kaverin tunnusmerkkejä. Mikä tekee kaverista hyvän kaverin?

1. Ryhmissä piirretään kaksi suurta ihmishahmoa, ”Kiva kaveri” ja ”Kelju kaveri”, erillisille julisteille. Lapset miettivät ja kertovat, millainen on kiva kaveri ja millainen on kelju kaveri. Ohjaaja kirjaa asiat julisteisiin.

► Lasten kanssa jutellaan siitä, voiko sama ihminen olla jonain päivänä kelju ja jonain päivänä kiva. Voivatko vanhemmat, sisarukset ja opettajat olla joskus keljuja ja sitten taas kivoja – entä lapsi itse?

2. Lapsi piirtää ja kirjaa tehtävisivulle (👉 7 s. 116) *kivan ja keljun kaverin* ominaisuuksia esimerkiksi ajatuskartan tapaan.

3. Keskustellaan kultaisesta säännöstä: ”Tee toiselle sitä, mitä toivoisit itsellesi tehtävän”.

- – Mitä kultainen sääntö tarkoittaa?
- – Miksi sitä sanotaan kultaiseksi?
- – Miten toivoisit toisten kohtelevan sinua koulussa, kotona, kavereiden kesken, harrastuksissa ja kotipihalla?
- – Miten sinä itse toteutat kultaista sääntöä?

4. Harjoitellaan toisen ilahduttamista *Salainen ystävä* -tehtävän avulla (👉 9 s. 118): Jokaiselle valitaan ryhmän kesken arpomalla oma salainen ystävä. Ystävää ilahdutetaan eri tavoin esimerkiksi viikon ajan, jonka jälkeen salaiset ystävät paljastetaan ja heille annetaan itse tehty kortti.

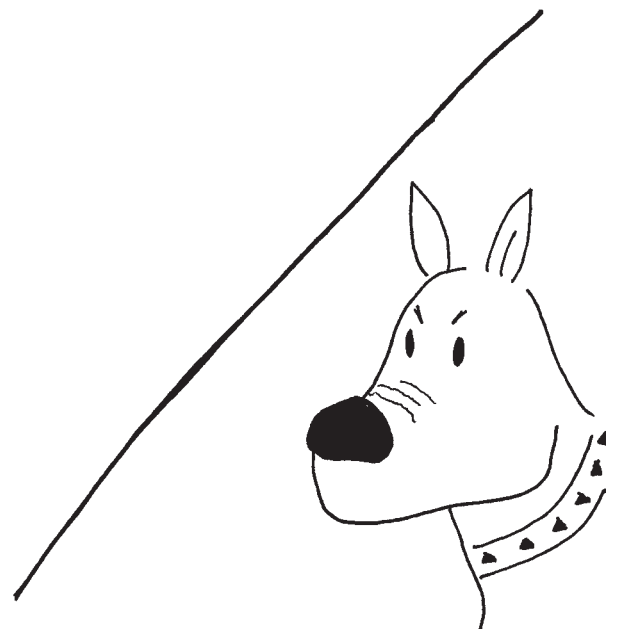
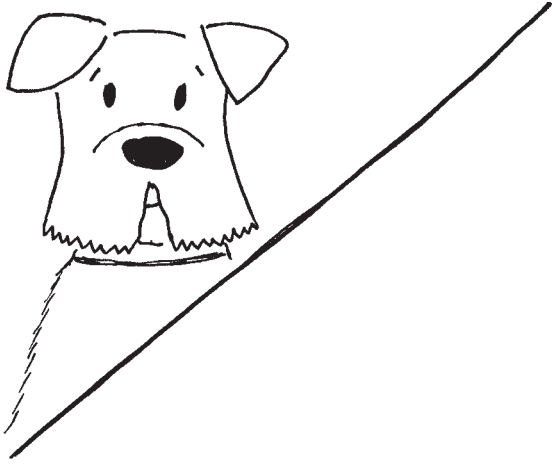

1. Hyvää kaveruutta voidaan vahvistaa *Ystävyys on yhteistä työtä* -tehtävän (👉 8 s. 117) avulla.

Lapset tekevät kotona kortin, jonka he antavat omalle salaiselle ystävälleen. Sivulla (👉 9 s. 119) olevan korttipohjan voi monistaa tukevammalle paperille.

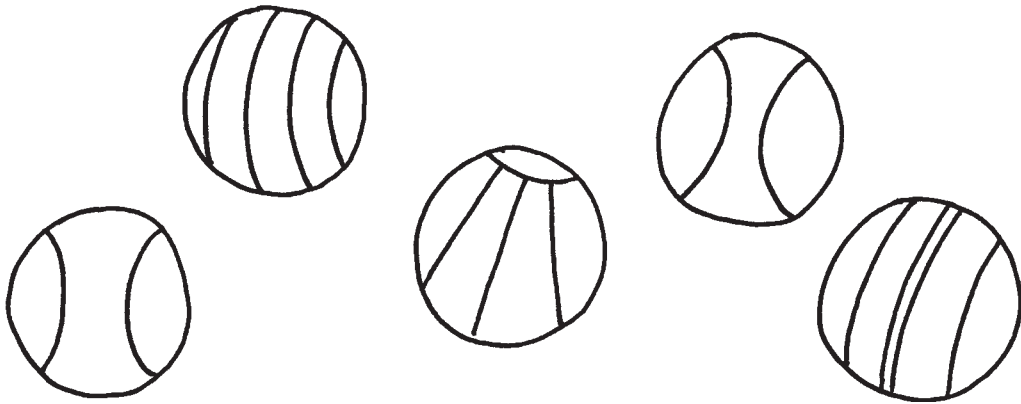
KIVA KAVERI JA KELJU KAVERI

YSTÄVYYYS ON YHTEISTÄ TYÖTÄ, KUMPIKIN ANTAA JA SAA

Väritä yksi pallo itsellesi kiitokseksi, kun olet muistanut päivän aikana

- tervehtiä aamulla aikuisia tai muita lapsia
- touhuta ystävällisesti kavereiden kanssa

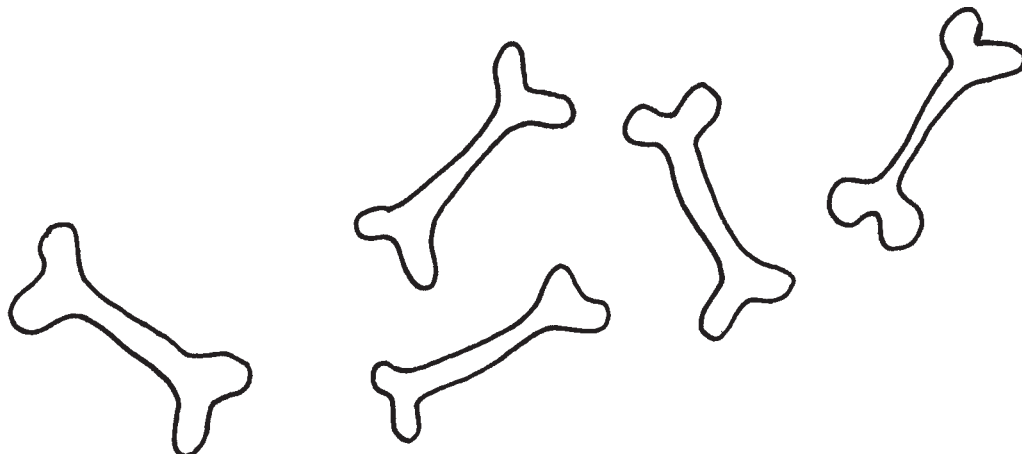

Väritä yksi Turren tassun jälki, kun olet antanut apua

- kaverille
- aikuiselle

Väritetty luu kertoo siitä, että olet saanut kokea jotain iloista ja mukavaa

KORTTI SALAISALLE YSTÄVÄLLE

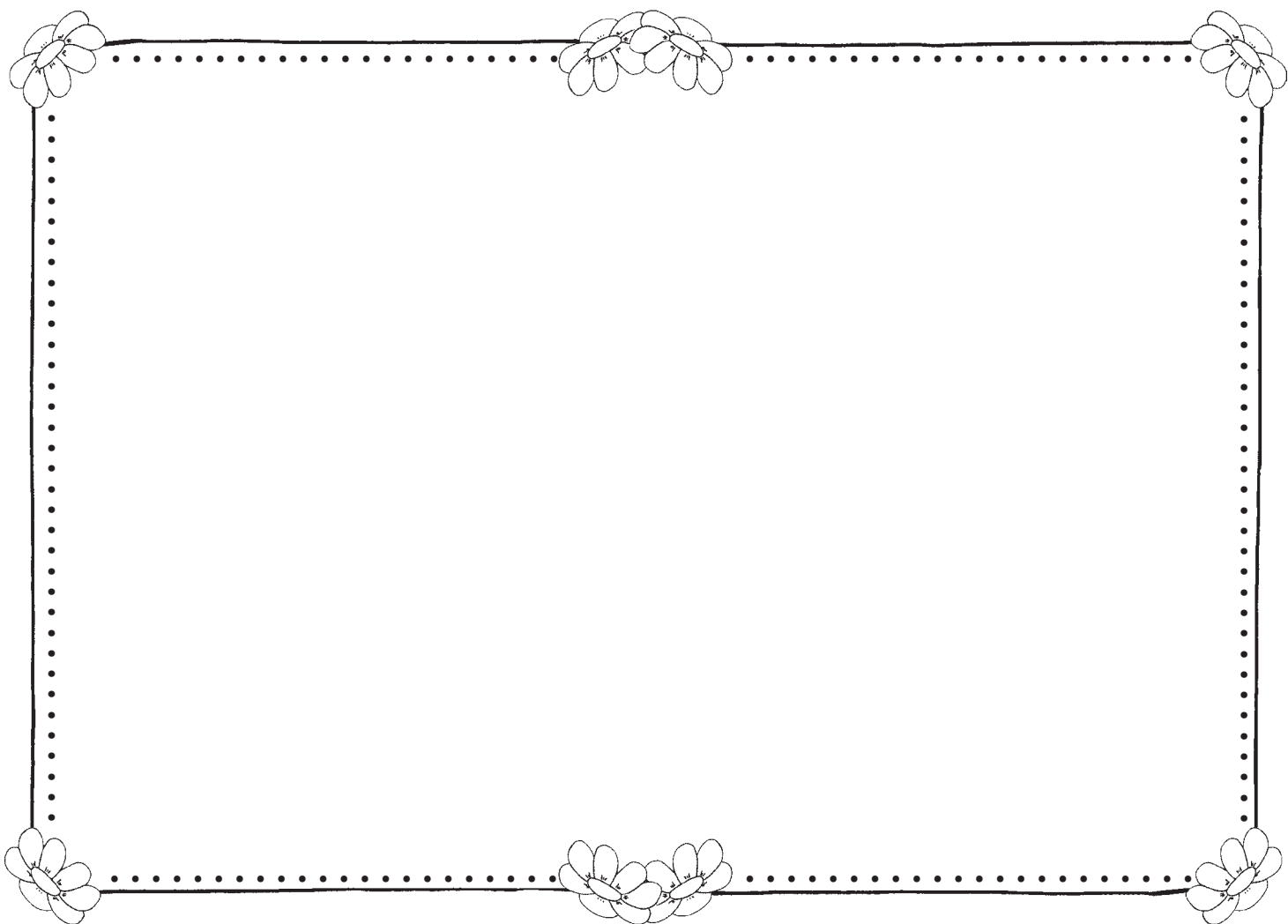
Kortti (s. 119)

Taita kortti keskeltä.

Piirrä ja väritä kehykseen mieleisesi kuva salaiselle ystävällesi.

Kirjoita kortin sisälle hänelle tervehdys.

Luovuta kortti salaiselle ystävällesi annettujen ohjeiden mukaan.

Huomaa hyvä toisessa

Tunne oma arvosi, anna arvo toisellekin

- Vahvistetaan lapsiryhmän myönteistä ilmapiiriä ja turvallisuuden tunnetta.
- Opetellaan löytämään hyviä puolia myös muista ja arvostamaan toisia.
- Opetellaan kiittämään ja kannustamaan toisia.

Toisista lapsista etsitään harjoitusten avulla hyviä puolia ja kivoja asioita.

1. Keskustellaan:

- – Mitä kehuminen tarkoittaa?
- – Milloin sinua on viimeksi kehattu kotona/koulussa/hoidossa/harrastuksissa/kavereiden kesken?
- – Mistä asioista sinua on kehattu?
- – Miltä se tuntui?

2. Kehukukkanen: Jokaisen lapsen selkään kiinnitetään *Kehukukkanen* (👉 10 s. 121). Lapset kuljeskelevat ympäriinsä musiikin soidessa ja kirjoittavat toistensa kukkasiin kehuja ja kivoja asioita. Miksi toinen on mukava, ja missä asioissa hän on hyvä? Katsotaan, millaisia kehuja kukin on saanut. Lapset kertovat, mikä kehuista oli mieluisin ja mikä yllättävin.

3. Kukkasesta kehuineen voidaan askarrella laminoitu tai kontaktimuovilla päällystetty oman turvataitokansion kansilehti tai alusta ruokailemiseen tai piirtämiseen.

1. Aiheeseen sopivia leikkejä: *Mitä tiedät ystävästäni*, *Vettä kengässä* (Aarrearkku s. 178 – 179).

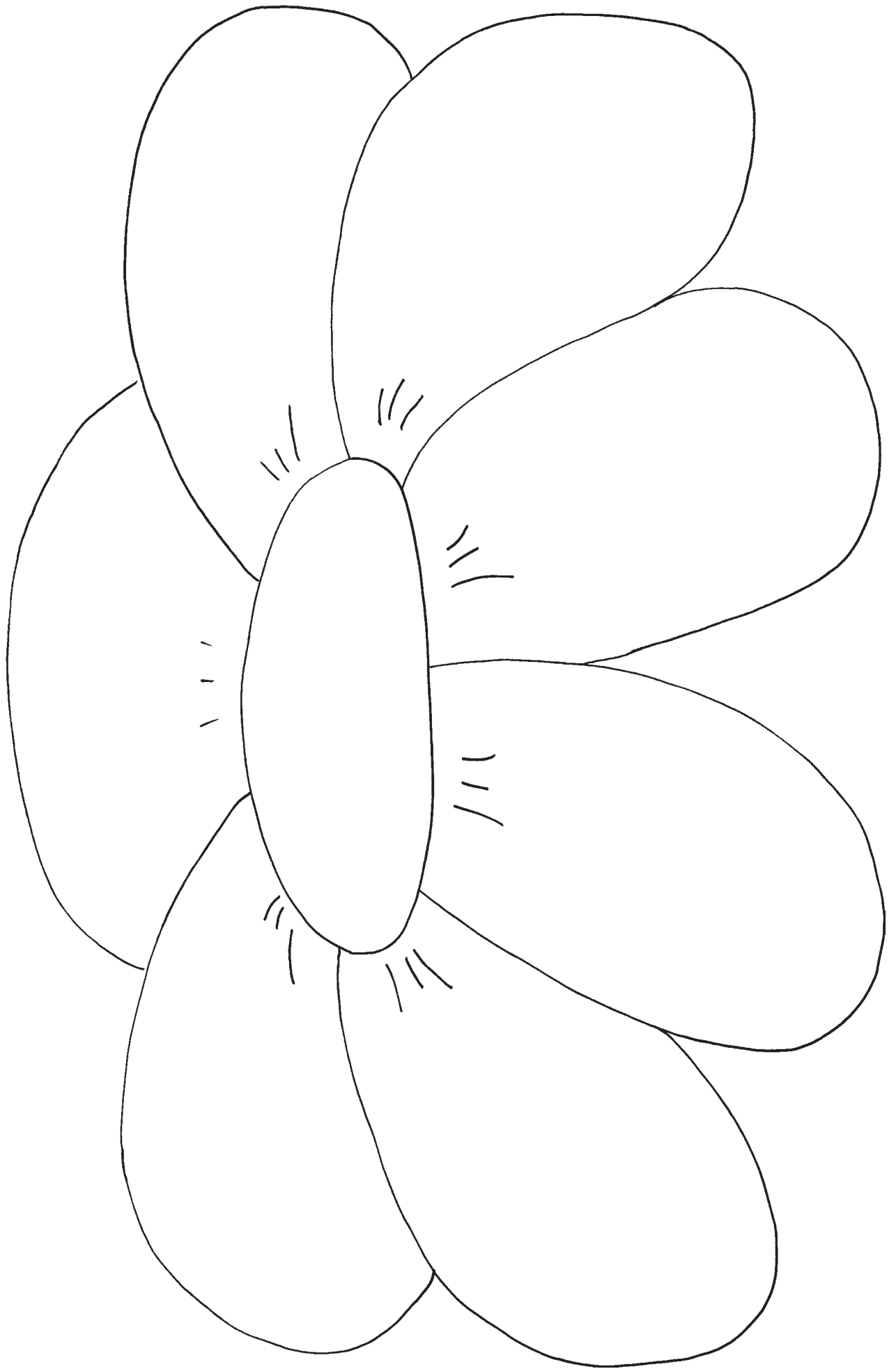
2. *Kehutuoli* (Aarrearkku s. 179).

3. Ystävydestä kertovia laululeikkejä: *Tule ystäväksi näin*, *Kierrän kuljen näin*, *Ystäväni tuttavani*, *Jos sun lysti on*, *Annan anteeksi*, *Tule tule piirihiin*, *Elefantti*, *Lapaduu*.

Kotiväki tekee lapsen kanssa *Huomaa hyvä toisessa* -tehtävän (👉 11 s. 122) kaikkien perheenjäsenten etunimistä. Kaikki keksivät yhdessä toisistaan kivoja asioita ja vahvuuksia.

KEHUKUKKANEN

HUOMAA HYVÄ TOISESSA

Kirjoittakaa hyviä ja mukavia asioita
toinen toisestanne oheisen mallin mukaan.

L UOVA, LIIKUNNALLINEN

A VULIAS, AHKERA

U RHEA, USKALIAS

R AKAS, RAUHALLINEN

A URINKOINEN

Härnäminen, kiusoittelu, kiusaaminen, väkivalta

- Kannustetaan lapsia välittämään toisistaan.
- Lisätään lasten taitoja selvittää ristiriitatilanteita.
- Opitaan tunnistamaan kiusaaminen omassa ja toisten käyttäytymisessä.
- Luodaan pohjaa sille, että lapsi osaa toimia kiusaamistilanteessa.

Härnäminen ja kiusoittelu ovat satunnaisia ja voivat kohdistua milloin kehenkin. Kiusoittelu muuttuu kiusaamiseksi ja vahingolliseksi silloin, kun se jatkuu pitkään eikä ole kiusatun mielestä enää hauskaa. Kiusaaminen on sitä, että toistuvasti ja tahallaan aiheutetaan paha mieltä toiselle. Joskus lapset pystyvät lopettamaan kiusaamisen omin voimin. Kun lasten keinot eivät riitä, on kiusaamisesta kerrottava aikuiselle. Aikuisen tehtävänä on puuttua siihen.

1. Katsellaan *Keskustelukuvaa 4* (📖 4 s. 125). Lapset kertovat, minkälaisia kiusaamisen tapoja he kuvasta löytävät. Lapset kertovat lisää esimerkkejä kiusaamisesta. Ohjaaja kirjaa lasten mainitsemat tilanteet tai kiusaamisen tavat ryhmitellen niitä kiusaamis-
muotojen mukaisesti. Ohjaaja kirjoittaa taululle kiusaamisen päämuodot: **ruumiillinen**, (töniminen, lyöminen, potkiminen), **henkinen** (haukkuminen, lällätys, uhkailu, perättömien puhuminen toisesta, kiristäminen, tavaroiden luvatta ottaminen ja piilottelu) ja **eristäminen** (ei oteta leikkiin tai peliin mukaan, jätetään yksin). Jutellaan siitä, milloin kiusaaminen on **väkivaltaa**. Väkivalta on sitä, että toinen käyttää voimaa ja valtaa väkisin tehdäkseen toiselle jotain paha ja vahingoittavaa. Henkisestä kiusaamisesta ei jää jälkeä ulospäin, mutta siitä tulee haava sydämeen.

Keskustellaan kiusaamiseen liittyvistä **erilaisista rooleista** (kiusaaja, kiusaajan apuri, kiusaajan vahvistaja, kiusatun puolustaja, kiusaamisen hiljainen hyväksyjä, kiusattu). Sivussa olevat lapset voivat omalla käyttäytymisellään joko kannustaa jatkamaan kiusaamista, tai he voivat toimia kiusaamisen lopettamiseksi. Keskustelua voidaan käydä myös ryhmissä.

Kysymyksiä keskustelun virittämiseksi:

- 📌 – Kerro, mitä kuvissa tapahtuu?
- 📌 – Mikä on kiusaamista?
- 📌 – Mikä on väkivaltaa?
- 📌 – Mikä kiusaamisen muodoista on sinusta ikävintä?
- 📌 – Kiusaavatko tytöt ja pojat eri tavoilla?

- – Mitä tekisit, jos näkisit jotakuta kiusattavan?
- – Mitä tekisit, jos sinua kiusattaisiin?
- – Voivatko aikuiset kiusata lapsia, entä lapset aikuisia? Miten?
- – Mikä voisi estää sinua kertomasta kiusaamisesta aikuisille?
- – Mikä on mielestäsi kantelua?
- – Mitä kostaminen on?
- – Kannattaako kostaminen?

2. Tehdään pieniä näytelmiä, joissa käytetään apuna *Mutkia matkassa* -tehtäväsivulla (👉📄 s. 126) olevia kortteja. Kuvat monistetaan ja leikataan ryhmille vinkeiksi näytelmiin. Lapsille jaetaan kuvista löytyviä, kiusaamiseen liittyviä rooleja. Roolien esittäjät voivat yhdessä hetken miettiä, miten he esittävät tilanteen. Esityksen jälkeen muut lapset kertovat, miltä tilanne heistä näytti ja mitä siinä heidän mielestään tapahtui. Rooleissa olijat kertovat, miltä heistä oli tuntunut ja mitä he olivat ajatelleet näytellessään. Esitykset voidaan toteuttaa forumteatterin tapaan (Aarrearkku s. 196).

3. Lopuksi pohditaan, millä tavoin kiusaamisen olisi voinut saada loppumaan lasten näyttelemissä tilanteissa. Tilanteet näytellään uudestaan lasten keksimien ratkaisujen mukaisesti, ja sen jälkeen jutellaan, miltä tilanteet toisella kerralla näyttivät ja mitä rooleissa olijat ajattelivat ja tunsivat.

1. Luetaan tarinat *Kallen kotimatka* (Aarrearkku s. 184) tai *Pia pihalla* (Aarrearkku s. 186), jonka jälkeen lapset miettivät, miten he itse vastaavassa tilanteessa toimisivat. Sen jälkeen luetaan tarinoiden jatko-osat *Ystävä auttaa* (Aarrearkku s. 185) tai *Kertominen kannattaa* (Aarrearkku s. 187), joista selviää, mikä oli tarinoiden henkilöiden tapa selviytyä tai miten tarinassa sitten kävi.

2. Päivän rooli -harjoitus: Oppilas valitsee aamulla itselleen päivän roolin, jota hän noudattaa koko päivän. Roolina voi olla riidan ratkaisija, luotettava, auttavainen ja pitkäpinnainen kaveri tai puolustaja. Loppupäivästä keskustellaan siitä, mitä oppilas on tehnyt valitsemassaan roolissa.

3. Leikitään *Turrenatta*-leikkiä, jossa kaveri pelastetaan pinteestä (Aarrearkku s. 179).

4. Katsotaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Opetushallituksen yhdessä julkaissama video ”Miksi kaikki kiusaa?” ja keskustellaan siihen liittyvän opetusmateriaalin pohjalta. Vaihtoehtona on Mannerheimin Lastensuojeluliiton ja Suomen Punaisen Ristin julkaisema *Kuka pelkää Pekkaa* -video.

Lapset miettivät, miten he voisivat ilahduttaa tai auttaa kotiväkeään. Kun he ovat ilahduttaneet jotakuta kotiväestään, he merkitsevät sen *Turren tassuihin Näin ilahdutin kotiväkeäni* -tehtäväsivulle (👉📄 s. 127).

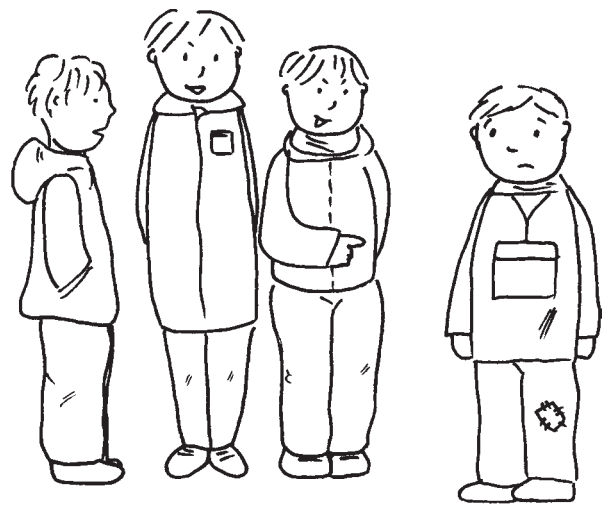
KESKUSTELUKUVA 4

Mutkia matkassa

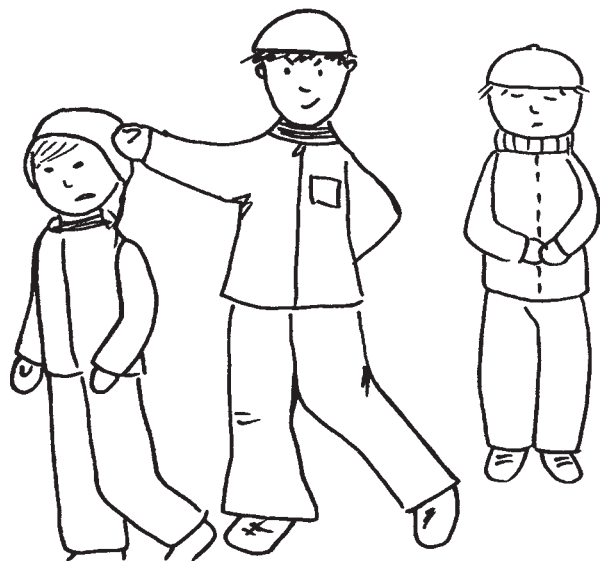
Mutkia matkassa

Mutkia matkassa

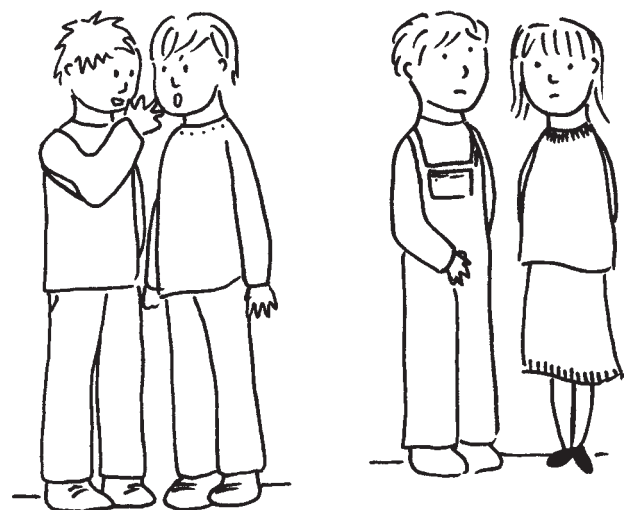
Mutkia matkassa

Mutkia matkassa

Mutkia matkassa

NÄIN ILAHDUTIN KOTIVÄKEÄNI

Merkitse Turren tassuihin,
miten ilahduttit kotiväkeäsi.

Kyllä.
Lapseni ilahdutti kotiväkeä.

Allekirjoitus

Kiva kaveri ei kiusaa

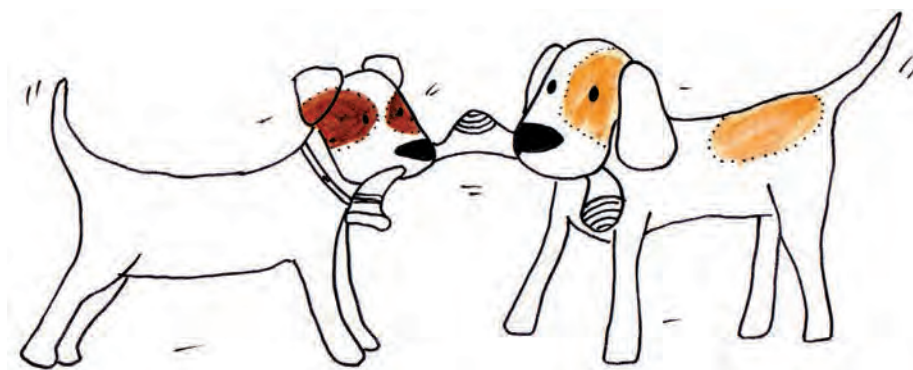

- Edistetään lasten kykyä asettua toisten ihmisten asemaan.
- Vahvistetaan vastuun ottamista toisista ja ryhmän hyvinvoinnista.
- Luodaan turvallista oppimisympäristöä, jossa ei hyväksytä kiusaamista.
- Selvitetään kiusaamisen määrää ja laatua lapsiryhmässä.

Kiusaamisen ehkäisyssä tärkeää on kiusaamisen havaitseminen ja tunnustaminen sekä siihen puuttuminen. Aikuisten ja lasten on yhteisesti päätettävä, ettei kiusaamista sallita, ja pohdittava, miten omassa ryhmässä ja yhteisössä toimitaan silloin, kun kiusaamista havaitaan. Kiusaamisen vastainen työ on pitkäjänteistä ja vaatii jatkuvaa seuranta. Harvoin kiusaaminen loppuu kerralla.

Kun leikitään ja touhutaan yhdessä, syntyy erimielisyyttä ja riitaa. Riidat on hyvä selvittää kuuntelemalla toista ja kertomalla oma näkökulma. Yhdessä etsitään ratkaisua. Eri mieltä oleminen ei ole kiusaamista.

1. Palataan edellisen tunnin *Keskustelukuvaan* (☞ 4 s. 125) ja jutellaan seuraavista asioista:

- – Miltä kiusatusta tuntuu?
- – Mitä kiusaaminen aiheuttaa kiusatulle?
- – Mitä se aiheuttaa kiusaajalle?
- – Miksi joku kiusaa?
- – Saako kiusaamalla kavereita?
- – Mitä kiusattu voi tehdä?
- – Miten muut lapset voisivat auttaa kiusattua?
- – Miten aikuiset voivat auttaa, jos lapsia kiusataan?

Kiusaaminen tuntuu aina pahalta siitä, jota kiusataan. Jos jotakuta kiusataan, ei muillakaan ole silloin mukavaa ja turvallista olla. Pidempään jatkuessaan kiusaaminen saattaa aiheuttaa sen, että mieli on apea ja olo yksinäinen. Mahaan voi sattua tai päätä särkeä. Kouluun tai päivähoitoon lähteminen ei ehkä huvita tai se pelottaa.

2. Lapset piirtävät joko yksin tai pienryhmissä *Aina leikit eivät suju* -tehtäväsivulle (📖 14 s. 130) tilanteen, jossa leikkiminen on jotenkin hankalaa, ja miettivät, mikä siihen olisi neuvoksi. Piirustukset voidaan kerätä näyttelyksi, tai niitä voidaan esitellä toisille. Piirrosten tapahtumia voidaan esittää myös draamana. Jokainen pienryhmä valitsee yhden tapahtuman esitettäväkseen. Toiset ryhmät esittävät niihin uusia ratkaisuja.

3. Lapset vastaavat *Kiusataanko sinua?* -kyselyyn (📖 15 s. 131). Aikuinen voi myös haastatella lasta. Opettaja tekee kyselystä *yhteenvedon* (📖 15 s. 132), joka käydään vielä ryhmän kanssa läpi. Lasten henkilökohtaiset vastaukset ovat luottamuksellisia.

Lasten toimintaympäristöissä on laadittava ohjeet kiusaamiseen puuttumiseen. Kiusaamiseen on tärkeää puuttua välittömästi, kun se on tullut esille. Kiusaamista estävää työtä tehdään koko yhteisön, lapsiryhmän ja yksittäisen lapsen tasolla yhteistyössä kotien kanssa. Ohjeita kiusaamiseen puuttumiseen on Christina Salmivallin kirjassa *Koulukiusaamiseen puuttuminen - kohti tehokkaita toimintamalleja* (2003).

1. Keskusteltaessa kiusaamiseen liittyvistä tunteista apuna voidaan käyttää *Tunteet tutuiksi* -kortteja (📖 13 MINUSTA TUNTUU s. 79 – 80).

2. Leikitään leikkejä, jotka edistävät vuorovaikutustaitoja, toisen kunnioittamista, ystävällisyyttä ja hyvää kaveruutta: *Sähköttäjä*, *Nauru ja hymy -viesti*, *Patsasleikki*, *Solmu* ja *Piirrosviesti*. Nämä leikit on selostettu *Aarrearkussa* (s. 179 – 180).

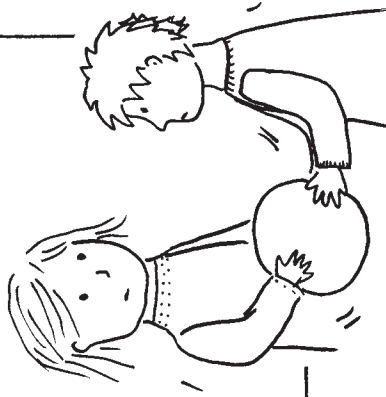

Kotona pelataan yhdessä perheen kesken jotakin seurapeliä (📖 16 s. 133) (*Kimble*, *Afrikan tähti*, korttipelit).

AINA LEIKIT EIVÄT SUJU

Kun leikki ei suju.

Piirrä

Mikä neuvoksi?

KIUSATAANKO SINUA?

Nimi: _____

Laita rasti niihin kohtiin, jotka pitävät paikkansa!

1. Onko sinua kiusattu? kyllä ei

2. Missä sinua on kiusattu?

- koulussa/päiväkodissa
- koulumatkalla/kotimatalla
- kotipihalla
- kotona
- vapaa-aikana ulkona
- harrastuksissa
- muualla, missä? _____

3. Miten sinua on kiusattu?

- nimitelty
- uhkailtu
- lyöty
- tönitty
- potkittu
- revitty tai piilotettu vaatteita
- ivattu ulkonäköä tai vaatteita
- katsottu ilkeästi
- naurettu vastauksille
- jätetty pois peleistä tai joukosta
- kerrottu perättömiä juttuja

Millä muulla tavoin?

4. Miten usein sinua on kiusattu?

- monta kertaa päivässä
- joka päivä
- silloin tällöin
- siitä on jo aika pitkä aika

5. Mitä kiusaaminen on sinulle aiheuttanut?

- On huolestuttanut niin, että päätä on särkenyt tai mahaan sattunut.
- Minua on pelottanut.
- Minua on suututtanut.
- On tuntunut niin pahalta, etten olisi halunnut mennä ulos tai kouluun/päiväkotiin.
- On aiheuttanut jotain muuta. Mitä?

- Ei ole aiheuttanut mitään.

6. Oletko kertonut kiusaamisesta jollekin?

- en
- kyllä

Kenelle? _____

Onko siitä ollut apua?

_____

7. Oletko itse kiusannut muita?

- en
- kyllä

Miten? _____

_____

8. Ketä koulussamme/ryhmässämme/päiväkodissamme kiusataan?

_____

9. Kuka kiusaa toisia?

_____

10. Mitä kiusaamisongelmalle sinun mielestäsi pitäisi tehdä?

_____

_____

_____

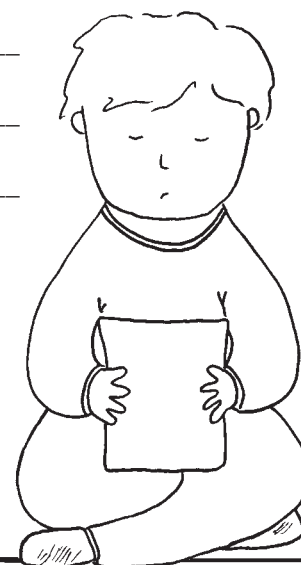
_____

_____

_____

_____

_____

KIUSATAANKO SINUA? -KYSelyn YHTEENVETO

1. Onko sinua kiusattu?

- kyllä
 ei

2. Missä sinua on kiusattu?

- koulussa/päiväkodissa
 koulumatkalla/kotimatalla
 kotipihalla
 kotona
 vapaa-aikana ulkona
 harrastuksissa
muualla, missä? _____
- _____
- _____

3. Miten sinua on kiusattu?

- nimitelty
 uhkailtu
 lyöty
 tönitty
 potkittu
 revitty tai piilotettu vaatteita
 ivattu ulkonäköä tai vaatteita
 katsottu ilkeästi
 naurettu vastauksille
 jätetty pois peleistä tai joukosta
 kerrottu perättömiä juttuja

Millä muulla tavoin?

_____

_____

_____

4. Miten usein sinua on kiusattu?

- monta kertaa päivässä
 joka päivä
 silloin tällöin
 siitä on jo aika pitkä aika

5. Mitä kiusaaminen on sinulle aiheuttanut?

- On huolestuttanut niin, että päätä on särkenyt tai mahaan sattunut.
 Minua on pelottanut.
 Minua on suututtanut.
 On tuntunut niin pahalta, etten olisi halunnut mennä ulos tai kouluun/päiväkotiin.
 On aiheuttanut jotain muuta. Mitä?
- _____
- _____
- _____

Ei ole aiheuttanut mitään.

6. Oletko kertonut kiusaamisesta jollekin?

- ei
 kyllä

7. Oletko itse kiusannut muita?

- ei
 kyllä

PELATAANKO?

HEI KOTIVÄKI!

Pelatkaa perheen kesken jotain lauta- tai korttipeliä ja vastatkaa seuraaviin kysymyksiin:

Mitä peliä pelasitte? _____

Ketkä osallistuivat pelaamiseen? _____

Millaista teillä oli pelatessa? _____

_____

Jos kiusataan?

- Opetellaan itsesuojelua ja selviytymistä lasten keskinäisissä kiusaamis- ja väkivaltatilanteissa.
- Opitaan turvaohjeet kiusaamistilanteiden varalle.

1. Lapset miettivät ryhmissä, mitä pitää tehdä silloin, kun joku kiusaa. Tehtäväsivusta *Mitä itse voit tehdä, jos sinua kiusataan?* (📖 17 s. 135) lapset rastittavat neljä heidän mielestään toimivinta tapaa. Ryhmät esittävät mielipiteensä, ja ohjaaja kokoaa ne esimerkiksi kalvolle. Lasten kanssa keskustellaan, että

- – ei kannata tapella eikä kostaa,
- – selviytyminen on aina tärkeämpää kuin raha tai tavarat,
- – kiusaajalle kannattaa antaa se, mitä hän pyytää silloin, jos kiusaajia on monta, jos kiusaaja on isompi ja voimakkaampi tai jos hän pitää mukanaan jotain kättä pidempää vahingoittamistarkoituksessa,
- – kannattaa pyytää kaveria seuraksi tai avuksi.

2. Lasten vastauksista kootaan yhdessä turvaohjeet:

1. Sano EI!, 2. Poistu, 3. Kerro turvalliselle aikuiselle.

3. Lapset kirjoittavat *Turvaohjeet* tehtäväsivulle (📖 18 s. 136) sekä *Selviytymisreppuun* (📖 11 TUNNE OMA ARVOSI s. 73), jossa niille on oma tasku.

4. Lapset opettelevat sanomaan jäməkästi EI! Sitä harjoitellaan aluksi ryhmässä esimerkiksi *Kaikkeen ei tarvitse suostua* -tehtäväsivun kuvan avulla (📖 19 s. 137) Ei-sanon sanomista kokeillaan eri tavoilla ja erilaisilla äänenpainoilla, myös heikolla, epävarmalla ja pelokkaalla äänellä. Tavallisesti ensimmäinen ei-huuto onkin melko heikko. Lapset tarvitsevat aikuiselta rohkaisua käyttääkseen kaikkia äänivarojaan ja kehonsa ilmaisukeinoja. Lopuksi lapsia pyydetään huutamaan ei-sana niin, että he todella tarkoittavat sitä. Lasten kanssa keskustellaan siitä, mitä ei-sanon sanominen tarkoittaa: kaikkeen ei tarvitse suostua. Lapsen ei tarvitse suostua, niin kuin ei aikuisenkaan, siihen, että häntä kohdellaan huonosti, loukkaavasti ja vahingoittavasti.

1. Turvaohjeet voidaan kehystää tauluksi.
2. Ei-sanaa voidaan harjoitella *Eläinleikin* avulla (Aarrearkku s. 180).
3. Luetaan Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisema kuvakirja ”Suuri EI ja pieni EI”. Tarina voidaan näytellä vaikkapa käsi- tai sorminukein. Sillä tavalla on hyvä harjoitella myös riittävän vakuuttavan ei-sanon sanomista.

Lapsi pyytää kotiväeltä allekirjoituksen turvaohjeisiin.

MITÄ ITSE VOIT TEHDÄ, JOS SINUA KIUSSATAAN?

Rastita neljä toimivinta tapaa!

- Kerro kiusaamisesta luotettavalle aikuiselle.
- Sano itsellesi, että et ole ansainnut sitä, että sinua kiusataan.
- Kokoa kaverisi yhteen ja sanokaa yhdessä kiusaajalle EI.
- Pysy toisten joukossa, vaikka he eivät olisikaan kavereitasi
- joukossa on turvallisempaa.
- Yritä olla näyttämättä, että olet hämmentynyt tai poissa tolaltasi
- vaikka se voikin olla vaikeaa.
- Yritä olla jämäkkä: huuda EI kovalla äänellä. Harjoittele peilin edessä.
- Kävele nopeasti ja itsevarmasti, vaikka et tuntisikaan itseäsi sellaiseksi
- harjoittele tätäkin.
- Jos olet vaarassa, poistu!
- Vastaa taistelemisen pahentaa tilannetta.
- Ole ylpeä itsestäsi! On hienoa olla yksilöllinen persoona!

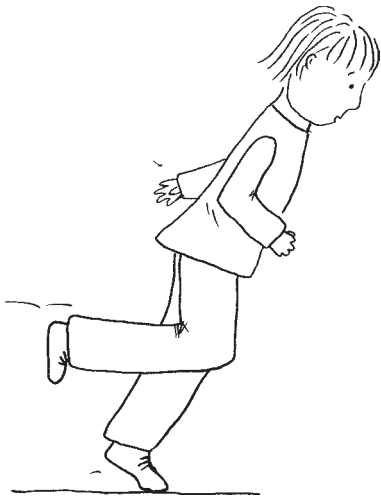

TURVAOHJEET

Olemme yhdessä lukeneet
turvaohjeet ja keskustelleet niistä.

ALLEKIRJOITUS KOTIVÄELTÄ:

___ / ___ 20___, _____

KAIKKEEN EI TARVITSE SUOSTUA

EI

Yhteinen sopimus

- Vahvistetaan ryhmän me-henkeä.
- Sovitaan ryhmän pelisäännöistä.

1. Tehdään yhteinen sopimus kiusaamisen ehkäisemiseksi. Sopimuksen ei tarvitse olla kovin pitkä. Sen on oltava helposti muistettava. Myöhemmin, esimerkiksi viikon päästä, tarkistetaan, onko sopimus pitänyt vai onko sitä korjattava tai täydennettävä. Sopimukseen kuuluu myös se, kuinka toimitaan, jos kiusaamista kuitenkin tapahtuu. Lapset miettivät sopimuksen sisältöä ensin ryhmissä. Lopuksi asiat kootaan yhteiseksi sopimukseksi. Sopimuksesta tehdään taulu seinälle. Kaikki allekirjoittavat sen, ja se esitellään myös vanhemmille.

2. Tehdään *Kaveruuskakku* -tehtävisivu (📖 20 s. 139). Lapset miettivät, mistä kaikista asioista hyvä kaveruus muodostuu (esim. rutkasti luottamusta ja ripaus välittämistä). He merkitsevät kakun täytteiksi ja koristeiksi näitä asioita.

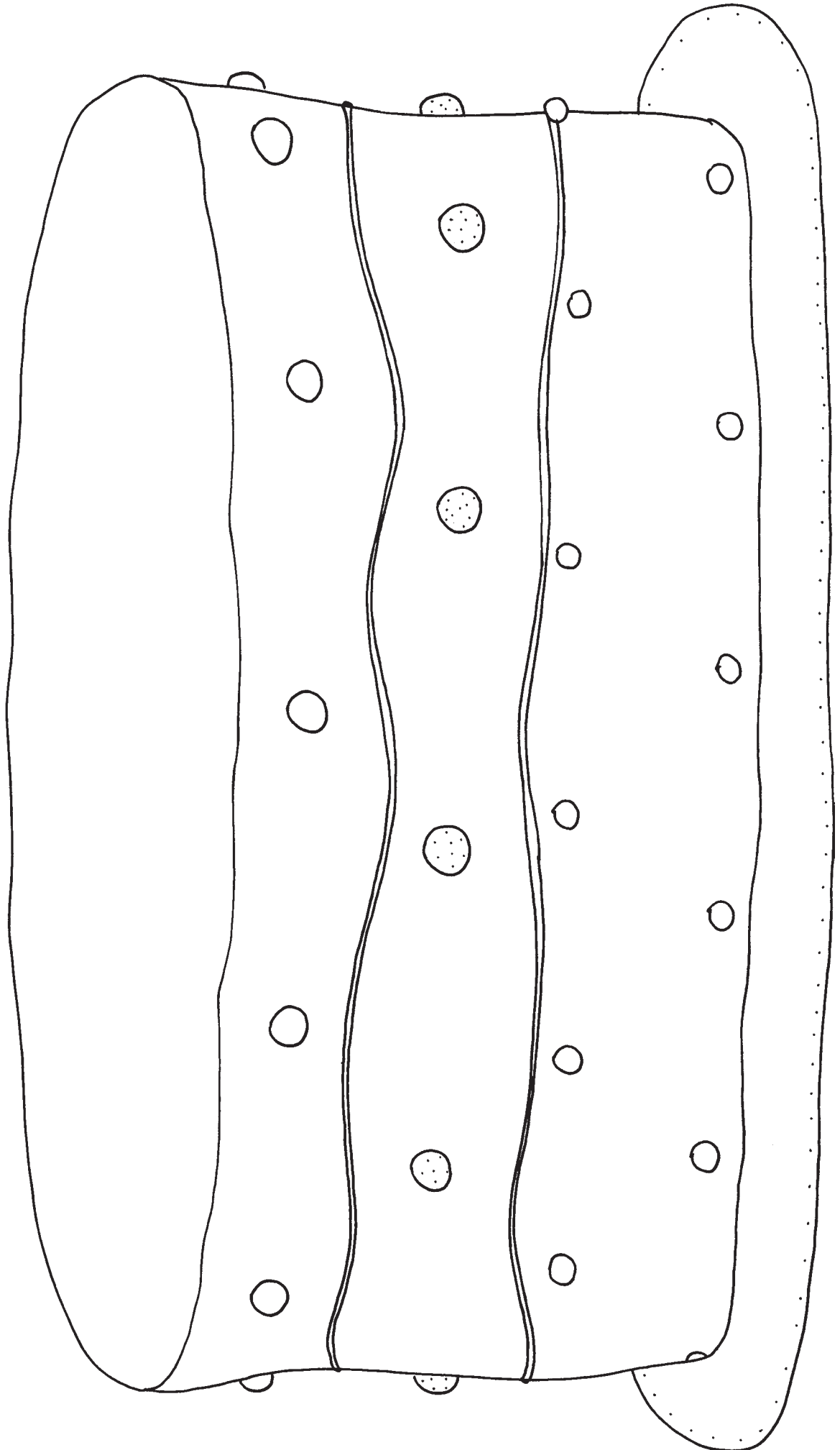

Nyt on yhteisen juhlan aika: pidetään nyttikestit ja juhlietaan samalla myös yhteisen viirin, runon tai tunnuksen julkistamista!

Kotona valmistaudutaan juhliin ja koristellaan Kaveruuskakku.

KAVERUUSKAKKU

Kyllä minä pärjään

Aluksi

Viimeisessä jaksossa puhutaan erilaisista kosketuksista sekä siitä, kuinka lapsi voi selviytyä hämmäntävistä ja turvallisuutta uhkaavista tilanteista. Lapset oppivat tietämään, että heillä on oikeus olla turvassa, pysyä fyysisesti koskemattomina sekä saada hoivaa ja huolenpitoa. Lasten omaa neuvokkuutta ja hallinnan kokemusta tuetaan sellaisten tilanteiden varalta, jossa he ovat vaarassa joutua houkuttelun, ahdistelun, väkivallan ja häirinnän kohteeksi.

Lapsi on yleensä päivittäin kosketuksissa monien henkilöiden kanssa. Mitä nuorempi lapsi on, sitä enemmän hän tarvitsee ihan kädestä pitäenkin annettavaa apua päivittäisissä toiminnoissa, kuten pukeutumisessa ja peseytymisessä. Koskettaminen tuntuu joskus mukavalta, joskus epämukavalta. Äidin silytys, isän lähelläolo, isoäidin tai isoisan halaus voi saada olon tuntumaan hyvältä ja turvalliselta. Kun on paha mieli, toisen lähellä oleminen voi lohduttaa.

Aina kosketus ei tunnu mukavalta. Joskus se satuttaa, joskus tuntuu vain muuten kurjalta. Lyöminen ja satuttaminen on väärin. Toisen koskettaminen hänen omiin yksityisiin alueisiinsa tai uimapuvun alle jääviin osiin ilman lupaa on väärin. Ikäviltä ja hämmäntäviltä tuntuvat ja satuttavat kosketukset ovat ”punaisen valon kosketuksia” ja niille pitää sanoa ”ei”. Niihin ei tarvitse suostua. ”Vihreän valon kosketukset” saavat olon tuntumaan hyvältä. Niille saa sanoa ”kyllä”. Jokaisella on oikeus määrätä, miten häntä kosketetaan. Mitään kosketusta ei tarvitse pitää salaisuutena, vaikka joku niin vaatisikin. Lapsella on lupa kertoa, jos häntä on kosketettu punaisen valon kosketuksella. Hänellä on lupa ajatella omilla aivoillaan ja luottaa vaistoihinsa. Lapsi voi sanoa ”ei” ja lähteä pois.

Lapset soveltavat kavereiden kanssa oppimiaan turvaohjeita tilanteisiin, joissa aikuinen uhkaa rikkoa heidän rajojaan. Heitä ohjataan kaikissa huolissaan ja peloissaan kääntymään luotettavan aikuisen puoleen. Turvaohjeiden harjoittelu esimerkiksi draaman tai muiden toiminnallisten keinojen avulla alentaa kynnystä soveltaa niitä ryhmätilanteen ulkopuolella.

Tämän jakson teemat liittyvät kehon arvostukseen ja suojeluun. Niitä on luontevaa ottaa esille puhuttaessa ihmisen kehosta, sen rakenteesta ja kasvusta. Turvataitokasvatuksen lopuksi kerrataan turvataitotuntien pääsisällöt ja kartoitetaan, miten lapset ovat sisäistäneet turvaohjeet. Lasten turvataitokansiot viimeistellään. Lapsilta ja vanhemmilta kysytään palautetta. Turvataitokasvatus ei kuitenkaan lopu tähän. Tarve siihen nousee arjen tilanteista ja muuttuu lasten kasvun ja maailman muuttumisen mukana.

LAPSI ON KOSKETUKSISSA MONIEN KANSSA

- Mietitään, keitä kaikkia ihmisiä lasten ympäristössä on.
- Mietitään, miltä kosketukset tuntuvat.

1. Katsellaan *Keskustelukuvaa 2* (☐② s. 98) ja mietitään, keiden ihmisten kanssa lapset ovat kosketuksissa päivittäin, viikoittain tai harvemmin. Sellaisia voivat olla oman perheen aikuiset ja lapset, sukulaiset, ystävät ja naapurit, päiväkodin tai koulun aikuiset ja harrastusten ohjaajat.

Kun touhuamme ja elämme yhdessä, kosketamme toisiamme monin tavoin. Pidämme toisiamme kädestä kiinni, taputtelemme, halimme ja suukotamme. Mitä tärkeämpiä ja läheisempiä ihmiset ovat toisilleen, sitä enemmän he yleensä myös koskettavat toisiaan ja viihtyvät toistensa lähellä. Äidin tai isän kainalossa oleminen voi tuntua turvalliselta. Aikuisen käsi olkapäällä tai hiusten silitys saattaa rauhoittaa. Pikkuveljen tai -siskon rutistus ja pehmeä poski tuntuvat ihanalta. Lapsia kosketetaan myös silloin, kun he tarvitsevat apua päivittäisissä toiminnoissa kuten peseytymisessä ja puukeutumisessa. Sairaana ollessa tarvitsemme hoitoa ja silloin meitä usein kosketetaan. Kosketetuksi tuleminen tai koskettaminen tuntuu useimmiten mukavalta, mutta joskus se voi tuntua epämukavalta tai kurjalta.

- – Ketkä koskettavat sinua joka päivä tai silloin tällöin?
- – Millä tavoin sinua kosketetaan?
- – Millaisesta kosketuksesta sinä pidät?
- – Keitä sinä kosketat mielelläsi?

2. Ohjaaja ja lapset katselevat yhdessä kuvasarjaa *Lapsi on kosketuksissa monien kanssa* (☞① s. 148 – 152) ja juttelevat sen herättämistä ajatuksista. Ohjaajan on syytä harkita, mistä asioista keskustellaan yleisesti ja yhteisesti koko lapsiryhmän kanssa ja mistä olisi parempi jutella kahden kesken. Jos lapsi kertoo ryhmän läsnäollessa vakavasta kaltoinkohtelusta, kiitä lasta sanomalla esimerkiksi: ”Hyvä kun kerroit. Jutellaan siitä lisää välitunnilla.” Kun lapset kertovat kurjista kosketuksista, opettaja voi ohjata heitä ideoimaan yhdessä keinoja, miten sellaiselta voi välttyä tai miten niistä voi kieltäytyä. Näitä keinoja mietitään myöhemmin lisää *Minä selviydyn* -teeman yhteydessä.

Kuva 1. Äiti/äitipuoli ja lapsi

- – Millainen äitisi on, kun hän on oikein hyvällä tuulella?
- – Miten sinun äitisi pitää sinua hyvänä?
- – Millainen äidin kosketus tuntuu erityisen hyvältä?
- – Miten sinä näytät äidille, että tykkäät hänestä?
- – Tuntuuko äidin kosketus joskus epämukavalta tai kurjalta?
- – Millaisesta äidin kosketuksesta et pidä?
- – Voiko äidin/äitipuolen kosketuksista kieltäytyä? Miten?

Kuva 2. Isä/isäpuoli ja lapsi

- – Millainen isäsi on, kun hän on oikein hyvällä tuulella?
- – Miten sinun isäsi pitää sinua hyvänä?
- – Millainen isän kosketus tuntuu erityisen hyvältä?
- – Miten sinä näytät, että tykkäät isästä?
- – Tuntuuko isän kosketus joskus epämukavalta tai kurjalta?
- – Millaisesta isän kosketuksesta et pidä?
- – Voiko isän/isäpuolen kosketuksista kieltäytyä? Miten?

Kuva 3. Isoäiti ja lapsi

- – Millä nimellä sinun isoäitiäsi kutsutaan?
- – Miten sinun isoäitisi näyttää, että hän pitää sinusta?
- – Miten sinun isoäitisi koskettaa sinua? Milloin se tuntuu erityisen hyvältä?
- – Tuntuuko se aina mukavalta vai onko se joskus epämukavaa?
- – Millaisesta kosketuksesta et pidä?
- – Voiko isoäidin kosketuksista kieltäytyä? Miten?

Kuva 4. Isoisä ja lapsi

- – Miten sinun isoisääsi kutsutaan?
- – Miten sinun isoisäsi näyttää, että hän pitää sinusta?
- – Miten sinun isoisäsi koskettaa sinua?
- – Millainen isoisän kosketus tuntuu erityisen mukavalta?
- – Millaisesta kosketuksesta et pidä? Millainen kosketus tuntuu epämukavalta?
- – Voiko isoisän kosketuksista kieltäytyä? Miten?

Kuva 5. Hoitaja ja lapsi

Myös päivä-, ilta- tai yöhoitajat, jotka tulevat kotiin hoitamaan lapsia vanhempien poissa ollessa, koskettavat lapsia. He auttavat lapsia ruokailussa, peseytymisessä, riisuutumisessa, pukeutumisessa ja nukkumaan menossa. Jos lapset haluavat, he voivat myös halia ja suukottaa lapsia. Hyvänä pitäminen voi helpottaa nukahtamaan turvallisesti vanhempien ollessa poissa.

- – Onko sinulla ollut yö- tai iltahoitaja?
- – Onko sinulla aina silloin ollut turvallinen olo?
- – Tuntuvatko ilta- ja yöhoitajien kosketukset aina mukavilta?
- – Millaisista kosketuksista sinä et pidä?
- – Millä tavoin ikävistä kosketuksista voi kieltäytyä?

Kuva 6. Päiväkodin tai koulun aikuiset ja lapsi

- – Miten päivähoidon tai koulun aikuiset näyttävät, että he pitävät lapsista?
- – Miten he koskettavat lapsia?
- – Millaiset kosketukset tuntuvat mukavilta?
- – Millaiset kosketukset tuntuvat kurjilta?

Joskus aikuiset koskettavat ja halaavat lapsia ja ottavat heidät syliin lohduttaakseen heitä. Joskus aikuiset rauhoittelevat lapsia. Joskus aikuiset joutuvat pitämään lapsista

kiinni vastoin heidän tahtoaan, jotta lapset eivät tekisi mitään pahaa itselleen tai toisille ja etteivät he rikkoisi paikkoja ja tavaroita. Se voi lapsista tuntua kurjalta, mutta silti aikuisten on tehtävä niin, ettei mitään pahaa sattuisi ja että kaikilla olisi turvallinen olo.

Kuva 7. Lääkäri ja lapsi

Neuvolan tai koulun terveydenhoitajat mittaavat ja punnitsevat lapsia. He myös rokottavat ja ottavat verikokeita. Lääkärit kuuntelevat keuhkoja, tunnustelevat lapsia eri puolilta, katsovat korviin, silmiin tai suuhun. Hammaslääkärit tutkivat lasten hampaita ja suita. Aina nämä tutkimukset tai hoidot eivät tunnu mukavilta, ja joskus ne tekevät kipeää.

- – Onko sinua joskus pelottanut neuvolassa tai sairaalassa?
- – Mikä sinua silloin rohkaisee?
- – Miksi lasten on pelosta huolimatta hyvä suostua terveydenhoitajien ja lääkäreiden tutkimuksiin ja hoitoihin?

Näillä toimenpiteillä parannetaan lapsia tai huolehditaan siitä, että lapset kasvavat hyvin ja pysyvät terveinä.

Kuva 8. Harrastuksen ohjaaja ja lapsi

Harrastuksissa ohjaajat tai valmentajat ovat usein lähellä lapsia ja koskettavat heitä auttaessaan ja opastaessaan tehtävissä, harjoituksissa ja suorituksissa.

- – Mitä sinä harrastat?
- – Onko sinun harrastuksesi sellainen, jossa ohjaaja sinua opastaessaan joutuu koskettamaan sinua?
- – Tuntuvatko ohjaajien ja valmentajien kosketukset aina mukavilta?
- – Millaisista kosketuksista sinä et pidä?
- – Millä tavoin ikävistä kosketuksista voi kieltäytyä?

Kuva 9. Kaverit ja sisarukset

Leikkiessään ja pelatessaan kotona, päivähoitossa, koulussa tai pihalla lapset koskettavat toisiaan. Jos on paha mieli ja itkettää, toinen voi lohduttaa. Toisten lasten kosketus voi myös sattua.

- – Millainen kaverin kosketus tuntuu hyvältä? Milloin siskojen ja veljien kosketus on mukavan tuntuinen?
- – Millainen kaverin, siskon tai veljen kosketus aiheuttaa pahaa mieltä tai satuttaa? Mitä silloin voi tehdä?

Kuva 10. Aikuiset keskenään

Aikuiset pitävät hyvänä ja hellivät toinen toistaan. Vai kuinka? On tavallista, että aikuiset ovat joskus eri mieltä, riitelevät ja voivat suuttua toisilleen. Se on usein lapsista kurjaa, ja se voi olla myös pelottavaa.

- – Millä tavoin aikuiset näyttävät, että he pitävät toisistaan?
- – Miten aikuiset riitelevät ja selvittelevät välejään?
- – Miltä aikuisten riitelemisen sinusta tuntuu?
- – Mitä sinä silloin teet?
- – Mitä silloin kannattaisi tehdä?

3. Leikki: Pehmokoira tai -kissa pannaan kiertämään lapselta toiselle. Jokainen saa vuoronperään koskettaa sitä jollakin mukavalla tavalla. Lemmikkieläimiä on mukava pitää hyvänä, ja siitä tulee molemmille hyvä mieli. Millaisesta kosketuksesta sinun lemmikkisi pitäisi? Laitetaanpa MUKAVA KOSKETUS kiertämään. Kuka aloittaa?

4. Ajatuksia ohjaajalle ja keskusteluaiheita käsiteltäväksi lasten kanssa

► **On väärin, jos lapset lyövät ja satuttavat toisiaan**

On väärin, jos lapset satuttavat ja lyövät toisiaan. Leikkiessä voi tulla välillä kaikenlaisia toraa ja harmia. Välillä myös vihastutaan ja suutahdetaan, kun kaikki ei mene oman mielen mukaan tai kun joku sanoo tai tekee pahasti toiselle. Ei ole väärin tuntea kiukkua ja vihastusta, mutta toisen lyöminen ja satuttaminen on väärin. Harmistukset ja erimielisyydet on tärkeää opetella purkamaan ja selvittämään puhumalla. Aina voi myös pyytää aikuisia auttamaan erimielisyyksien selvittelyssä.

► **On väärin, jos aikuiset lyövät ja satuttavat lapsia**

Aikuiset tekevät väärin, jos he lyövät tai satuttavat lapsia. Läpsiminen, nipistäminen, tukistaminen, potkiminen, piiskaaminen, lyöminen ja muu toisen satuttaminen on aina väärin. Jos sellaista sattuu, on tärkeää saada se loppumaan ja toimia niin, että se ei enää toistu. Lapsia ei saa lyödä, vaikka he olisivatkin olleet tottelemattomia. Vanhempien ja muiden aikuisten on löydettävä muita keinoja lasten kasvattamiseen ja opettamiseen. Myöskään lapset eivät saa satuttaa aikuisia.

► **On väärin, jos aikuiset satuttavat ja lyövät toisiaan**

On tavallista, että perheessä joskus riidellään ja puhutaan kovaan ääneen, kun ollaan eri mieltä asioista. Riidellessä ei kuitenkaan saa käydä käsiksi tai satuttaa toista. Toisen pakottaminen väkivalloin omaan tahtoon ei ole oikein. Jos aikuiset kotona tai kodin ulkopuolella lyövät toisiaan, se on väärin. Joskus ihmiset saattavat selittää käyttäytymistään sillä, että he ovat olleet humalassa, väsyneitä tai pahalla päällä. Mitkään tällaiset syyt eivät anna oikeutta satuttaa toista.

Aikuisten kovaääninen ja arvaamaton käyttäytyminen – huutaminen, räyhääminen, tavaroiden rikkominen, lyöminen – pelottavat lapsia. Jotkut lapset menevät omaan huoneeseensa ja laittavat musiikin soimaan tai peiton korville, jotta kovat äänet eivät kuuluisi. Riidat kotona saattavat hävettääkin niin, ettei halua tuoda kavereita kotiin. Mieli voi tulla niin surulliseksi, että ei jaksaisi leikkiä, käydä koulua ja tehdä läksyjä. Vatsa tai pää voi olla kipeä. Yöllä voi nähdä painajaisia.

► **Aikuisten riidat eivät ole lasten syytä**

Joskus lapset yrittävät tehdä jotain aikuisten riitojen tai lyömisen lopettamiseksi. Lapsi ei omilla toimillaan saa tilannetta korjattua. Väkivallan ja lyömisen lopettaminen on aikuisten vastuulla, mutta he voivat tarvita siihen ulkopuolisten apua. Joskus aikuiset osaavat itse hakea apua, mutta joskus asiasta pitää kertoa jollekin perheen ulkopuoliselle, jotta perhe saisi apua ja neuvoja. Ikävään tilanteeseen pitää puuttua heti, jotta se ei toistuisi. Myös lapsella on lupa saada apua. Lapsella on oikeus puhua huolistaan jonkun luotettavan aikuisen kanssa.

1. *Kosketuspussi-leikki* (Aarrearkku s. 180) johdattelee luontevasti keskustelemaan koskettamisesta.

2. Leikitään pelejä ja leikkejä, joissa ollaan mukavalla tavalla kosketuksissa kavereiden kanssa: *Leijonankesytytys*, *Ambulanssihippa* ja *Hiihintä* (Aarrearkku s. 180 – 181).

3. Miltä sinusta tuntuu? -harjoitus: Ohjaaja kertoo alla olevien esimerkkien mukaisesti jonkin tilanteen, jossa lasta kosketetaan. Kukin lapsi miettii, miltä hänestä sellaisessa tilanteessa tuntuisi, ja näyttää tunnetta ilmaisevan kortin. Lapset ja ohjaaja voivat keksiä lisää erilaisia kosketustilanteita. Tehtävässä voidaan käyttää *Tunteet tutuiksi* -kortteja (👉 13 MINUSTA TUNTUU s. 79 – 80), joista jokaiselle lapselle on tehty oma kortti-sarjansa. Lapset voivat laajentaa korttivalikoimaansa piirtämällä lisää erilaisia tunnetiloja kuvaavia kortteja itselleen.

Miltä sinusta tuntuu, jos

- 👉 – mummi halaa sinua syntymäpäivänäsi,
- 👉 – hippaleikissä sinua läpsäistään,
- 👉 – kaveri nipistää sinua,
- 👉 – lemmikkisi nuolaisee,
- 👉 – lemmikkisi raapaisee,
- 👉 – isä tai äiti laittaa kätensä sinun olkapäällesi,
- 👉 – sinua tukistetaan,
- 👉 – kaveri antaa sinulle koulun/päiväkodin pihalla suukon ilman lupaasi,
- 👉 – sinua retuutetaan,
- 👉 – hiuksiasi kammataan,
- 👉 – sinua piiskataan,
- 👉 – sinua hierotaan jaloista?

4. Perheväkivaltaan liittyviä lasten tuntemuksia, kokemuksia ja asenteita voidaan ryhmässä turvallisesti käsitellä lukemalla esimerkiksi Saara Laihon kuvakirja *Urhea Pikku-Nalle*. Aikuiselle taustatueksi sopivaa luettavaa on mm. Lasten Keskuksen julkaisemassa ja Tiina Holmbergin kirjoittamassa kirjassa *Lapset ja perheväkivalta*.

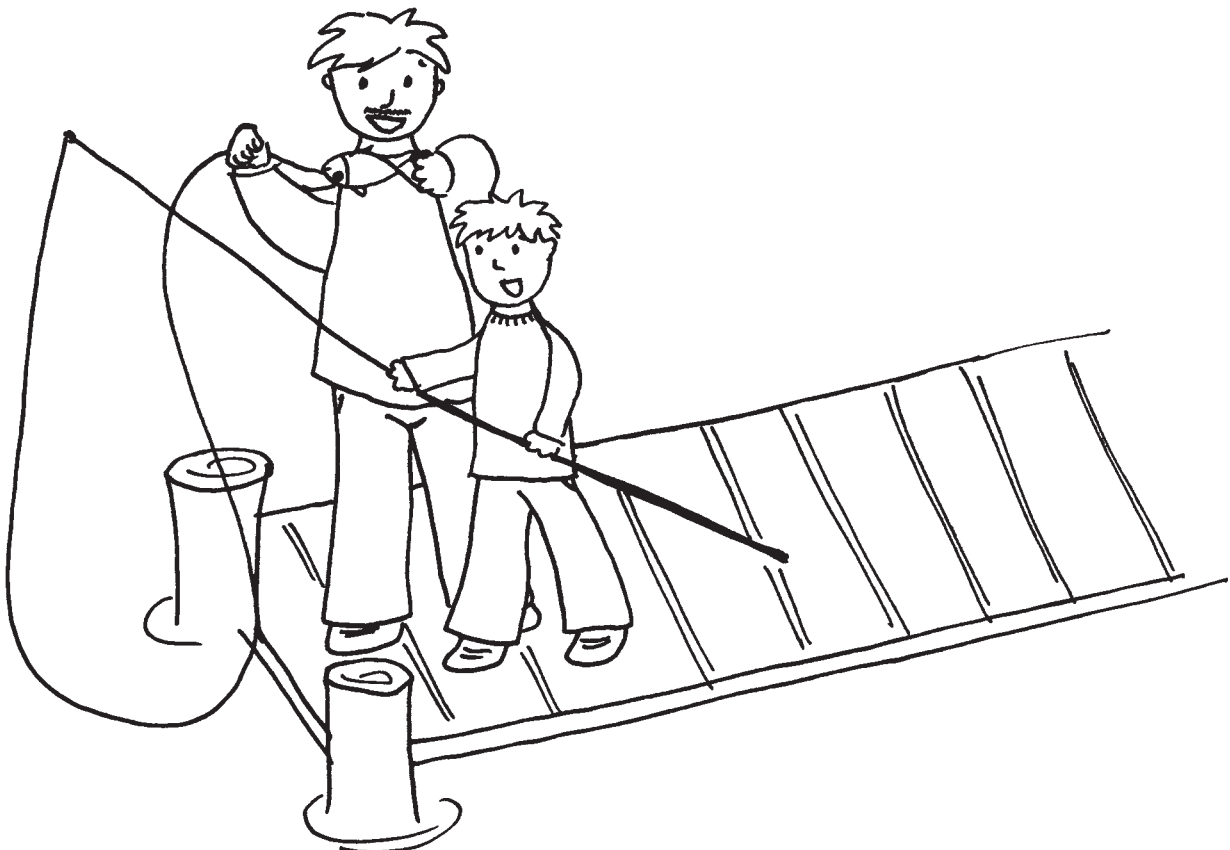
Kotona lapset värittävät tehtäväsivusta *Tästä minä pidän* (👉 2 s. 153) ne kuvat, joissa he haluaisivat olla, kun he kaipaavat lohdutusta, hoivaamista, paijaamista tai lähelläoloa.

LAPSI ON KOSKETUKSISSA MONIEN KANSSA

1. Äiti ja lapsi

2. Isä ja lapsi

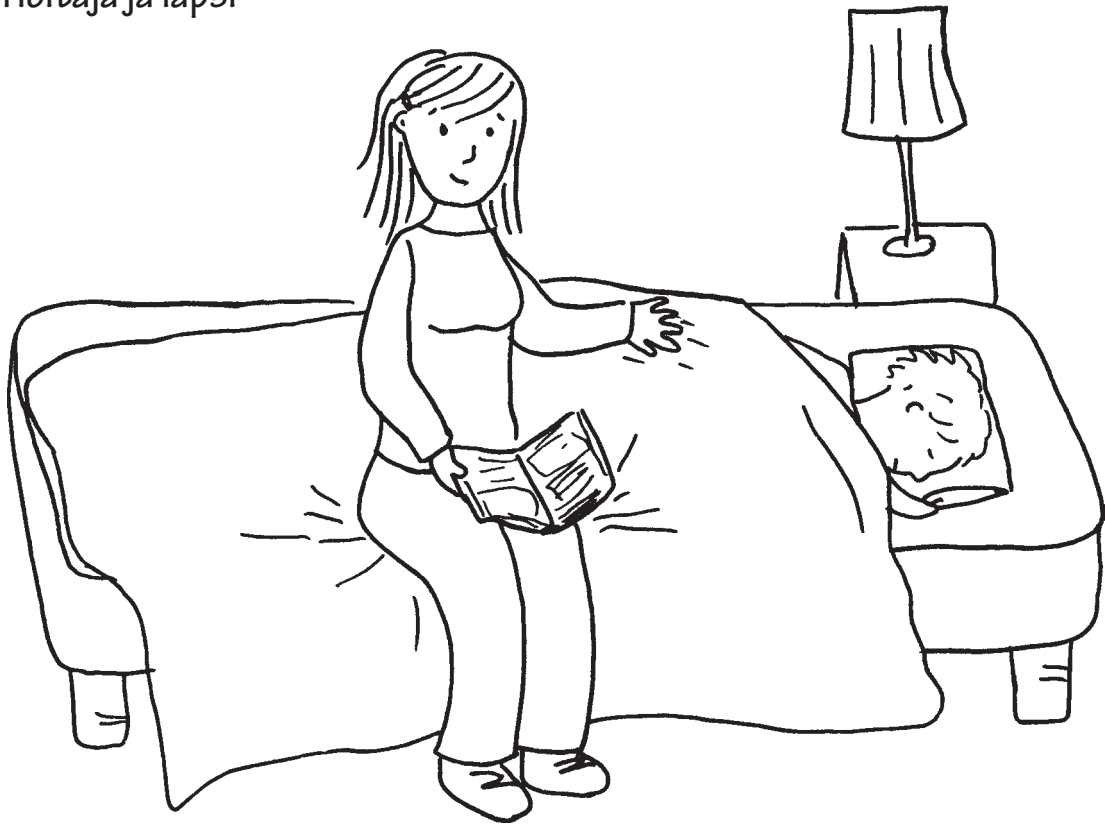
3. Isoäiti ja lapsi

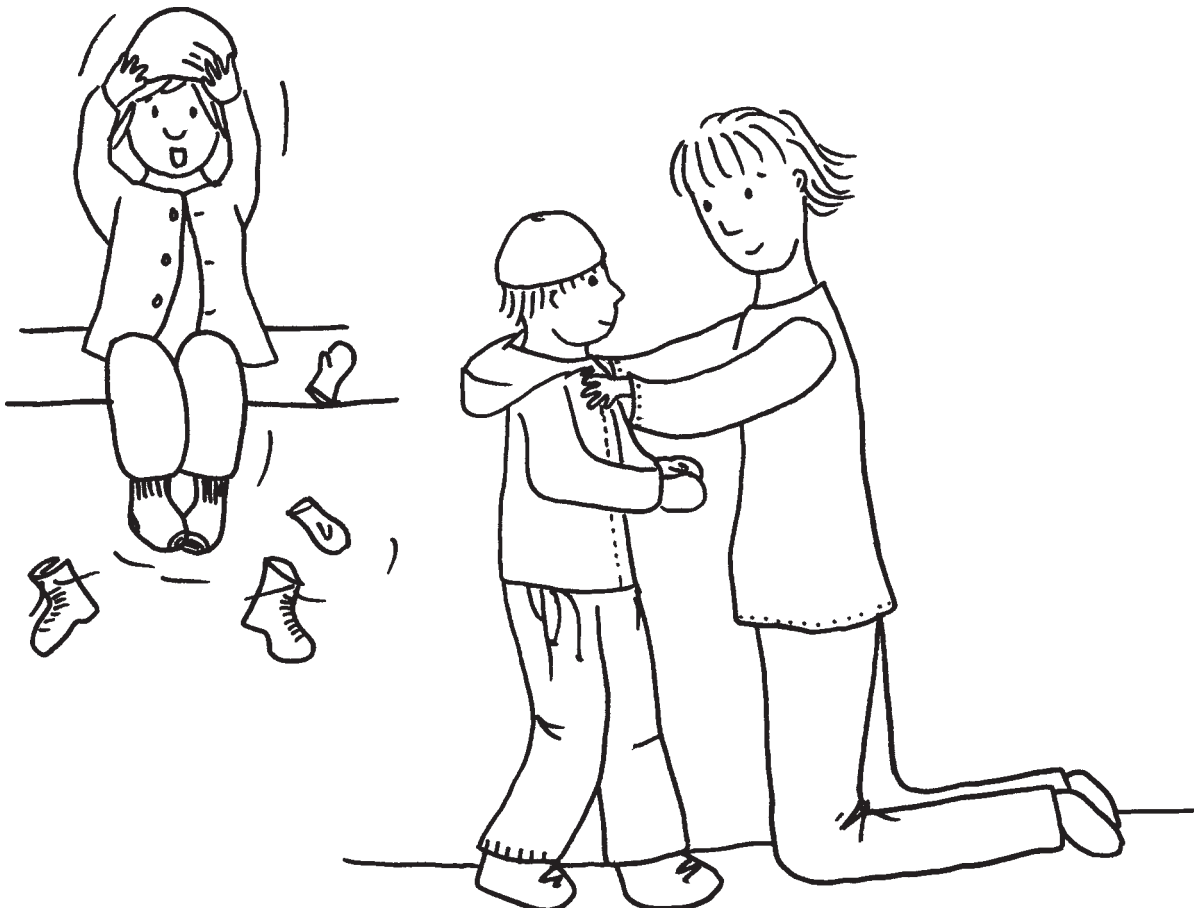
4. Isoisä ja lapsi

5. Hoitaja ja lapsi

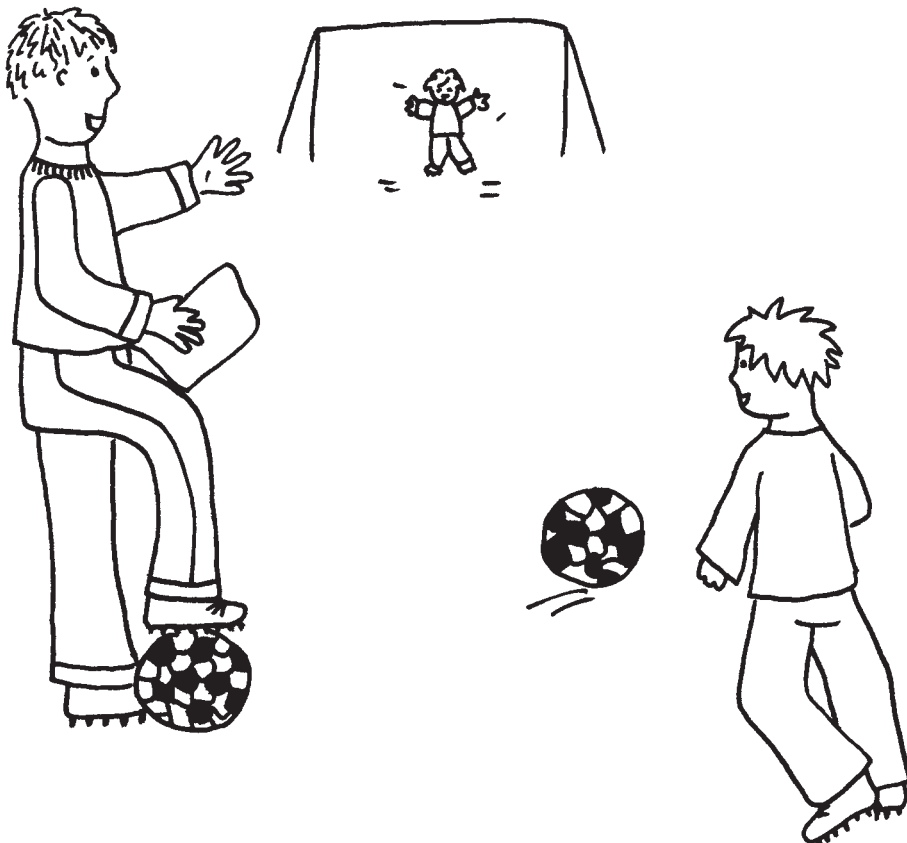
6. Päiväkodin tai koulun aikuiset ja lapsi

7. Lääkäri ja lapsi

8. Harrastuksen ohjaaja ja lapsi

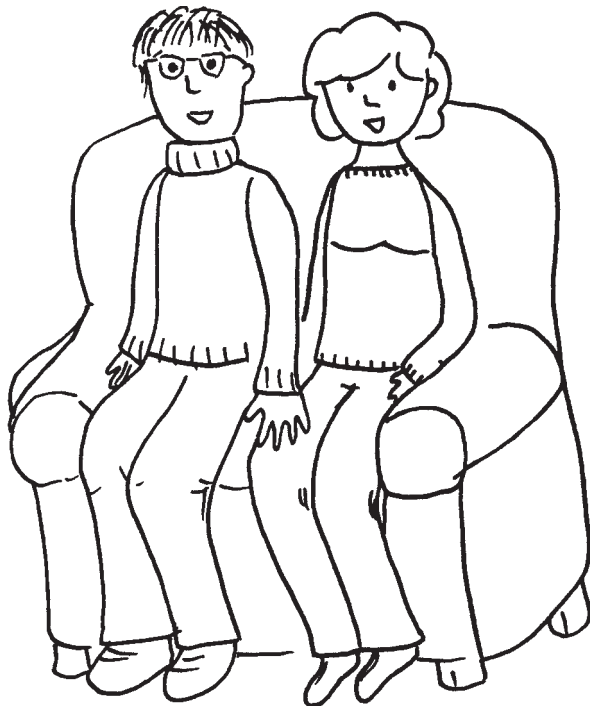

9. Kaverit ja sisarukset

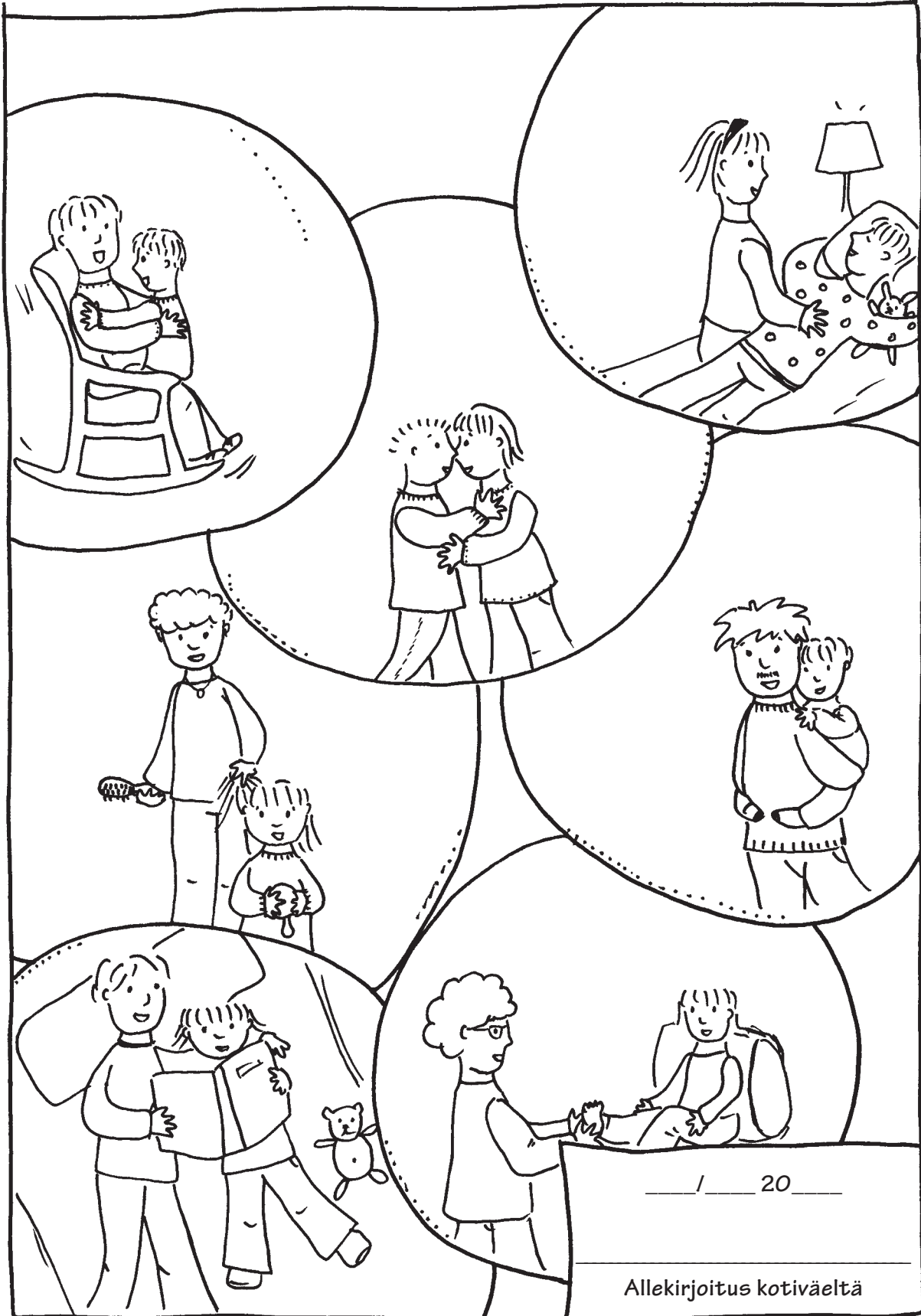
10. Aikuiset keskenään

TÄSTÄ MINÄ PIDÄN

Väritä ne kuvat, joissa haluaisit olla, kun kaipaat lohdutusta, hoivaamista tai lähelläoloa. Pyydä kotiväeltä allekirjoitus.

VIHREÄN JA PUNAISEN VALON KOSKETUKSIA

- Opitaan, että myös lapsi voi määrätä, miten häntä kosketetaan.
- Opitaan tunnistamaan erilaisia kosketuksia, punaisen ja vihreän valon kosketuksia.

- 1. Keskustellaan siitä, mitä vihreän ja punaisen valon kosketukset ovat.

Mukavia ja hyvälle mielelle saavia kosketuksia voidaan sanoa vihreän valon kosketuksiksi. Epämukavilta ja kurjilta tuntuvia kosketuksia voidaan sanoa punaisen valon kosketuksiksi.

- – Minkälaiset kosketukset voisivat olla vihreän valon kosketuksia?
- – Minkälaiset kosketukset voisivat olla punaisen valon kosketuksia?

Vihreän valon kosketukset

- saavat meidät tuntemaan, että olemme mukavia ja että meistä pidetään. Niistä tulee **turvallinen ja hyvä olo**. Vihreän valon kosketuksille sanomme mielessämme **KYLLÄ**.

Punaisen valon kosketuksiksi sanomme kosketuksia,

- jotka tuntuvat **ikäviltä**, jotka **sattuvat ja tekevät kipeää**. Ne voivat myös vihastuttaa ja pelottaa. Niistä tulee paha mieli. Punaisen valon kosketuksiin ei tarvitse suostua. Niille pitää sanoa **EI**.
- jotka tekevät meidät **hämmentyneiksi** ja olemme **epämukavaksi**. Emme ole aivan varmoja siitä, miltä ne tuntuvat tai mitä niistä ajattelemme. Tällaiset hämmentävät punaisen valon kosketukset voivat kohdistua omiin yksityisiin kehon osiin, jotka tavallisesti peittyvät uimapuvun alle. Myöskään hämmentäviin ja epämukaviin punaisen valon kosketuksiin ei tarvitse suostua. Niille pitää sanoa **EI**.
- joissa toinen **pakottaa, painostaa, suostuttelee tai lahjoo toista koskettamaan itseään**, esimerkiksi omiin yksityisiin alueisiinsa. Ei ole oikein pakottaa toista koskettelemaan itseään. Myös silloin on oikein sanoa **EI**.

Punaisen valon kosketuksia ei saa koskaan pitää salaisuutena, vaikka joku niin vaatisikin. On aina oikein kertoa niistä luotettavalle aikuiselle.

2. Lapset piirtävät tehtävisivulla *Minä määrään itse kehostani* (🖍️ 3 s. 157) olevan kuvan muistuttamaan enemmän heitä itseään. Kuvastahan ei voi esimerkiksi nähdä, onko siinä tyttö vai poika. Kukin lapsi värittää kuvasta vihreäksi ne alueet tai kohdat, joihin häntä saa koskettaa, ja punaisiksi ne kehon osat, jotka ovat yksityisiä alueita, joihin ei saa koskea ilman lupaa ja joista lapsi saa itse määrätä.

3. Tärkeitä keskusteluaiheita:

➤ **Myös lapsi saa itse määrätä siitä, millä tavalla häntä kosketetaan.**

Lapsen keho kuuluu lapselle itselleen. Rakasta itseäsi ja pidä kehostasi, sillä se on sinun koko loppuelämäsi ajan, vaikka kasvat ja muututkin! Kenelläkään ei ole oikeutta koskettaa lasta tavalla, joka satuttaa, pelottaa tai hämmentää häntä. Kenelläkään ei ole lupa koskettaa lasta hänen yksityisiin alueisiinsa eikä ainakaan uimapuvun alle jääviin osiin ilman lapsen lupaa. Jos joku on kiinnostunut lapsesta tällä tavoin, se on väärin eikä lapsen tarvitse suostua mihinkään, mitä hän yrittää tehdä.

➤ **Lapsi saa ajatella omilla aivoillaan.**

Lapsella on lupa luottaa omiin sisäisiin varoituskelloihinsa ja tunteisiinsa. Lapsella on lupa olla tottelematta aikuista tai toista lasta, joka ehdottaa hänelle jotain hämmentävää tai sopimatonta. Silloin on oikein kieltäytyä, sanoa ei, lähteä pois ja kertoa siitä jollekin luottoaikuiselle. Joskus lapsen on tarpeen olla sinnikäs kuuntelijaa etsiessään. On melko tavallista, että aikuiset eivät kiireissään kuuntele lasta. Lasten huolia usein mitätöidään ja ne ohitetaan.

➤ **Mitään kosketusta ei tarvitse pitää salaisuutena.**

Jos lasta on jo kosketettu punaisen valon kosketuksella tai jos hän on joutunut suostumaan punaisen valon kosketuksiin, on oikein kertoa siitä. Mitään kosketusta ei tarvitse pitää salaisuutena, vaikka joku niin vaatisikin. Lapsen on hyvä tietää, että syy ei ole lapsen. Aikuinen on vastuussa, ja aikuisen ja isomman tulee tietää, mikä on oikein ja väärin. Lapsessa ei ole syytä silloinkaan, jos hän on joutunut tekemään jotakin, mitä isompi häneltä on vaatinut.

➤ **Aikuisten on suojeltava lasta**

Jos lapsi riehuu niin, että hän vahingoittaa itseään tai toisia lapsia, tai jos hän rikkoo tavaroita, aikuisten on estettävä se vaikkapa pitämällä lapsesta kiinni. Se ei ehkä tunnu lapsesta mukavalta. Silti aikuisten on tehtävä sillä tavoin, ettei mitään pahaa satuisi. Rajoittamalla lasta aikuinen suojelee ja auttaa lasta hallitsemaan käyttäytymistään. Tämä ei ole punaisen valon kosketusta. Lasten on hyvä suostua myös terveydenhoitajien ja lääkärien hoitoihin, vaikka ne tekisivätkin kipeää, koska ne ovat lasten terveyden ja hyvinvoinnin kannalta tärkeitä. Niihin liittyvät kosketukset eivät myöskään ole punaisen valon kosketuksia.

1. *Vihreä vai punainen valo?* -tehtävä sivun (👉 4 s. 158) avulla harjoitellaan tunnistamaan erilaisia kosketuksia.

2. Nassikkapainin avulla opetellaan koskettamaan toisia ihmisiä sääntöjen mukaan, turvallisesti ja hausalla tavalla. Nuori Suomi ry:stä saa nassikkapainin ohjeita.

3. Leikitään leikkejä, joissa harjoitellaan määräämistä ja ohjaamista: *Salmiakkikuvio, Karjaa ja Karkkila* -leikki (Aarrearkku s. 181).

4. Leikitään *Eläinleikkiä* (Aarrearkku s. 180) tai muita leikkejä, joissa lapset harjoittelevat jämakkyttä ja vakuuttavuutta. Kieltäytymistä ja ei-sanon sanomista harjoiteltaessa on hyvä kiinnittää huomiota siihen, että kehon viesti (ilmeet, eleet, asento) on samansuuntainen kuin sanallinen viesti.

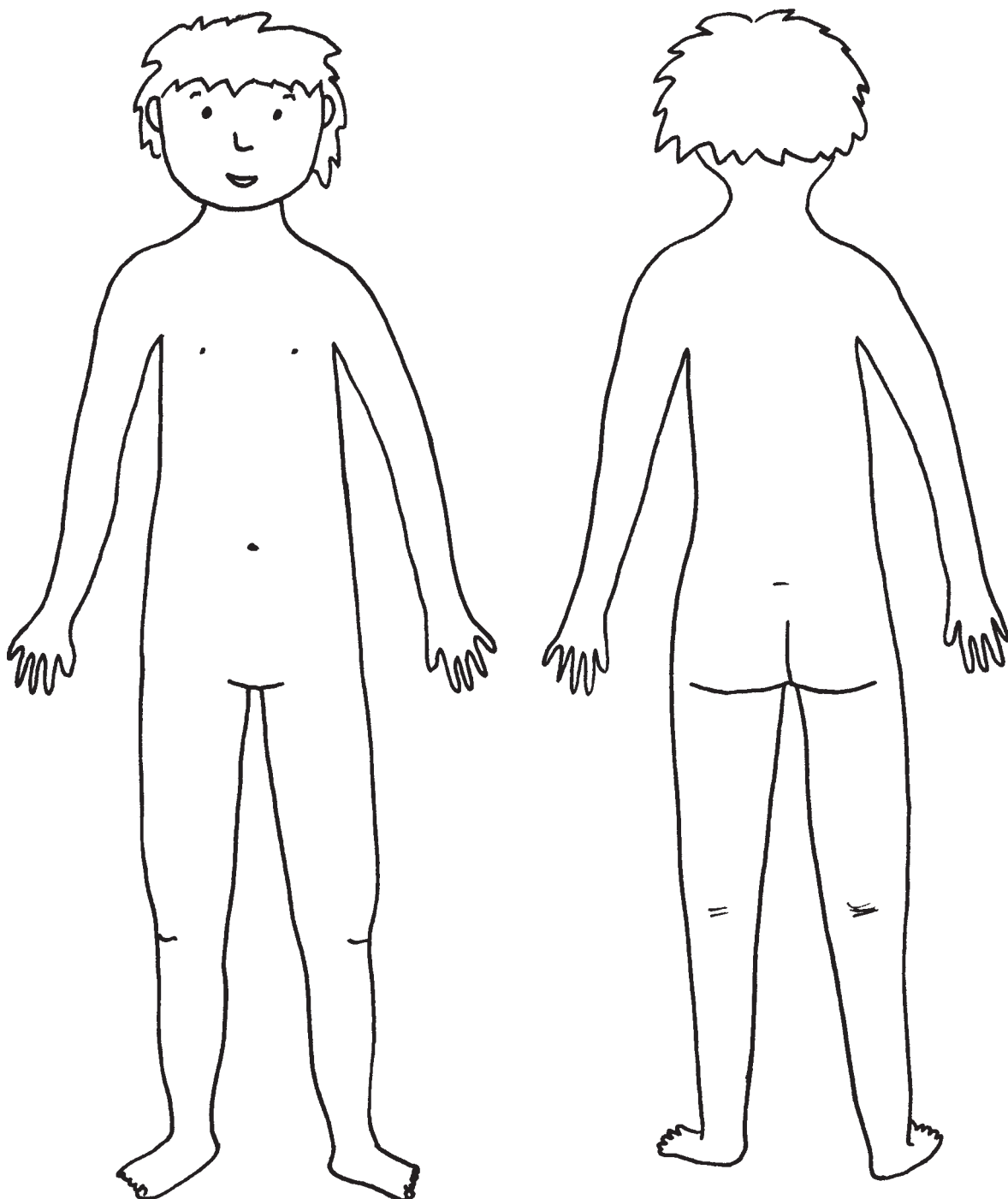
Vihreän vai punaisen valon kosketus? -kuvakoosteen (👉 5 s. 159) avulla lapset pohtivat, mitkä kosketukset ovat punaisen ja mitkä vihreän valon kosketuksia, sekä värittävät sen mukaisesti kunkin kuvan vieressä olevan lampun joko punaiseksi tai vihreäksi. Keltaisen valon voi värittää, jos ei tiedä, kumman valon kosketuksesta on kysymys. Näitä kohtia on hyvä miettiä yhteisesti ryhmässä.

MINÄ MÄÄRÄÄN ITSE KEHOSTANI

Tee kuvasta enemmän itsesi näköinen.

Väritä vihreäksi ne alueet tai kohdat, joihin sinua saa koskettaa.

Väritä punaisiksi ne kehon osat, jotka ovat yksityisiä alueitasi ja joihin ei saa koskea ilman sinun lupaasi ja joista sinä saat itse määrätä.

VIHREÄ VAI PUNAINEN VALO?

Väritä lamppu *vihreäksi*, kun kosketus on sinusta mukava, ja *punaiseksi*, kun kosketus on sinusta ikävä, hämmentävä, pelottava tai satuttava.

- 1. Luokkakaveri tönii ruokajonossa.
- 2. Mies, josta pidät, haluaa painia kanssasi, vaikka et itse haluaisi.
- 3. Lääkäri rokottaa.
- 4. Sinua taputetaan takapuoleen.
- 5. Äiti silittää hiuksiasi.
- 6. Sinua tukistetaan.
- 7. Isä antaa suukon poskelle.
- 8. Koira nuolaisee kasvojasi.
- 9. Ystäväsi isä halaa sinua hyvästiksi.
- 10. Pikkuveli puraisee sinua.
- 11. Sinua lyödään.
- 12. Ystäväsi pitää sinua kädestä.

Keksi itse seuraavat:

- 13. _____
- 14. _____

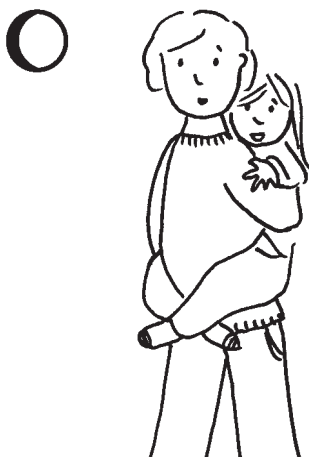
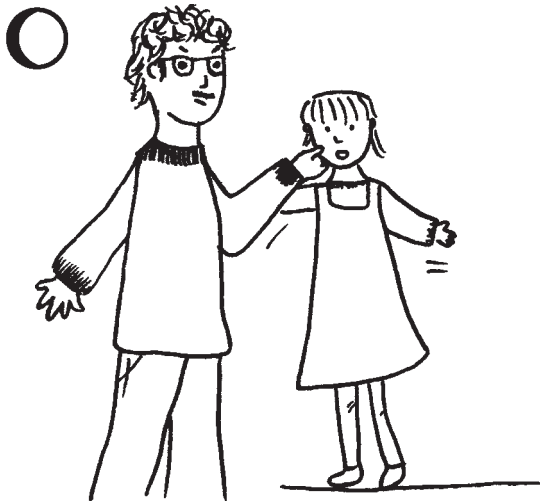

VIHREÄN VAI PUNAISEN VALON KOSKETUS?

Väritä lamppu *vihreäksi*, kun kosketus on sinusta mukava ja turvallinen.

Väritä lamppu *punaiseksi*, kun kosketus on sinusta ikävä, satuttava, pelottava tai hämmentävä ja sellainen, johon sinun ei tarvitse suostua. Voit värittää lampun *keltaiseksi*, jos et ole varma, minkälaisesta kosketuksesta on kysymys.

Pyydä kotiväeltä allekirjoitus.

ALLEKIRJOITUS KOTIVÄELTÄ

____ / ____ 20 ____

MINÄ SELVIYDYN

- Opitaan tunnistamaan turvallisuutta uhkaavia tilanteita, joissa lasta houkutellaan tai lahjotaan tekemään jotakin tai pyydetään säilyttämään vääränlaisia salaisuuksia, ja mietitään, miten sellaisista tilanteista voi selviytyä.
- Opitaan, että kuka tahansa, tuttu tai tuntematon, voi olla se henkilö, joka koskettaa lasta väärällä tavalla, punaisen valon kosketuksella.
- Opitaan toimimaan punaisen valon tilanteissa.

1. Kuvakoosteessa *Miten selviydyn?* (👉 6 s. 164 – 165) on piirrettynä erilaisia lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia uhkaavia tilanteita. Ratkaisuja ja selviytymiskeinoja kuvien esittämiin tilanteisiin etsitään yhdessä tai pienissä ryhmissä esimerkiksi näytellen, keskustellen ja *Selviytymisreppua* (👉 10 TUNNE OMA ARVOSI s. 73) apuna käyttäen. Ohjaajan tulee huolehtia siitä, että alla mainitut, kuhunkin kuvaan liittyvät tärkeät seikat tulevat keskustelussa esille.

Kuva 1: Tuntematon pyytää sinua mukaansa.

Jos joku tuntematon pyytää sinua mukaansa esimerkiksi sisälle johonkin rakennukseen, kotiinsa, kujille tai metsikköön, se on punaisen valon tilanne. Sano EI, lähde päättäväisesti pois ja kerro heti asiasta jollekin luotettavalle aikuiselle. Jos joku, jota et tunne, kyselee nimeäsi tai asuinpaikkaasi, sinun ei tarvitse kertoa niitä hänelle. Kerro kotona, päiväkodissa tai koulussa jollekin luotettavalle aikuiselle tuntemattomasta mukaan pyytäjstä tai kyselijästä.

- 👉 – Ketä sanotaan tuntemattomaksi?
- 👉 – Millaisissa tilanteissa ja kenelle sinun on kuitenkin syytä kertoa nimi ja osoite, vaikka et ennestään kysyjää tuntisikaan? (Poliisi, sairaalan ja terveyskeskuksen henkilökunta, kun on eksyksissä tai kun on muu tilanne, jossa tarvitset apua).

Kuva 2: Tuntematon yrittää saada sinut autoonsa.

Jos joku tuntematon autoilija kysyy sinulta jotain, pyytää tai houkuttelee sinua autoonsa tai yrittää ottaa sinusta kiinni, se on punaisen valon tilanne.

- 👉 – Millä tavoin tuntematon henkilö voi houkutella lasta autoonsa?

Älä lähde tuntemattoman mukaan missään tilanteessa, vaikka hän kertoisi tuntevansa sinun vanhempasi tai pyytäisi sinulta apua. Tuntematon aikuinen voi pyytää kyllä apua toiselta aikuiselta. Juokse ja mene jonkun sinua vanhemman henkilön luokse ja kerro, mitä hän halusi sinun tekevän.

- 👉 – Kuka voisi olla sellainen henkilö, jolle voisit kertoa?

Vaikka mukaan pyytäjä olisi tuttukin aikuinen, ei mukaan ole syytä lähteä, ellei vanhempien kanssa ole sellaisesta sovittu.

Kuva 3: Joku, jota et tunne, seuraa sinua.

Jos sinua seurataan, juokse! Mene kotiisi, jos tiedät jonkun olevan siellä paikalla. Tai mene johonkin muuhun lähellä olevaan paikkaan, jossa on muita ihmisiä ja jonka tiedät olevan turvallinen.

- ▶ – Mihin voisit mennä (kirjasto, kauppa, koulu, päiväkot)?

Kerro jollekin luotettavalle aikuiselle tuntemattomasta tai oudosta seuraajasta.

Kuva 4: Sinulle tarjotaan herkkuja, pelejä tai rahaa.

- ▶ – Mikä on lahjus?
- ▶ – Millaisia lahjuksia voisi olla (raha, makeiset, pelit, vaatteet, videot, tupakka...)?

Jos joku tarjoaa sinulle lahjaa tai palkkiota koskettelusta, se on lahjontaa. Lahjuksista on oikein kieltäytyä. Sellaisesta on oikein kertoa luottoaikuiselle.

Kuva 5. Olet yksin kotona ja joku haluaa päästä sisälle.

Jos joku haluaa tulla kotiisi, kun olet yksin, älä avaa ovea.

Kuva 6. Saat häirintäsoittoja tai joku lähestyy sinua Internetissä.

Jos vastaat puhelimeen ja siellä on joku, joka sanoo asioita, jotka hämmentävät tai pelottavat sinua, sulje puhelin. Älä milloinkaan jää kuuntelemaan sellaista puhelua tai ala keskustella soittajan kanssa. Älä anna yhteystietojasi äläkä tapaa tuntematonta. Kerro asiasta luotettavalle aikuiselle.

Kun liikut Internetissä, vältä antamasta tietoja, joita toiset voivat käyttää väärin (oma nimesi, kotiosoitteesi, puhelinnumerosi, sähköpostiosoitteesi, koko nimesi, valokuvasi ja pankkitietosi). Voit käyttää nimimerkkiä. Ole valpas, jos joku pyrkii kovin läheiseksi kanssasi. Jos chat-tuttavasi ehdottaa tapaamista, muista, että et voi olla varma, että hän on todella sitä, mitä hän kertoo olevansa. Jos kuitenkin tahdot tavata jonkun, ota joku aikuinen mukaan ja sovi tapaaminen yleiseen paikkaan, esimerkiksi kahvilaan. Älä jää keskusteluryhmään, jossa joku sanoo tai kirjoittaa jotakin, joka huolestuttaa sinua tai saa olosi tuntumaan epämukavalta. Älä vastaa vihjailevaan, tunkeilevaan tai siivottomaan posttiin. Kerro luottoaikuisellesi sellaisesta. Jos näet Internetissä mieltä järkyttäviä kuvia, sulje sivu ja kerro siitä aikuiselle. Ohjeita Internetin turvalliseen käyttöön on osoitteissa www.mll.fi, www.pelastakaalapset.fi, www.edu.fi/turvanetti.

Kuva 7. Joku perheestäsi tai joku muu sinulle tuttu henkilö koskettaa ikävällä tavalla.

Jos joku perheestäsi tai muu sinulle läheinen ja tuttu ihminen koskee sinua tavalla, joka tekee olosi epämukavaksi, pelokkaaksi ja hämmentyneeksi, se on punaisen valon koskettamista. Saattaa olla niin, että pidät tästä ihmisestä, vaikkakaan et siitä tavasta, jolla hän koskettelee sinua. Jos tuttu ja sinulle läheinen ihminen koskettelee sinua yksityisiin alueisiin tai suostuttelee sinua koskettelemaan itseään, se on punaisen valon koskettamista. Tutullekin aikuiselle ja sinua isommalle lapselle voi tällaisissa tilanteissa sanoa EI tai LOPETA. Tällaisissa tilanteissa ei lapsen tarvitse totella aikuista.

- Miten sinä voit kieltäytyä punaisen valon kosketuksista?
- Mitä voit tehdä silloin, kun toinen ei lopeta, vaan jatkaa kiellosta huolimatta?

Lähde pois ja kerro tilanteesta jollekin sellaiselle henkilölle, johon voit luottaa. Kerro, vaikka sinua olisi kielletty kertomasta tai sinua olisi uhkailtu. Koskettamista ei tarvitse pitää salaisuutena. Aikuisten tehtävänä on auttaa sinua ja saada sellainen loppumaan.

- Kenelle voisit kertoa?
- Mitä voit tehdä silloin, jos sinua ei uskota?

Kerro niin kauan ja niin monelle, kunnes joku kuuntelee ja uskoo sinua!

2. Ohjaajan on hyvä varmistaa, että kaikki muistavat turvaohjeet.

3. Piirrä hyvä salaisuus. Lapset piirtävät tehtävisivulla (👉 7 s. 166) olevaan laatikkoon *hyvän salaisuuden*.

Keskustelu:

- 👉 – Mikä voisi olla hyvä salaisuus?
- 👉 – Mikä voisi olla huono salaisuus?
- 👉 – Mikä on hyvän ja huonon salaisuuden ero?

Hyvä salaisuus saa olon tuntumaan mukavalla tavalla jännittävältä. Olosi on kuitenkin turvallinen. Hyvä salaisuus on esimerkiksi jokin kiva yllätys toiselle.

Huono salaisuus saa olon tuntumaan pelokkaalta ja kurjalta. Jos joku kääsee sinua pitämään huonon salaisuuden, sinun ei tarvitse totella häntä. Kerro jollekin, johon luotat. Kertominen voi pelottaa, jos sinua on uhkailtu sillä, että jotakin kamalaa tapahtuu, jos kerrot salaisuuden.

- 👉 – Mitä uhkailu tarkoittaa?
- 👉 – Miksi joku uhkailee tai pelottelee?
- 👉 – Voisiko uhkailija itse pelätä sitä, että huono salaisuus paljastuu?
- 👉 – Miksi on tärkeää kuitenkin kertoa?
- 👉 – Kenelle sinä voit kertoa huonosta salaisuudesta?

Kosketuksia ei tarvitse koskaan pitää salaisuuksina.

Ei ole lapsen syy, jos häntä on huijattu tai lahjottu pitämään halauksia tai suukkoja tai lyömisiä salaisuuksina.

1. Luetaan Aarrearkussa (s. 188) oleva tarina *Tiinan iltapäivästä*.

Lapset miettivät alla olevien kysymysten avulla yhteisesti tai ryhmissä selviytymiskeinoja tarinan Tiinalle.

- 👉 – Mitä Keijo-eno teki?
- 👉 – Mitä Tiina teki?
- 👉 – Miten Tiina olisi voinut kieltäytyä suukosta?
- 👉 – Mitä Tiinan kannattaisi seuraavaksi tehdä?
- 👉 – Kenelle Tiina voisi kertoa?
- 👉 – Entä jos Tiinaa ei uskota?
- 👉 – Mitä sinä olisit tehnyt?

Selviytymiskeinot kootaan yhteisesti taululle. Sen jälkeen luetaan jompikumpi seuraavista tarinoista: *Tiina sanoo EI* (Aarrearkku s. 190) tai *Tiina kertoo äidille* (Aarrearkku s. 191).

Lapsi piirtää tehtävisivulle *Minä pärjään kyllä* (👉 8 s. 167) itsensä kuvittelemaansa houkuttelutilanteeseen ja kirjoittaa puhekupliin tavan, jolla hän tilanteesta selviytyisi. Lapsi pyytää allekirjoituksen kotiväeltään.

MITEN SELVIYDYN?

1. Tuntematon pyytää sinua mukaansa.

"Minulla on tuolla koiranpentuja.
Mennään katsomaan."

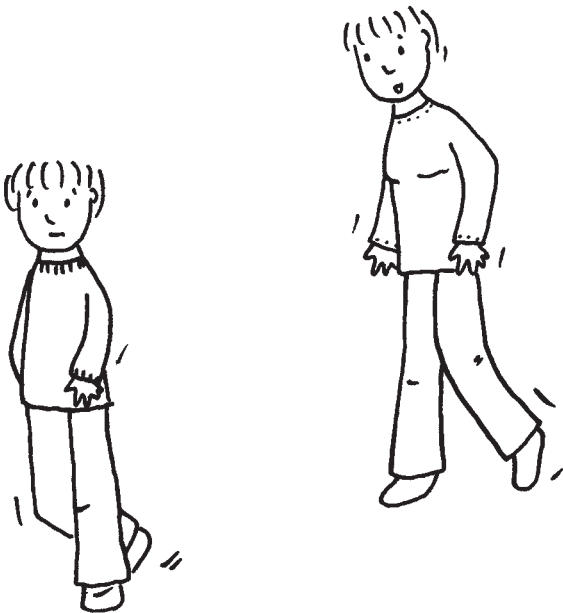

2. Tuntematon yrittää saada sinut autoonsa.

"Tulkaa lapset autoon ja näyttäkää,
mihin pitää ajaa, että
löydän sen kivan lelukaupan."

3. Joku, jota et tunne, seuraa sinua. Mitä teet?

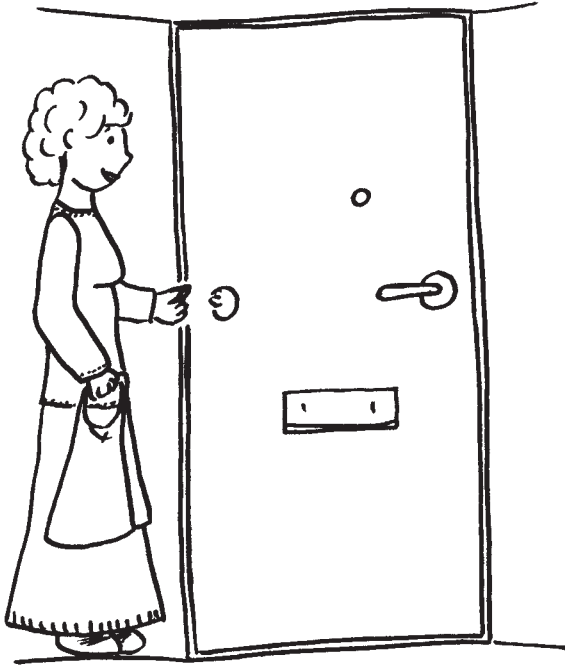

4. Sinulle tarjotaan herkkuja, pelejä tai rahaa. Mitä teet?

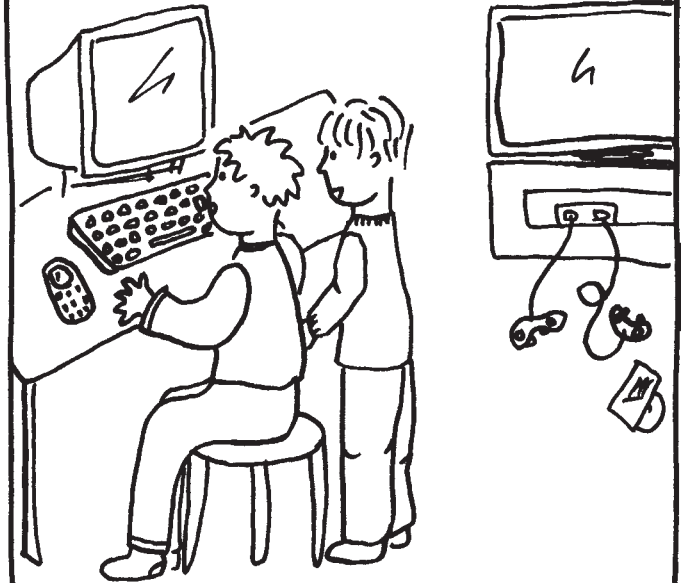

MITEN SELVIYDYN?

5. Olet yksin kotona ja joku haluaa päästä sisälle.

6. Saat häirintäsoittoja tai joku lähestyy sinua Internetissä.

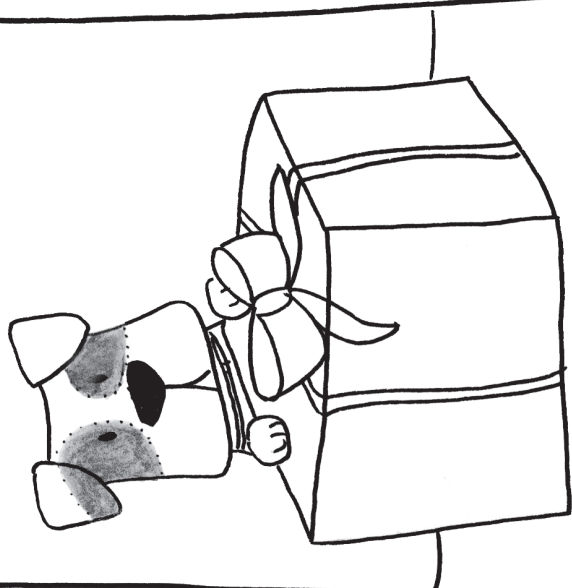

7. Joku perheestäsi tai joku muu sinulle tuttu henkilö koskettaa ikävällä tavalla.

HYVÄ SALAISUUS

Piirrä hyvä salaisuus!

MINÄ PÄRJÄÄN KYLLÄ

Kuvittele jokin houkuttelutilanne, johon voisit joutua, ja piirrä se.
Mieti, miten selviytyisit siitä. Kirjoita tai pyydä aikuista kirjoittamaan
puolestasi puhekupliin, mitä sinä siinä sanoisit.
Pyydä allekirjoitus kotiväeltä.

___ / ___ 20 ___

Allekirjoitus kotiväeltä

KAIKKI TARVITSEVAT MUKAVIA KOSKETUKSIA

- Vahvistetaan lapsen tietoisuutta siitä, että hänellä on oikeus saada hellyyttä ja huolenpitoa.
- Kerrataan turvaohjeet.
- Vahvistetaan lapsen itsesuojelutaitoja.

1. Jokainen lapsi täyttää *Kymmenen kultaista ohjetta* -tehtäväsivun (📖 9 s. 170), joka voidaan ennen täyttämistä suurentaa. Tehtäväsivun avulla kerrataan turvataito-ohjelman pääsisällöt. Sillä voidaan myös kartoittaa, miten lapset ovat sisäistäneet turvaohjeet.

2. Kuvan *Keskustelukuva 5* (📖 5 s. 171) avulla jutellaan siitä, että kaikki tarvitsevat hyvänä pitämistä ja mukavia kosketuksia.

- – Miksi jokainen tarvitsee mukavia kosketuksia ja hellyyttä?

Mukava kosketus ja hyvänä pitäminen saavat tuntemaan, että on tärkeä, rakastettu, arvokas ja että kelpaa. Siitä tulee turvallinen olo. Mukava kosketus ja halaus voivat lohduttaa, kun on paha olla. Kaikilla lapsilla on oikeus aikuisen tukeen ja syliin.

- – Kenen luokse voisit mennä, kun kaipaat lähellä olemista?
- – Mikä sinua lohduttaa, kun on paha olla?
- – Miten sinä olet lohduttanut toista?

Aina lapset eivät kuitenkaan saa hyvänä pitämistä ja hoivaa, vaikka sitä tarvitsisivat. Aikuiset voivat olla kiireisiä, väsyneitä tai sairaita tai heillä voi olla omia huoliaan. Tällöin he eivät aina pysty hoitamaan lapsiansa ja olemaan heidän turvanaan sillä tavoin kuin lapset tarvitsisivat. Joskus aikuiset saattavat puhua ja toimia myös lasta loukkaavasti. Joskus lapsia nimitellään ja haukutaan ja heil le puhutaan rumasti. Sellainen tuntuu lapsesta pahalta eikä se ole oikein. Joskus tutut ja luotettavatkin aikuiset saattavat käyttäytyä oudolla ja hämmentävällä tavalla esimerkiksi alkoholia käyttäessään tai sairastuessaan.

Lapsilla on oikeus elää turvallisesti ja saada huolenpitoa. Heillä on oikeus kertoa huolistaan jollekin luotettavalle aikuiselle ja saada apua. Lapsilla on oikeus tulla kuulluiksi. Lapsilla on oikeus saada hyvää kohtelua.

3. Turvataitotuntien päätteeksi viimeistellään omat turvataitokansiot. Kansiot vietään kotiväen nähtäväksi.

4. Lasten kokemuksia ja mielipiteitä turvataito-opetuksesta selvitetään *arviointilomakkeen* (📖 10 s. 172) avulla. Vanhemmille on tarkoitettu *arviointilomake* (✉ 2 s. 43).

1. Pelataan *Turvataitopeliä* (Aarrearkku s. 181).
2. Tehdään mielikuvaharjoitus *voimakkaasta eläimestä tai mieliku vitushahmosta* (Aarrearkku s. 193).
3. *Kyllä minä pärjään* -jakson huipennukseksi voi järjestää seikkailuradan, turvataito-messut tai näyttelyn.

KYMMENEN KULTAISTA OHJETTA

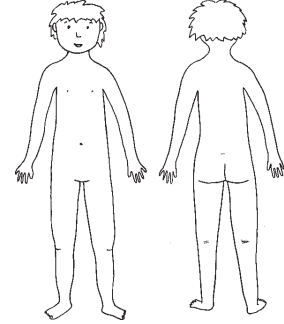
Piirrä tai kirjoita

1. Minun turvani...

2. Minua lohduttaa...

3. Kosketukset

Väritä vihreäksi ne alueet, joihin sinua saa koskettaa,

ja punaisiksi ne alueet, joihin et halua sinua kosketettavan ilman lupaasi.

5. Salaisuudet

Hyvä salaisuus on ...

Huono salaisuus on...

7. EI!

4. Halaukset

Nämä saavat halata minua:

Nämä eivät saa halata minua:

6. Lahjukset

Kirjoita tai piirrä, mikä lahjus on

Piirrä itsesi sanomassa EI tosi päättäväisesti.

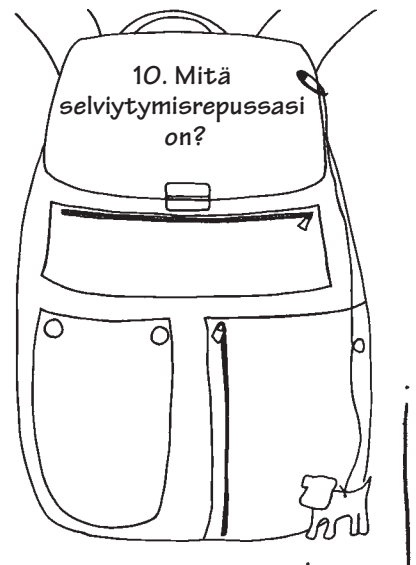
8. Poistu!

Piirrä itsesi poistumassa jostakin ikävästä tilanteesta.

9. Kerro!

Tee lista ihmisistä, joille voit kertoa huolestasi.

10. Mitä selviytymisrepussasi on?

KESKUSTELUKUVA 5

KYSELEMME SINULTA TURVATAITOTUNTEIHIN LIITTYVISTÄ ASIOISTA

1. Turvataitotunteja on ollut mielestäni

- liikaa
- sopivasti
- liian vähän

2. Onko tunneista ollut hyötyä?

- Olen oppinut paljon uutta.
- Olen oppinut jonkin verran uutta.
- Olen osannut asiat jo aiemmin.

3. Mielenpiteeni turvataitotunneista:

- pidin Miksi pidin? _____
- en pitänyt Miksi en pitänyt? _____

4. Merkitse rastilla mielestäsi tärkeät asiat

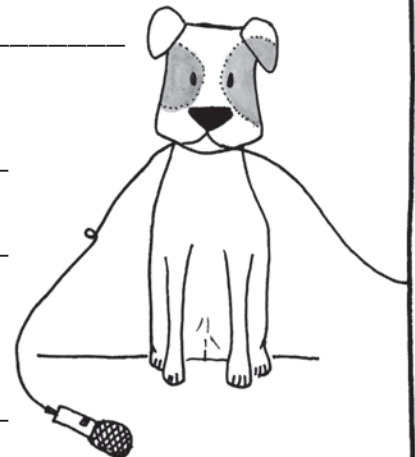
- ___ sai puhua omasta itsestään
- ___ puhuttiin turvallisista paikoista ja ihmisistä
- ___ puhuttiin peloista
- ___ puhuttiin kavereista
- ___ annettiin ohjeita kiusaamistilanteisiin
- ___ annettiin selviytymisohjeita vaaratilanteisiin
- ___ puhuttiin erilaisista kosketuksista
- ___ jokin muu, mikä? _____

5. Mielenpiteeni turvataitotunneista omin sanoin

_____
_____

6. Minkä toimintaohjeen olen saanut vaaratilanteisiin?
Kolme tärkeintä asiaa.

_____

AARREARKKU

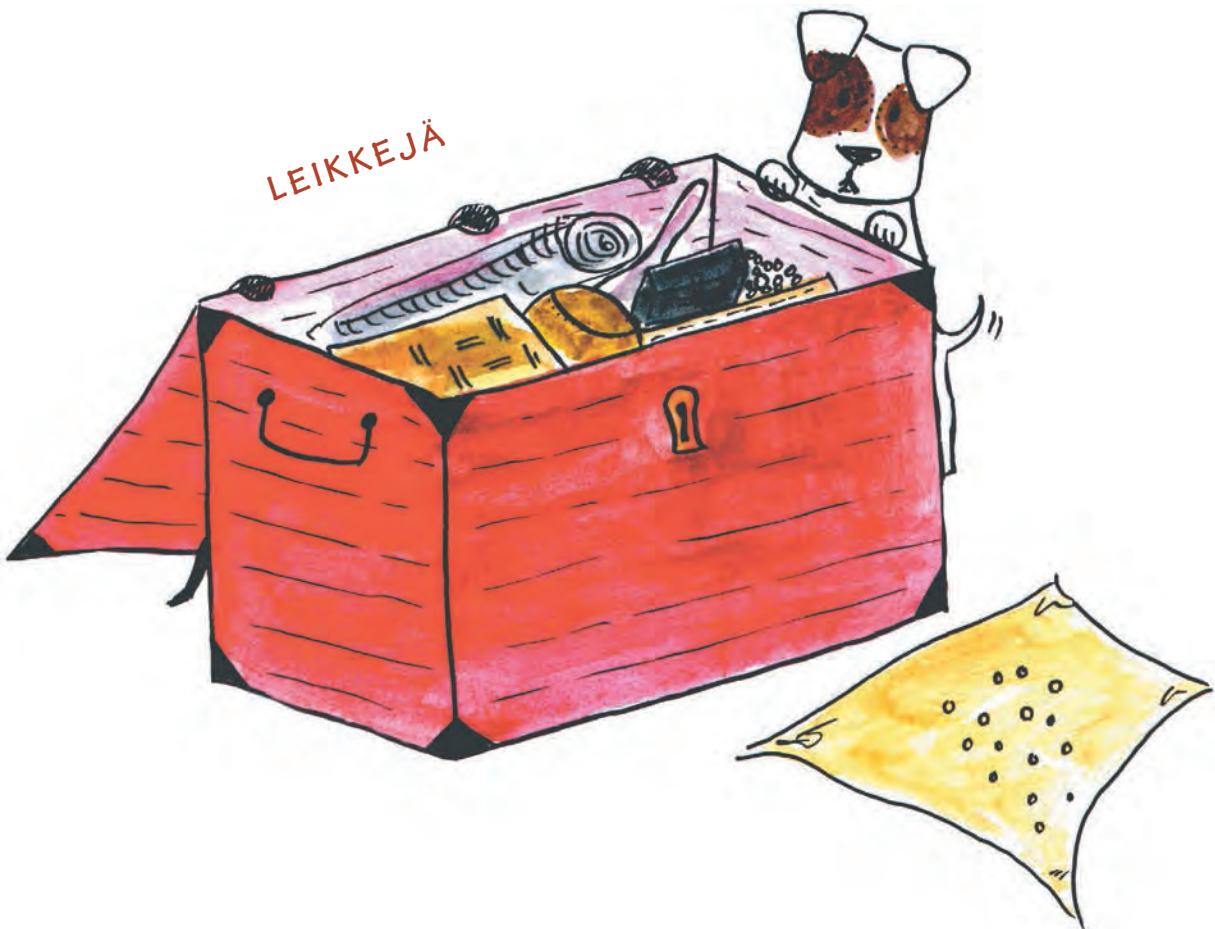

MIELIKUVAHARJOITUKSIA

TARINOITA

PELEJÄ

LEIKKEJÄ

1. LEIKKEJÄ, PELEJÄ JA TARINOITA

1.1. Leikkejä ja pelejä

Rikkinäinen puhelin

Leikkijät istuvat piirissä. Yksi leikkijöistä kuiskaa vieressään istuvalle jonkin lauseen tai sanan, ja tämä puolestaan kuiskaa kuulemansa viestin edelleen seuraavalle leikkijälle. Viesti etenee leikkijältä toiselle kuiskaamalla. Viimeinen leikkijä kertoo kuulemansa ääneen. Muuttuiko viesti matkalla?

Seuraa johtajaa

- a. Leikkijät jaetaan neljän hengen ryhmiin, ja ryhmän lapset asettuvat jonoon. Jokaisen ryhmän ensimmäinen alkaa liikkua keksimällään tavalla ja toiset matkivat ja seuraavat häntä. Ohjaajan merkistä ensimmäinen siirtyy viimeiseksi. Leikki jatkuu, kunnes kaikki ovat olleet ensimmäisiä.
- b. Liikuntatunnin alku- tai loppuverryttelyksi sopii seuraavanlainen sovellus: Jonon ensimmäinen keksii venyttelyliikkeen ja muut matkivat häntä. Seuraavat keksivät liikkeitä, jotka voi liittää edellisiin.

Kaamea kosketus

Ohjaaja pimentää huoneen. Leikkijät menevät piiriin ja sulkevat silmänsä. Ohjaaja kiertää piiriä ja koskettaa yhtä lapsista sormella selkään. Hänestä tulee ”kaataja”. Kaikki leikkijät avaavat silmänsä ja lähtevät kulkemaan ympäri huonetta. ”Kaataja” yrittää toisten huomaamatta koskettaa muita lapsia sormella selkään. Niiden, joita kosketetaan selkään, pitää kaatua hiljaa lattialle. Muut leikkijät yrittävät selvittää, kuka ”kaataja” on. Jos joku luulee arvaavansa, kuka on kaatajana, hän huutaa ”Epäilen!” ja kertoo ohjaajalle, ketä epäilee. Jos arvaus on oikea, leikki alkaa alusta.

Kettu ja kana

Leikkijöiden joukosta valitaan kettu kiinniottajaksi ja muutama kanaemo. Loput leikkijät asettuvat kanaemojen taakse jonoihin. Kettu yrittää ottaa kiinni kanaemon jonon viimeisen poikasen. Kiinnijäänyt poikanen kuljetetaan ketunpesään. Kanaemo yrittää suojata poikastaan liikkuen ja väistäen. Kanaemon takana oleva jono liikkuu emon liikkeiden mukaisesti. Se kanaemo, joka on parhaiten suojannut poikasiaan, on voittanut.

Karhu nukkuu

Leikkijät ovat piirissä. Yksi leikkijöistä valitaan karhuksi, joka menee piirin keskelle ”nukkumaan”. Muut pyörivät piirissä ja laulavat tutulla Ukko-Nooan sävelellä: ”Karhu nukkuu, karhu nukkuu talvipesässensä. Ei ole vaaraa kellään, näin sitä leikitellään. Karhu nukkuu, karhu nukkuu – eipäs nukukaan!”
Laulun loppuessa karhu herää ja yrittää ottaa kiinni leikkijöitä, jotka pakenevat. Kiinnijoutuneesta tulee uusi karhu.

Peikkoleikki

Leikkijöiden joukosta valitaan neljä lasta isoiksi peikoiksi, joilla on oma merkitty pesänsä. Ohjaajan merkistä muut leikkijät eli pikkupeikot lähtevät karkuun. Isot peikot ottavat kiinni pikkupeikkoja ja kuljettavat peikon kerrallaan omaan pesäänsä. Lopuksi lasketaan, kuka isoista peikoista on saanut eniten kiinni pikkupeikkoja.

Kuka pelkää?

Leikkijät asettuvat leikkialueen toiseen reunaan. Yksi valitaan kiinniottajaksi, ja hän menee leikkialueen keskelle. Kiinniottaja huutaa ”Kuka pelkää lumirouvaa?” tai, ”Kuka pelkää teräsmiestä?”, jonka jälkeen leikkijöiden on lähdettävä kulkemaan leikkialueen toiseen reunaan. Lasten juostessa kiinniottaja yrittää ottaa mahdollisimman monta kiinni. Kiinniotetut tulevat myös keskelle huutamaan ”Kuka pelkää...”. Kiinniottajat ovat selkä leikkijöihin päin. Ohjaaja voi antaa ensimmäisen kiinniottajan siirtyä leikkijäksi. Leikki jatkuu, kunnes kaikki on saatu kiinni.

Talo palaa, pakko vaihtaa

Leikki sopii hyvin metsään, jossa puut ovat leikkijöiden turvapaikkoina. Aluksi valitaan kiinniottaja ja sovitaan, mikä on leikkialue. Ohjaaja huutaa ”Talo palaa, pakko vaihtaa”, jolloin jokaisen täytyy vaihtaa puuta. Sama puu voi olla turvapaikkana vain yhdelle leikkijälle. Kiinniottaja yrittää saada leikkijöitä kiinni. Kiinnijääneistä tulee kiinniottajia. Leikki jatkuu, kunnes kaikki on saatu kiinni.

Noita-akka

Tämä leikki sopii hyvin talvella leikittäväksi. Lumeen (tai hiekkaan) piirretään ympyrä, jonka sisällä on polkuja ja muutama turvapaikka. Keskellä ympyrää on noita-akan mökki. Noita-akka koettaa saada kiinni leikkijöitä, jotka saavat juosta vain merkittyjä polkuja pitkin. Kiinnijääneet joutuvat noita-akan mökkiin. Vapaat leikkijät voivat koettaa pelastaa kiinnijääneitä. Noita-akkaa voidaan vaihtaa.

Pesäleikki

Leikkitilan kulmissa on pesät ja niissä emot, jotka ovat kiinniottajia. Loput leikkijät ovat pentuja, kiinniotettavia. Leikki alkaa ohjaajan merkistä. Emot yrittävät ottaa kiinni mahdollisimman monta pentua. Kiinniotetut pennut pitää kuljettaa pesään. Lopuksi pennut lasketaan, ja eniten pentuja kiinni saanut emo on voittaja.

Kiinalainen hippa

Aluksi määritellään juoksualueen rajat. Yksi valitaan hipaksi. Hän ottaa toisia kiinni koskettamalla heitä johonkin kohtaan vartaltoa. Siihen kohtaan, johon hippa koski, on laitettava oma käsi, ja leikkiä jatketaan juoksemalla käsi siinä kohdassa. Mikäli hippa koskettaa samaa henkilöä toistamiseen, tämän on laitettava toinen kätensä jälleen kosketuskohtaan ja jatkettava leikkiä molemmat kämmenet kiinni vartalossaan. Mikäli hippa koskettaa kolmannen kerran samaa henkilöä, hän joutuu hipaksi.

Lätkäleikki

Leikkijät asettuvat piiriin joko seisomaan tai istumaan. Yksi leikkijöistä valitaan ”lätkäksi”, ja hän menee piirin keskelle. Hänellä on kädessään lätkä, esimerkiksi sanomalehti. Joku piirin kehällä olevista leikkijöistä aloittaa leikin sanomalla jonkun leikkijän nimen. Keskellä oleva yrittää ehtiä koskettaa kyseistä leikkijää lätkällä, ennen kuin tämä ehtii sanomaan jonkun toisen leikkijän nimen. Leikki jatkuu, kunnes keskellä oleva ehtii ensin lätkäistä kehällä olevaa leikkijää. Lätkäistystä tulee uusi ”lätkä” keskelle.

Kenen kanssa lähtisit?

Leikkijät seisovat leikkutilassa. Ohjaaja kysyy seuraavanlaisia kysymyksiä:

- Kenen kanssa lähtisit ongelle/retkelle/pelaamaan jalkapalloa?
- Kenen kanssa kantaisit muuttolaatikoita?
- Kenen kanssa korjaisit tietokonetta?
- Kenen kanssa lukisit matematiikan kokeisiin?
- Kenelle puhuisit murheistasi?

Leikkijät menevät sen henkilön luo, joka on vastaus kysymykseen, ja laittavat kätensä hänen olkapäälleen.

Ystävyiden puu

Luokkaan tuodaan oikea puu (iso oksa) tai sellainen askarrellaan vaikka pahvista. Lapset kirjoittavat kortteihin erilaisia ystävällisiä tekoja, esimerkiksi ”Olen avulias kaverilleni”, ”Olen tänään hyväntuulinen” ja ”Pidän tavarani järjestyksessä”, ja ripustavat kortit puun lehdeksi. Lapset valitsevat oksalta yhden kortin ja toimivat sen mukaan.

Ystävä-runo

Oppilaat miettivät, millainen on hyvä ystävä, ja opettaja kirjaa ajatukset muistiin. Lopputuloksena on ystävyiden runo. Se voidaan monistaa ystävänpäiväntervehdyksenä jokaisen kotiin. Oppilaat voivat koristella tervehdyksen. Runosta voidaan tehdä taulu muistuttamaan siitä, että ystäviä tarvitaan aina.

Taukotango

Leikkijät liikkuvat huoneessa vapaasti musiikin soidessa. Kun musiikki taukoaa, ohjaaja antaa tehtävän, esimerkiksi: ”Etsi pari, jonka kanssa jatkat tanssia selät vastakkain.” Ohjaaja voi keksiä tehtäviä, jotka liittyvät kirjainten muodostamiseen, erilaisina patsaina seisomiseen, eläinten matkimiseen tai esimerkiksi liikkumiseen eri tavoilla.

Mitä tiedät ystävästäni?

Valitaan yksi leikkijä, joka menee huoneen ulkopuolelle. Muut leikkijät valitsevat hänelle ystävänsä. Leikkijä tulee takaisin ja yrittää arvuutella kysymyksiin, kuka hänen ystävänsä on. Kysymyksiin saa vastata vain kyllä tai ei.

Vettä kengässä

Ryhmä jaetaan kahteen osaan. Toiset menevät huoneen ulkopuolelle ja toiset valitsevat itselleen ulkopuolella olevien joukosta ystävät. Vuorotellen ulkopuolella olevat leikkijät käyvät kysymässä joltakulta huoneesta olevalta: ”Oletko ystäväni?” Jos arvuuttelija tuli oikean ihmisen luokse, hän jää huoneeseen. Jos hän tuli väärän ihmisen luo, sanoo se, jolta kysytään: ”Vettä kengässä.” Tällöin arvuuttelija joutuu poistumaan huoneesta yhdellä jalalla hyppiä. Leikki jatkuu, kunnes jokainen on löytänyt oman ystävänsä. Osia voidaan vaihtaa.

Kehutuoli

Piirin keskellä istuu kerrallaan yksi leikkijä. Toiset lapset sanovat hänestä mukavia ja kivoja asioita. Kehutuolia voidaan leikkiä vaikkapa kerran viikossa ja niin, että mukana on vain muutama lapsi kerrallaan. Näin jokainen lapsi voi vuorollaan saada kehuja tovereiltaan eikä leikki kestä liian kauaa.

Turrenatta

Yksi leikkijöistä on hippa toisten juostessa karkuun. Kun hippa saa jonkun kiinni, kiinni otettu asettuu haara-asentoon seisomaan. Kuka tahansa voi pelastaa hänet ryömimällä ”Turrena” haarojen alle ja haukkumalla kolme kertaa. Leikki jatkuu ja välillä vaihdetaan hippaa.

Sähköttäjä

Leikkijät jaetaan samankokoisiin ryhmiin. Ryhmät muodostavat jonoja sillä tavoin, että jonoissa ensimmäisinä olevat lapset muodostavat ympyrän. Jonot ovat ikään kuin ympyrän säteitä. Yksi leikkijöistä on sähköttäjä, joka kulkee ympyrän ulkokehää eli piiriä ympäri ja koskettaa haluamansa jonon viimeisen leikkijän selkää. Kosketuksen jälkeen sähköttäjä lähtee juoksemaan piiriä ympäri. Selkäänsä kosketuksen saanut leikkijä koskettaa jonossa edellä olevan selkää. Kun kosketus on kulkenut koko jonon läpi, alkaa takaa-ajo. Kaikki tässä jonossa olevat lapset lähtevät juoksemaan sähköttäjän perään. Se juoksijoista, joka tulee takaisin jonoon viimeiseksi juostuaan kierroksen, on uusi sähköttäjä.

Nauru- ja hymyviesti

Leikkijät istuvat tai seisovat piirissä ja lähettävät hymyn tai naurun viestinä eteenpäin. Viesti otetaan vastaan samalla tavoin, joko hymyillen tai nauraen, ja lähetetään taas eteenpäin seuraavalle. Leikki voidaan uusia esimerkiksi kättelyn kera. Lapset voivat itse keksiä eri tapoja lähettää hymy tai nauru eteenpäin.

Patsasleikki

Toinen leikkijöistä on taiteilija ja toinen on muovailtavaa materiaalia, esimerkiksi savea. Taiteilija muovaa savea haluamallaan tavalla ja asettelee muovailtavana olevan lapsen patsaaksi. Patsaalle annetaan nimi. Sitten rooleja vaihdetaan.

Solmu

Yksi leikkijöistä valitaan solmun ratkaisijaksi. Hän kääntää selän muihin leikkijöihin päin. Leikkijät ottavat toisiaan kädestä kiinni ja tekevät piirin. Piirissä leikkijät tekevät solmuja kulkemalla toistensa käsien yli tai ali. Kun solmu on valmis, pyydetään ratkaisija paikalle selvittämään solmua.

Piirrosviesti

Leikkijät jaetaan samankokoisiin ryhmiin. Ryhmät asettuvat vierekkäin jonoihin. Jonojen ensimmäisellä on joko paperia ja kynä tai taulu ja liitu. Leikin ohjaaja käy kuiskaamassa jonoissa viimeisinä oleville jonkin sanan, esimerkiksi ”sydän”. Jonon viimeinen piirtää sormellaan sydämen kuvan seuraavan leikkijän selkään mitään sanomatta. Näin jatketaan, kunnes piirros tulee jonojen ensimmäisen selkään. Hän piirtää selkäänsä saadun viestin joko paperille tai taululle. Ohjaaja esittelee piirroksen koko ryhmälle. Leikkiä voidaan jatkaa siten, että ohjaajaa vaihdetaan ja jonojen ensimmäinen siirtyy viimeiseksi.

Eläinleikki

Leikkijät valitsevat itselleen parin ja eläinroolin. Toinen parista voi olla esimerkiksi hiiri ja toinen leijona. Parit asettuvat toisiaan vasten jonkin matkan päähän siten, että leikkijöistä muodostuu kaksi vastakkaista riviä. Toinen pareista istuu ja toinen seisoo. Seisojan on lähestyttävä istujaa liikkuen esittämälleen eläimelle ominaisella tavalla yrittäen sanoa monin eri tavoin, käyttäen myös kehon kieltä, KYLLÄ. Istuja esittää omaa eläintään ja koettaa torjua lähestyjän kehon erilaisin viestein ja sanoen EI. Istuvan lapsen edessä on merkki, jota seisoja ei saa ylittää ja joka muodostaa turvarajan. Osia vaihdetaan.

Kosketuspussi

Ohjaaja kerää erilaiselta tuntuvia materiaaleja kangaspussiin. Siellä voi olla esimerkiksi turkista, silkkiä ja hiekkapaperia. Lapset saavat tunnustella sormillaan pussin sisältöä pussin sisälle katsomatta ja kertoa tuntemuksistaan muille.

Leijonankesytytys

Valitaan kiinniottaja, joka nimetään leijonankesyttäjäksi. Muut leikkijät ovat leijonia ja juoksevat kesyttäjää pakoon. Kun leijonankesyttäjä saa kosketettua leijonaa, leijonan pitää pysähtyä ja nostaa tassut pystyyn. Muut leijonat voivat pelastaa kiinnijääneen taputtamalla häntä olkapäälle.

Ambulanssihippa

Yksi leikkijöistä on ”bakteeri”, jonka kosketus tainnuttaa leikkijän makuuasentoon. Kaksi leikkijöistä on ambulanssinkuljettajia, jotka kantavat käsistä ja jaloista ”sairastuneen” sairaalaksi sovittuun paikkaan. Muut leikkijät voivat pelastaa sairaalaan joutuneita laittamalla peukalonsa vastakkain sairastuneen peukalon kanssa.

Hiivintä

Lapset makaavat hiljaa lattialla selällään rentoina ja silmät suljettuina. Ohjaaja koskettaa lapsia vuoron perään esimerkiksi höyhenellä, sulalla, siveltimellä tai kädellä, minkä jälkeen kukin leikkijä hiipii äänettömästi pois sovittuun paikkaan. Tämä leikki sopii tunnin loppuun.

Salmiakkikuvio

Lapset liikkuvat neljän hengen ryhmissä salmiakkikuvion muodossa. Kuvion kärki on leikin johtaja, jonka liikkumista muut leikkijät matkivat tarkasti yrittäen samalla säilyttää salmiakkikuvion muodon. Leikin johtaja vaihtuu siten, että hän kääntyy joltain muuta kuvionsa leikkijää kohti, jolloin tästä tulee uusi johtaja.

Karjaa ja Karkkila

Ohjaaja on käskijä. Kun ohjaaja sanoo Karjaa, leikkijät menevät kyykkyyn. Kun ohjaaja sanoo Karkkila, leikkijät nousevat seisomaan. Jos leikkijä tekee liikkeen väärin, hän joutuu pois leikistä. Voittajasta tulee uusi käskijä.

Turvataito-peli

Lapset suunnittelevat kukin oman lautapelin.

Tarvikkeet ja etukäteisvalmistelut:

Peliä varten tarvitaan tukevaa pahvia, noppa ja pelinappulat, liimaa, sakset, tusseja ja värikyniä. Etukäteisvalmisteluna ohjaaja monistaa ja leikkaa *Mitä jos?*-kysymykset (📄 1 s. 182 – 183), jotka lapset liimaavat korteiksi.

Pelin kulku ja säännöt:

Peliin suunnitellaan kulkureitti, jossa on lähtöpaikka, maali ja pysäkkejä. Pysäkeillä pelaajat joutuvat vastaamaan ”Mitä jos?” -kysymyksiin. Kortit ovat pakkana nurinpäin pelilaudan vieressä. Pelaaja nostaa pysäkille joutuessaan päällimmäisen kortin ja vastaa siinä olevaan kysymykseen. Keksittyään ratkaisun kysymykseen pelaaja saa kortin itselleen. Pelissä ei tärkeintä ole oikean vastauksen löytäminen, vaan erilaisten ratkaisujen miettiminen ja keksiminen. Keskustelu lisää lapsen kekseliäisyyttä ja kykyä selvittää tukalista tilanteista.

Mitä teet, jos

koulumatkalla joku koulun oppilaista
kiristää sinulta rahaa?
Hän on pannut sinut lupaamaan,
että et kerro siitä kenellekään?

Mitä teet, jos

pihalla yksi sinua isompi lapsi
tyrkkii sinua?

Mitä teet, jos

eksyt vanhemmistasi kaupassa,
risteilyllä tai retkellä?

Mitä teet, jos

joku tuttu aikuinen kutittaa sinua
toistuvasti tavalla, josta et pidä?

Mitä teet, jos

vanhempasi ovat käymässä lähikaupassa
ja huomaat, että keittiössä
on syttynyt tulipalo?

Mitä teet, jos

ystäväsi kertoo sinulle salaisuuden,
joka saa sinut huolestuneeksi,
ja hän on vannottanut sinua,
että et kerro kenellekään?

Mitä teet, jos

kaikki pihan lapset päättävät mennä
lähikauppaan seikkailulta tuntuvalle
näpistysretkelle?

Mitä teet, jos

olet matkalla kotiin ja sinua seurataan?
Olet kadulla, jossa on taloja,
mutta ei yhtään kauppa,
etkä tunne seudulta ketään.

Mitä teet, jos

naapurisi pyytää sinua mukaansa metsään,
koska hänen koiransa on kadonnut
ja hän haluaa sinun auttavan sen etsimisessä?

Mitä teet, jos

olet yksin kotona ja joku mies yrittää
tuoda teille uusia huonekaluja,
jotka tiedät äitisi ostaneen?

Mitä teet, jos

joku aikuinen lupaa sinulle
jotain houkuttelevaa
(kännykän, rahaa, barbin tms.),
jos vain teet, mitä hän haluaa,
ja pidät sen salassa?

Mitä teet, jos

löydät lääkkeitä tai lääkeruiskun
metsäretkellä?

Mitä teet, jos

tuntematon mies seuraa sinua
oikaistessasi puiston läpi,
tarttuu sinuun kiinni ja koskettelee sinua
epämiellyttävän tuntuksella tavalla?
Mies panee sinut lupaamaan,
että et kerro kenellekään.
Vanhempasi ovat kieltäneet sinua olemasta
yksin puistossa, ja pelkäävät heidän suuttuvan,
jos he saavat tietää sinun olleen siellä.

Mitä teet, jos

vanhempasi riitelevät ja
käyvät toisiinsa kiinni?

Mitä teet, jos

sinua tukistetaan kotona?

Mitä teet, jos

Internetin keskustelupalstalla
joku ehdottaa tapaamista?

1.2. Tarinoita

Kallen kotimatka

Kalle kiirehtii malttamattomana koulusta kotiin. Hän on päättänyt oikaista puiston kautta. Kalle on uppoutunut miettimään jännittävää peliä, jonka hän oli edellisenä iltana aloittanut naapurin Villen kanssa. Tänään on tarkoitus jatkaa. Hän havahtuu ajatuksistaan nähdessään Einarin, isokokoisen, yhtä luokkaa ylempänä olevan pojan, maleksivan vastaan kädet taskussa.

Kun pojat kohtaavat, Einari käännähtää yhtäkkiä Kallen suuntaan ja huutaa:

– Terve, Kalle!

Kalle säpsähtää, mutta jatkaa kävelemistään samalla mutisten:

– Terve.

– Hei! Tules tänne! Einari komentaa yhä kovemmin, kun näyttää siltä, ettei Kalle heti tottelekaan:

– Ala tulla tänne!

Kalle pysähtyy ja hivuttautuu pää painuksissa hitaasti Einarin luo.

– Mitä sulla on taskussa? Einari tiedustelee tiukkana ja komentaa:

– Tyhjennä taskus, nyt heti!

– Miks pitäs? Kalle sanoo.

Einari tulee naamaansa irvistäen aivan Kallen eteen ja pui nyrkkiä.

– Pitääkö näyttää, pitääkö?

– Kalle alkaa tyhjentää nopeasti taskujaan Einarin ojennettuun käteen.

Einari tutkii kädessään olevaa saalistaan.

– Loput kanssa, sulla on siellä rahaa, eikö olekin? No, tänne vaan kaikki.

Kalle nyökkää surullisena ja kaapii loputkin taskujensa sisällöstä Einarin käteen.

Kalle vetää tyhjän taskupussin vielä ulos näyttääkseen, ettei taskussa ole yhtikäs mitään.

Einari käy läpi saaliinsa. Rahat ja purukumit hän työntää omiin taskuihinsa.

Lätkäkortit, kuulapallot ja kumirenksut lentävät pensaikkoon.

– Terve vaan, saat pitää noi loput rojut. Tää tarttis tehdä uudelleen, vai mitä?

Tää oli hauskaa. Sama aika huomenna, vai mitä? Joo, huomenna sama aika ja paikka.

Ai niin, muistakin, ettet juorua kellekään. Ei sanaakaan tai tulee vaikeuksia.

Luu kurkkuun, niinkus tiedät. Nähdään taas.

Einari lähtee jatkamaan matkaansa. Kalle seisoo surkeana.

Hän keräilee Einarin heittämät tavarat takaisin taskuunsa ja laahustaa surullisena kotiin.

Ystävä auttaa

Kalle on taas matkalla puiston halki kotiin. Tällä kertaa hänellä on mukanaan hyvä kaverinsa Sari. Kalle vilkuilee ympäriinsä heidän kulkiessaan.

– Hän on täällä milloin tahansa. Saatpa nähdä. Hei, ota nämä mun kolikot ja karkit sun taskuusi, jooko? Minä sanon sille, että kulutin kaikki rahat. Ei se sun päälle käy.

– Eikö? Ootko ihan varma, ettei muka käy? Sari epäilee.

– Ei se likkoihin käy käsiks, enkä minä sitä paitsi antaisikaan käydä, sanoo Kalle.

– Sankari! No, jos sinä et anna sen kiusata minua, niin en minäkään anna sen kiusata sinua. Sovitaanko niin?

– Sovitaan vaan. Hei, tuolla se nyt on, Kalle kuiskaa.

Einari lähestyy Kallea ja Saria. Hän huutaa jo matkan päästä:

– Terve, Kalle! Katos, olet ottanut kaverin mukaan. No sepäs on kiva juttu.

Mitäs teillä on mulle tänään, mitä?

Kalle sanoo reippaasti:

– Ei mitään.

Einarin naama alkaa punottaa:

– Katotaas ne taskut, jätkä.

Kalle tarttuu Saria hihasta ja vetää häntä mukaansa. Samalla hän sanoo Einarille:

– Eikä katsota. Tules nyt Sari.

Einari korottaa äänensä:

– Tänne sieltä, jätkä.

Kalle huutaa Einarille suoraan:

– EI!

Kalle ja Sari lähtevät pois Einarin luota. Sari huikkaa olkansa yli:

– Huudan pääni punaiseksi, jos vielä yrität mitään mulle.

– Ja mä hälyytän poliisin tänne, huutaa vielä Kallekin.

Kalle ja Sari jatkavat päättäväisesti matkaansa. Einari jää seisomaan ja katselee Kallen ja Sarin perään. Hän puhisee kiukusta ja on harmissaan.

Einari huutaa Kallen ja Sarin perään:

– Äh, olkoon. Yksi pieni karkkipussi ja pari euroa! Ei kannata edes juosta!

Hitaasti hän kääntyy ja lähtee kiviä potkien kulkemaan toiseen suuntaan.

Pia pihalla

Piaa ei enää huvittanut leikkiä yksin poneilla sisällä. Hän kaipasi kaveria ja ulos! Hän kaivoi kengät kaapista ja survoi ne jalkoihinsa. Lapaset löytyivät laatikosta, kun sitä penkoi. Sitten hän säntäsi ovea kohti.

– Hei, takki ja pipo kanssa! Siellä on kylmää, huudahti isä olkansa yli tietokonetta näpytellessään.

Pia palasi takaisin ja lisäsi kuuliaisesti vaatetta. Ulos päästyään hän hyppeli vapaana olevan keinun luo. Hän osasi heilutella itsensä hurjaan vauhtiin.

– Tämäpä on hauskaa! Kohta lennän pilven hattaroihin saakka, kuvitteli Pia mielessään.

Hän näki Jaanan tulevan leikkipaikalle ja huuteli iloisesti:

– Hei Jaana, katso!

Jaana vilkutti ja tuli keinujen luokse. Hän osasi varoa menemästä liian lähelle keinua. Keinuu tai Pian jalka voisi osuessaan satuttaa tosi pahasti. Koska vapaita keinoja ei ollut, Jaana meni laskemaan liukutunnelista. Muitakin lapsia oli leikkimässä. Jotkut leikkivät hippaa. Jari ja Jukka kiikkuivat kiipeilytelineen huipulla. Piasta pojat olivat tosi rohkeita. Lisää lapsia kiiruhti paikalle.

Yksi Piaa isompi tyttö tuli suoraan Pian keinun luo.

Pia ei ollut nähnyt häntä pihalla aikaisemmin. Tyttö ärjähti Pialle:

– Häivy! Minä haluan tulla siihen!

Piaa alkoi vähän pelottaa. Hän antoi vauhdin hiljentyä.

– Mutta minä vasta äsken tulin tähän.

– Entäs sitten? Mee pois!

– Pääset tähän ihan kohta, sanoi Pia.

Tyttö tarttui keinuun ja käski:

– Pois siitä!

Pia putosi keinusta. Polveen sattui ja häntä itketti. Tyttö sanoi:

– Lähdes nyt ja parasta, että et kerro kenellekään. Lupaatkos?

Pia tunsu olonsa hyvin onnettomaksi. Hänestä tuo ei ollut reilusti tehty, mutta häntä vapisutti ja pelotti ja niinpä hän vastasi:

– Lupaan.

Kertominen kannattaa

Yhtäkkiä Pian mieli oli musta. Hän vain nökötti surkeana maassa.
Tyttö, joka oli vienyt häneltä keinun, oli menetellyt tosi kurjasti häntä kohtaan.
Hän ei tiennyt, mitä tehdä. Jaana tuli Pian luo kysyen:

- Mikä sulla on?
- Tuo kiusasi minua ja työnsi pois keinusta, nyyhkytti Pia.
- Kerro isälle, sanoi Jaana.
- Minä en voi, sanoi Pia.
- Mikset muka?
- Minä lupasin, etten kerro kenellekään, Pia sopersi.
- Minusta sinun pitää kertoa, sanoi Jaana Pialle.
- Ei kannata. Mulla on taskussa pallo. Heitellään tätä, Pia ehdotti ja yritti unohtaa koko jutun.
- Niin tytöt lähtivät leikkimään. Piasta tuntui jo mukavammalta.
- Juuri silloin samainen kiusankappale ilmestyi jälleen heidän luokseen.

- Antakaas pallo minulle, hän uhosi.
- Tytöt katsahivat toisiaan. Mikä nyt neuvoksi?

(Tässä kohdin kertomusta lapset voivat pohtia, millaisia neuvoja Pialle ja Jaanalle voisi antaa.)

- Pia tarttui Jaanaa kädestä. Näin olo tuntui paljon rohkeammalta.
- Antakaas se pallo tänne, minähän sanoin, tyttö huusi.
  - EI! Pia huusi kovalla äänellä.
  - Eikä anneta! karjahti Jaanakin.
  - Tämä on minun palloni ja me leikimme nyt tällä!

- Tyttö vaati käsi ojossa:
- Tänne ja heti!
  - EIKÄ! tytöt huusivat yhteen ääneen.
  - Mennään meille. Kerrotaan meidän äidille, kuiskasi Jaana Pian korvaan.
- Lapset lähtivät.
- En haluakaan palloa tuollaisilta pikkukakaroilta, sanoi tyttö.

- Pia ja Jaana olivat helpottuneita. He olivat onnistuneet puolustamaan itseään.
Ja Pia tiesi, että Jaana oli oikeassa. Tästä on kerrottava jollekin aikuiselle.
- Ihanaa, kun on ystävä, joka auttaa, ajatteli Pia.

Tiinan iltapäivä

Tiina oli polvillaan olohuoneen lattialla ja tonki innoissaan legokasaa.

- Tästä tulee minun unelmieni talo, hän ajatteli legotaloa rakentaessaan.
- Sen pitää olla korkea ja avara, paljon ikkunoita. Ja suuri tila keskellä leikkimiseen. Juuri kun hän pohti, laittaisiko taloon harjakaton vai tasakaton, Keijo-eno tuli huoneeseen.

Keijo-eno, äidin nuorin veli, hoiti häntä aina silloin, kun äidillä oli iltavuoro.

Keijo oli yleensä leikkisä ja hauska. Hän kiusoitteli Tiinaa sanoen häntä ipanaksi ja vangiten hänet joskus jaloillaan kiipeliin. Viime aikoina Keijo oli ollut jotenkin tyytyväinen. Tiina oli kuullut isän ja äidin puhuneen huolestuneena Keijosta ja siitä, että tämä oli jäänyt työttömäksi. Tiinaa Keijo-eno vähän säälytti. Silti hän toivoi, että äidillä pian alkaisi aamuvuoro. Keijo painosti häntä syömään aina leivän päällä väkevää Emmental-juustoa. Ja häntä se inhotti.

- Hei ipana! Mitäs touhuat?
- Rakentelen vain, Tiina vastasi.
- Näytäpä, Keijo-eno pyysi.

Tiina nojautui taaksepäin, jotta Keijo näkisi rakennelman.

- Onpa se hieno! Kyllä minäkin rakentelin pienenä kaikenlaista. Annapas kun minä koitan, Keijo-eno sanoi ja laskeutui lattialle Tiinan viereen.
- Tässä ei kyllä ole kauheasti enää jäljellä palikoita, Tiina totesi.
- Ei haittaa. Minäpä rakennan oman talon! Keijo sanoi.
- Tai sitten pikkuruisen mökin, Tiina sanoi.

Tiina siirtyi vähän kauemmaksi tehden tilaa Keijolle. He rakentelivat hyväntuulisina jonkin aikaa. Sitten Keijo otti Tiinan kädestä kattopalikan.

- Hei, et saa ottaa sitä! Minä tarvitsen sen itse, sanoi Tiina.

Keijo naureskeli ja otti vielä toisen legon Tiinalta.

- Otan vain vähän. Oletpas sinä itsekäs. Minä tarvitsen vain muutaman palan, Keijo suostutteli.
- Hei lopeta! Tiinaa ei naurattanut yhtään. Tiina suuttui. Hän heitti legot ja rikkoi koko ihanan rakennelmansa. Hän nousi ylös lähteäkseen.
- Hyvä on sitten. Saat pitää ne kaikki, sanoi Tiina.

Myös Keijo lopetti rakentamisen ja tarttui Tiinan käsivarteen napakasti estääkseen häntä lähtemästä. Keijo-eno lepytteli Tiinaa:

- Nyt se ipana suuttui. Hyvä on. Unohda koko juttu. Tässä ovat legosi. Siinä, saat ne nyt. Anna anteeksi. Nythän sinä saat kaikki pahalle mielelle. Annetaan olla. Voit antaa suukon sovinnon merkiksi. Eikö vaan?

Tiina ei tahtonut antaa suukkoa. Hän vain seiso siinä hiljaa, mutta Keijo vaati ja kurotti naamaansa Tiinaa kohden.

- Anna nyt suukko. Suukko ja sovinto, hän aneli.
Tiina antoi vastahakoisesti suukon Keijon poskelle.
- Tuoko muka suukko? Varmasti osaat tehdä sen paremmin kuin äsken, sanoi Keijo.
Keijo otti Tiinaa lujasti olkapäistä kiinni ja suukotti tätä suulle.
Tiinasta se tuntui yököttävältä ja hän rimpuili irti.
- Hei! Mihinkäs sinä nyt olet menossa? Keijo kysyi.
Keijo pysäytti Tiinan tulemalla hänen eteensä ja sanoi:
- Odota vielä. Kuulehan. Minä en halua, että kerrot kenellekään, miten minä pilasin sinun leikkisi. Eikä siitä suukostakaan. Et kai sinäkään halua saattaa Keijo-enoa hankaluuksiin. E thän? Ollaan hiljaa k oko jutusta. Olk oon se meidän yht einen salaisuutemme.
- Hyvä on, lupasi Tiina.
Keijo puristi Tiinan kättä.
- Lupaatko?

Tiina lähti siitä omaan huoneeseensa peiton alle. Häntä itketti.

Tiina sanoo EI

Tiina rakenteli taas legoilla, ja Keijo-eno tuli siihen paikalle.

– Hei ipana, miten menee? Keijo-eno kysyi.

– Ihan hyvin.

– Kylläpä sinä olet taitava! Rakennetaanko taas yhdessä, Keijo ehdotti.

– Hyvä on. Minä teen kuitenkin tämän ensin valmiiksi.

Tehdään sitten yhdessä uusi, Tiina vastasi.

– En jaksa odottaa koko päivää, sanoi Keijo-eno ja polvistui lattialle Tiinan viereen.

Keijo-eno keräsi itselleen kasan legoja.

– Minä tarvitsen niitä. Tahdon tehdä tämän ensin valmiiksi, Tiina sanoi tiukemmin.

– Et sinä voi tarvita noita kaikkia. Otan vain nämä, jotta pääsen alkuun.

– Ei, ei käy! Et kyllä vie nyt kaikkia legojani. Minä haluan tehdä oman valmiiksi!

Keijo siirtyi vähän kauemmaksi ja katseli Tiinaa.

– Kuule, minäpä tiedän. Anna suukko. Sitten minä jätän sinut rauhassa leikkimään. Sopiiko? Reilu peli!

– EI, en anna sinulle suukkoa. Anna minun leikkiä rauhassa.

– Vai et muka halua antaa suukkoa Keijo-enolle! Mitäs se semmoinen on?

Olethan sinä ennenkin antanut minulle suukkoja.

Tiina nousi ylös ja meni ovelle huutaen mennessään:

– Luulin, että minun oli pakko antaa sinulle suukkoja. En halunnut, enkä halua nyt!

Tämä ei ole reilua peliä.

Tiina kertoo äidille

Tiinan äiti istuu keittiön pöydän ääressä ja lukee lehteä. Tiina tulee keittiöön ja istuu tuu.

– Hei Tiina! äiti tervehtii.

– Hei äiti.

– Kaikki hyvin?

– Ihan hyvin, kiitos.

– Onko nälkä? Haluaisitko jotain?

– Ei kiitos.

– Hei, mikä on? Etkö ole kunnossa? Tytölle ei maistu ruoka? äiti kysyy leikkisästi. – Nyt on jotain vinossa.

– Ei minua mikään vaivaa, vastaa Tiina kyynelittää pidätellen.

– Mikä nyt on, Tiina? Kerro minulle, kulta, kehottaa äiti vakavana.

Äiti tulee Tiinan luokse ja istuu hänen viereensä laittaen kätensä Tiinan olkapäälle.

Tiina alkaa vähän nyyhkyttää:

– Se on jotain Keijo-enosta.

– Mitä asiaa sinulla on Keijo-enosta?

– En oikein tykkää hänestä, Tiina sanoo ja painaa päänsä äidin olkapäätä vasten. – Hän on joskus pelottava.

– Millä lailla hän on sinusta pelottava? Kertoisitko siitä minulle?

– Hän pyytää minua pitämään joitakin asioita salaisuutena... Minä en haluaisi...

Hän haluaa minun antavan suukkoja! Tiina puhkeaa kyyneliin ja puristautuu äitiä vasten.

– Hyvä, että kerroit minulle siitä, äiti sanoo ja halaa Tiinaa. – Ei suukkoja saa pitää salaisuuksina. Keijo-eno on tehnyt todella väärin. Ei hän saa sinua pakottaa suukkoihin.

Itke vain rauhassa. Kerrot sitten loput myöhemmin. Sinä olet toiminut aivan oikein. Ei se ole sinun syytäsi.

2. MIELIKUVAHARJOITUKSIA

Spagetit kattilassa

Lapset seisovat lähekkäin jäykkinä kuin spagetit kattilassa. Kun vesi alkaa kiehua kattilassa, spagetit pehmenevät hitaasti ja valuvat lopulta pitkin poikin kattilan pohjalle. Kiehuminen loppuu ja liike pysähtyy. Ohjaaja voi käyttää muitakin mielikuvia, kuten sulava lumiukko, valuva kynttilä tai auringossa sulava jäätelö.

Eväsretki

Lapset ottavat hyvän asennon. Ohjaaja pyytää heitä sulkemaan silmänsä. Joillekin lapsille silmien sulkeminen voi olla vaikeaa, ja he voivat peittää silmät vaikka käsillään. Ohjaaja pyytää lapsia hengittämään rauhallisesti ja kuuntelemaan keskittyneesti ohjaajan kertomaa tarinaa:

”Tänään on aurinkoista ja lämmintä. On ihana päivä, ei liian kylmä eikä liian kuuma. Olet lähdössä kävelemään kauniille niitylle. Ruoho on vihreää ja pehmeää jalkojesi alla. Ympäri on kauniita, värikkäitä kukkia, jotka tuoksuvat hyvältä. Matka jatkuu kaikessa rauhassa ja tulet pieneen metsikköön. Istahdat lämpimälle kivelle ja otat selästäsi repun. Mitähän herkullisia eväitä repussasi on? Miltä herkkueväsi maistuvat? Miltä ne tuoksuvat? Minkähän värisiä ne ovat? Maistelet eväitäsi auringon lämmittäessä sinua suloisesti. Eväät ovat makoisia. Nautit olostasi ja kesästä.”

Lapsia pyydetään avaamaan hiljalleen silmänsä. Lapset voivat kertoa, piirtää tai kirjoittaa näkemästään.

Turvapaikka

Istu mukavasti ja sulje silmäsi.

Hengitä rauhallisesti.

Kuvittele itsesi sellaiseen paikkaan, jossa sinun on turvallista ja hyvä olla.

Siinä paikassa tunnet olosi oikein rauhalliseksi ja hyväksi.

Tällainen turvallinen paikka voi olla kotona tai jossain muualla.

Se voi olla sisällä tai ulkona luonnossa.

Se voi olla oikeasti jossakin olemassa, ehkä olet käynyt siellä.

Se paikka voi olla myös kuviteltu, vaikka jostain tarinasta.

Onkohan siellä joku turvallisuutta lisäävä ihminen, lemmikkieläin tai jokin esine?

Tunnet olosi oikein hyväksi ja turvalliseksi.

Tähän paikkaan voit mielessäsi aina mennä, kun haluat rauhoittaa itseäsi.

Nyt voit avata silmäsi.

Voimakas eläin tai hahmo

Istu mukavasti ja sulje silmäsi.

Hengitä rauhallisesti.

Kuvittele itsesi johonkin mieluisaan paikkaan,
paikkaan, jossa halutessasi voit kerätä voimia ja rohkeutta itsellesi.

Sinulla on siellä mukava olla ja mieleesi nousee kuva sinulle sopivasta
voimakkaasta eläimestä tai hahmosta.

Se voi olla eläin, jonka ajattelet olevan voimakas ja rohkea,
tai se voi olla jokin hahmo, jolla on tällaiset ominaisuudet.
Se voi olla vaikkapa jokin sarjakuvahahmo tai mielikuvitusolento.

Kuvittele, että saat sellaisia voimia, joita tällä kuvittelemallasi hahmolla
tai eläimellä on.

Saat rohkeutta, kun pelottaa tai on kiperä tilanne.

Hengitä rauhallisesti sisään ja ulos. Sisään ja ulos.

Joka kerta kun hengität sisään, saat rohkeutta ja voimaa.

Joka kerta kun hengität ulos, voimasi ja rohkeutesi lisääntyvät.

Tunnet olosi vahvaksi.

Nyt voit avata silmäsi.

3. LASTEN KANSSA TYÖSKENTELEMISEEN SOPIVIA MENETELMIÄ

3.1. Saduttaminen

Sadutus on menetelmä, jossa aikuinen antaa lapselle puheenvuoron. Aikuisen tehtävä on kuunnella ja kirjata lapsen kertoma tarina tai satu sanasta sanaan juuri niin kuin lapsi sen kertoo. Lapsi itse päättää sadun aiheen. Omien satujen avulla lapsen on mahdollista ilmaista ajatuksiaan, ja aikuinen pääsee tutustumaan lapsen ajatusmaailmaan. Sadutus on myös oiva menetelmä kehittää lapsen kielellistä tietoisuutta ja itsetuntoa.

Saduttamisen ohjeet

Sano lapselle:

Kerro satu, aivan minkälaisen haluat. Minä kirjoitan sen ylös juuri niin kuin sinä sen kerrot. Kun satusi on valmis, minä luen sen sinulle ja voit korjata ja muuttaa sitä jos haluat.

- Lapsi päättää itse, mikä ja millainen hänen satunsa on.
- Aikuinen kirjoittaa sadun, lukee sen ja tekee lapsen ehdottamat korjaukset ja muutokset.
- Halutessaan lapsi voi kuvittaa satunsa.
- Sadun voi kertoa yksin, kaksin tai vaikka ryhmänä.
- Jos lasten satuja kootaan julkaisuiksi, lasten huoltajilta on kysyttävä lupa!

Esimerkki saduttamisesta: Samun satu

Seitsemän rosvoa

Nimi: Samu Taponen

Ikä: 6 v

Pvm: 3.4.2002

Sihteeri: Maija Meri

Olipa kerran seitsemän rosvoa. He menivät hautausmaalle. He näkivät aaveen. Sitten he löysivät sotaoravan. Sitten oravasta tuli pomo. Sitten he menivät autotalliin. Yksi astui autoon. Sitten hän pisti auton käyntiin. Sitten hänelle tuli vedet naamalle. Kaikki hyvin, loppu hyvin.

Lisätietoa saduttamisesta on kirjassa

Karlsson, L. (2003). Sadutus – Avain osallistuvaan toimintakulttuuriin. Opetus 2000 -sarja.

Jyväskylä: PS-kustannus.

3.2. Tarinateatteri

Tarinateatteri on spontaaniin improvisaatioon perustuva yhteisöteatterimuoto, jossa näyttelijät ja muusikot näyttävät katsomossa olevien ihmisten kertomia tarinoita. Suomessa tarinateatteria on harrastettu 1990-luvun alusta lähtien, jolloin muutama kiinnostunut haki oppia suoraan Jonathan Foxilta, tarinateatterin muodon kehittäjältä Yhdysvalloista. Vuosien kuluessa on perustettu useita tarinateatteriryhmiä eri puolelle Suomea.

Tarinateatterin ideana on yhdistää ihmisiä toisiinsa luomalla tila yhteisön tarinoiden näkyviin saattamiselle. Samalla tarinoiden kuuleminen ja näkeminen näyttämöllä kunnioittaa yhteisön jäsenten yksilöllisyyttä: Tarinankertoja kertoo oman yksilöllisen kokemuksensa, jonka näyttelijät hänen kertomustaan kunnioittaen luovat näyttämölle. Katsojat tuottavat yhdessä näyttelijöiden ja muusikoiden kanssa tulkinnan yksilön tai yhteisön elämää koskettavista kysymyksistä.

Tarinateatteria voidaan tehdä monenlaisten yhteisöjen kanssa: lasten, nuorten, vanhusten, työyhteisöjen jne. Esitys syntyy siitä yhteisöstä, jonka kanssa tarinoita tehdään. Jos tarinateatteria käytetään koulutuksen välineenä, tarinat voidaan nostaa koulutuksen teemoista: mitä on opittu, mikä on edelleen hankalaa, miltä tulevaisuus näyttää tietyn ajan kuluttua jne. Tavallisesti esityksen tai tapahtuman ohjaaja pyytää yleisöstä jonkun vapaaehtoisen tarinankertojan vierelleen kertojan tuoliin. Kertoja voi kertoa ohjaajan avustuksella kokonaisen kertomuksen, tapahtumia tai pieniä välähdyksiä elämästään. Kertomuksen kuulemisen jälkeen ohjaaja valitsee tekniikan (patsas, liiokuva patsas jne.), jolla näyttelijät luovat spontaanin improvisoidun näytelmän. Esityksen päätteeksi osallistujat keskustelevat kokemuksestaan: miten esitys vastasi kertojan mielikuvaa, näkikö esityksessä jotain uutta, mitä näyttelijät tai yleisö kokivat esityksen aikana jne.

Lisätietoa kirjassa

Tarinateatteri Mielikuva (toim.) (1999). Tarinateatteri. Playback Theatre.

Tarinateatteri Mielikuva -kannatusyhdistys ry.

3.3. Forum-teatteri

Forum-teatteri on osallistavaa teatteria, jossa katsoja on pääroolissa. Tilanne voi käynnistyä valmiilla teatteriesityksellä. Esitys avataan foorumiksi tai avoimeksi keskusteluksi, jossa teatteri toimii keskustelun välineenä. Yleisö pääsee ratkomaan tarinan ja sen henkilöiden maailmaa tekemällä omia ehdotuksiaan näytelmän kohtauksiin tai loppuratkaisuihin. Forum-teatterimenetelmän isä on brasilialainen teatterintekijä Augusto Boal, joka 1950- ja 1960-luvuilla alkoi teatteriryhmänsä kanssa kehittää menetelmää Sao Paolossa Brasiliassa.

Osallistavassa teatterissaan Boal on halunnut lisätä katsojien aktiivisuutta kasvattamalla katsojan ja näyttelijän välistä vuorovaikutusta niin paljon, että katsoja voi halutessaan olla näyttelijä. Forum-teatteriesitys rakennetaan aina todellisen tilanteen pohjalta, ja se sisältää päähenkilön näkökulman johonkin alustussuhteeseen (Alistettujen teatteri) tai konfliktiin. Boal haluaa Forum-teatteriesityksen olevan sekä todellisuuden heijastusta että samalla harjoitusta toimintaan tulevaisuudessa. Teatteriesitys parhaimmillaan aktivoi yleisöä itse toimimaan oman elämänsä hyväksi.

Forum-teatteria voidaan käyttää erilaisiin tarkoituksiin ja monenlaisten yleisöjen kanssa. Boalin viimeisiä hankkeita on kehittää ”lakiasäätävää teatteria”, jossa pyritään teatterin avulla vaikuttamaan lakiesityksiin ja niiden muuttamiseen Brasiliassa. Boal kannattajineen on perustanut paikallisten ihmisten kanssa pieniä ryhmiä, jotka esiintyvät köyhillä asuinalueilla pyrkien osallistuvan Forum-teatterin keinoin ratkomaan ongelmia, joihin voitaisiin vaikuttaa muuttamalla lakiasetuksia.

Suomessa on Forum-teatteria käytetty lasten ja nuorten kanssa jo monenlaisina muunnelmina. Joku yhteisöä tai yksilöä koskettava ongelmatilanne voidaan muuttaa esitykseksi, joka katsotaan aluksi yhdessä loppuun asti. Esityksen jälkeen yleisön kanssa keskustellaan näytelmän yksityiskohdista tai loppuratkaisuista. Sen jälkeen esitys voidaan näytellä uudestaan niin, että siinä esiintyvät joko entiset tai uudet näyttelijät. Voidaan myös sopia, että esitys voidaan koska vain keskeyttää ja vaihtaa näyttelijä tai näyttelijöitä. Kouluissa on esimerkiksi kiusaamistilanteita käsitelty Forum-teatterin keinoilla hyvällä menestyksellä. Eri puolella Suomea toimii useita ryhmiä, jotka soveltavat Forum-teatteria interaktiivisiin esityksiinsä.

VÄLINEITÄ YHTEISTYÖHÖN

1. TIEDOTUS- JA KESKUSTELUILTA VANHEMMILLE

Tilaisuuden tavoitteet

- turvataitokasvatuksen kuvaileminen kotiväelle
- keskustelun virittäminen lasten turvallisuutta vahvistavista ja lapsia suojaavista asioista
- konkreettisten ideoiden tarjoaminen vanhemmille siihen, miten turvataitokasvatusta voidaan edistää kotona
- vanhempien ja lasten parissa työtä tekevien voimavarojen yhdistäminen ja yhteisen kasvatustavasta vahvistaminen

Sisältö

- turvataitokasvatuksen tarkoitus ja tavoitteet
- turvataitokasvatuksen toteuttaminen ja menetelmät
- turvataitokasvatuksen oppimateriaali
- turvataitokasvatuksen mahdolliset vaikutukset lapsiin
- yhteistyö kotien kanssa ja siitä sopiminen

Tilaisuuden toteuttaminen

- alustukset
- keskustelut yhteisesti ja pienryhmissä
- toiminnalliset tehtävät, esimerkiksi turvataitomateriaalin lapsille tarkoitetut tehtävät soveltaen

Tilaisuuteen sopivia keskustelun aiheita pienryhmille

- Mitä lapsesi pelkää?
- Mitä lapsen tervettä kasvua ja kehitystä uhkaavia asioita näet lasten elämässä olevan?
- Miten vanhempana voit tukea lapsesi itsearvostusta ja itseluottamusta?
- Miten aikuiset voisivat herkistyä kuuntelemaan lapsia ja heidän huoliaan?
- Mitä kodeissa ja asuinalueella voitaisiin tehdä lasten turvallisen kasvun ja kehityksen tukemiseksi?
- Onko turvataitokasvatus mielestäsi tarpeellista?
- Millaista toivoisit lapsiryhmässä käsiteltävän turvataitokasvatuksen olevan?
- Millaista yhteistyötä toivot kotien kanssa tehtävän turvataitokasvatuksen tiimoilta?

Pienryhmissä tulleet keskeiset ajatukset ja kysymykset kootaan yhteisesti. Lopuksi keskustellaan, onko tullut esille asioita, joiden pohjalta pitäisi jotakin sopia yhteisesti. Mietitään, onko tarvetta pitää uusi vanhempien tapaaminen. Olisiko kiinnostusta lasten, vanhempien ja lasten kanssa työskentelevien henkilöiden yhteiseen toiminnalliseen turvataitotapahtumaan?

Vanhempienillan suunnittelusta vastaa lapsiryhmän ohjaaja tai opettaja yhdessä moniammatillisen tiimin tai työparin kanssa. Kun ulkopuolinen työntekijä vastaa illan konkreettisesta vetämisestä, lapsiryhmän aikuiset voivat keskittyä käsiteltäviin asioihin lapsiryhmän näkökulmasta ja omasta työtehtävästään käsin.

2. KALVOPOHJIA s. 200 – 209

- 📄 ① – ③ Turvataitokasvatuksen tavoitteet
- 📄 ④ Mitä turvataitokasvatus on?
- 📄 ⑤ Miten turvataitokasvatus toteutetaan?
- 📄 ⑥ Turvaohjeet
- 📄 ⑦ – ⑨ Turvataitotuntien teemat
- 📄 ⑩ Esimerkki yhteistyöverkostosta

- vahvistaa lapsen itsearvostusta, itsetuntemusta ja itseluottamusta
- lisätä lapsen tunnetaitoja
- vahvistaa lapsen vuorovaikutustaitoja ja hyviä kaverisuhteita
- lisätä lapsen tietoisuutta omasta kehostaan ja itsemääräämisoikeudestaan sen suhteen
- auttaa lasta tunnistamaan uhkaavia tilanteita
- antaa lapselle valmiuksia ja rohkeutta toimia jäämäkästi ja itseään suojellen
- rohkaista lasta kertomaan ja hakemaan apua, jos hän on joutunut pahoinpitelyyn tai ahdistelun kohteeksi.

- lisätä vanhempien tietoisuutta lapsen turvallisuutta uhkaavista tekijöistä
- lujittaa lapsen ja vanhemman välistä suhdetta
- lisätä vanhempien herkkyyttä kuunnella lasta
- lisätä vanhempien ymmärrystä siitä, kuinka he voivat vahvistaa lapsen itsearvostusta ja sosiaalisia taitoja
- antaa vanhemmille valmiuksia lapsen turvataitokasvatukseen.

OPETTAJIEN JA OHJAAJIEN NÄKÖKULMASTA

- lisätä opettajien ja ohjaajien tietoisuutta lasten turvallisuutta uhkaavista tekijöistä
- vahvistaa opettajien ja ohjaajien valmiuksia kuunnella lasten omia ajatuksia
- antaa valmiutta turvataitokasvatuksen antamiseen lapsille
- antaa valmiuksia keskustella vanhempien kanssa lapsen turvallisuutta ja hyvinvointia lisäävistä asioista
- lisätä valmiutta toimia tilanteissa, joissa on herännyt huoli lapseen kohdistuvasta väkivallasta
- antaa valmiuksia moniammatilliseen yhteistyöhön.

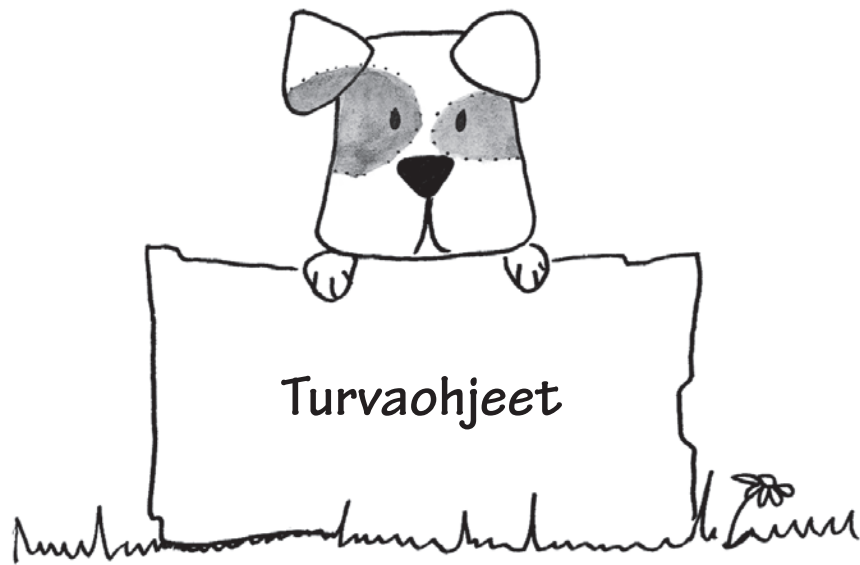
TURVATAITOKASVATUS

- vahvistaa lasten itsearvostusta ja itseluottamusta
- edistää lasten tunne- ja vuorovaikutustaitoja ja hyviä kaverisuhteita
- lisää lasten valmiuksia suojella itseään turvallisuutta uhkaavissa ja hämmentävissä kiusaamisen, alistamisen, väkivallan ja ahdistelun tilanteissa
- ohjaa lapsia kertomaan huolistaan luotettavalle aikuiselle.

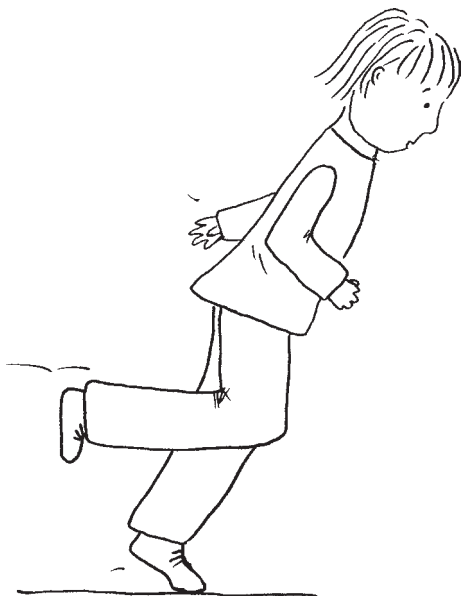
- lasten arjessa heidän vertaisryhmissään
- tutun aikuisen ohjauksessa
- lapsilähtöisesti
- yhteistyössä kotien kanssa
- yhteisöllisesti, alueellisesti ja moniammatillisesti verkottuen

Sano Ei

Poistu

Kerro luotettavalle aikuiselle

MINÄ OLEN ARVOKAS JA AINUTLAATUINEN

TUTUSTUMINEN JA RYHMÄYTYMINEN

Lempiesine
Tutustumme toisiimme

TUNNE OMA ARVOSI

Kerro, kerro kuvastin
Olen arvokas ja tärkeä
Aina en onnistu
Pidän huolta itsestäni

MINUSTA TUNTUU

Minusta tuntuu hyvältä, pahalta,
turvalliselta ja turvattomalta
En ole koskaan pelännyt niin kuin silloin

OIKEUS OLLA TURVASSA

Minä turvassa
Milloin olo on turvaton?
Minusta huolehditaan

OLEMME HYVIÄ KAVEREITA

YSTÄVYYYS, KAVERUUS JA YHDESSÄOLO

Minä ja kaverini
Yksin, kaksin, yhdessä
Kiva kaveri ja kelju kaveri
Huomaa hyvä toisessa

MUTKIA MATKASSA

Härnäminen, kiusoittelu, kiusaaminen, väkivalta
Kiva kaveri ei kiusaa
Jos kiusataan?
Yhteinen sopimus

**LAPSI ON KOSKETUKSISSA MONIEN KANSSA
VIHREÄN JA PUNAISEN VALON KOSKETUKSIA
MINÄ SELVIYDYN
KAIKKI TARVITSEVAT MUKAVIA KOSKETUKSIA**

Esimerkki yhteistyö-
verkostosta

JYRKKÄLÄN ALUEEN YHTEISTYÖVERKOSTO

3. TURVATAITOKASVATUKSEN KOULUTUS

Koulutuksen kohderyhmä

- Kasvatus-, opetus-, sosiaali- ja terveystoimen ja seurakunnan työntekijät ja vapaa-ajan järjestöjen edustajat (mm. opettajat, päivähoidon työntekijät, ohjaajat, sosiaalityöntekijät, terveydenhoitajat)
- Koulutusryhmän koko noin 20 henkilöä

Koulutuksen tavoitteena

- antaa valmiuksia turvataitokasvatuksen suunnitteluun ja toteuttamiseen
- perehdyttää turvataitokasvatuksen materiaaliin
- antaa valmiuksia moniammatilliseen yhteistyöhön lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi
- lisätä lasten kanssa työskentelevien voimavaroja.

Koulutuksen sisältöalueita,

joista voi tarpeen ja käytettävissä olevan ajan mukaan valita aiheita:

- 1. Turvataitokasvatuksen toteuttaminen**
  - Turvataitokasvatuksen oppimateriaaliin tutustuminen
  - Yhteistyö kotien kanssa
  - Yhteisöllisyyden huomioiminen
  - Lapsilähtöisyys turvataitokasvatuksessa
- 2. Lapsiin kohdistuva väkivalta sekä sen tunnistaminen ja vaikutukset lapseen**
(kiusaaminen, fyysinen ja emotionaalinen pahoinpitely, seksuaalinen hyväksikäyttö, perheväkivalta)
- 3. Lapsen kasvua ja kehitystä tukeva lainsäädäntö**
(lastensuojelulaki, lait lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja sen täytäntöönpanosta, rikoslaki, sosiaalihuoltolaki, perusopetuslaki)
- 4. Toimintatavat ja työntekijän oma rooli epäiltäessä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä**
- 5. Lapsen kohtaaminen**
  - lapsen kuunteleminen (eläytyvä/aktiivinen kuunteleminen)
  - miten puhua erilaisista kosketuksista ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä?
- 6. Työntekijän omat henkilökohtaiset valmiudet ja jaksaminen**
  - oma suhtautuminen väkivaltaan
  - sijaistraumatisoituminen
  - yhteistyö, konsultaatio, työnohjaus

7. Lasta suojaavat asiat ja niiden edistäminen

- lapsen itsearvostuksen ja itseluottamuksen vahvistaminen
- tunne- ja vuorovaikutustaidot ja niissä harjaantuminen
- perheen merkitys lapsen kehityksen eri ikävaiheissa
- perheen sisäinen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteet
- yhteisöllisen suojan merkitys
- yleiset asenteet ja yhteiskunnallinen päätöksenteko
- mediaturvallisuus

8. Lapsen ja nuoren seksuaalinen kehitys – milloin on syytä huoleen ja milloin ei?

Koulutuksen suunnittelu

Koulutus suunnitellaan koulutusryhmän tarpeiden mukaan. Se toteutetaan työpajatyypisenä monimuoto-opetuksena, jossa olennaista on yhteisen tietopohjan luominen, yhteistoiminnallinen ja kokemuksellinen oppiminen sekä oman osaamisen ja kokemusten jakaminen. Alustusten, yhteisen keskustelun ja pienryhmäkeskustelun lisäksi koulutuksessa käytetään pariharjoituksia, draamaa, demonstraatioita, symbolityöskentelyä ja muita toiminnallisia menetelmiä. Koulutus pyritään rakentamaan yhdenmukaiseksi lapsille annettavan turvataitokasvatuksen ja siihen liittyvän oppimateriaalin kanssa. Esimerkiksi oppimateriaalissa olevia lasten tehtäviä hyödynnetään aikuisten koulutuksessa.

Koulutettavat suunnittelevat turvataitokasvatukseen liittyvän miniprojektin ja toteuttavat sitä omassa työssään ja työyhteisössään. Koulutukseen sisältyvät etätehtävät palvelevat turvataitokasvatuksen soveltamista käytäntöön. Etätehtävät suunnitellaan sellaisiksi, että niiden tekeminen työtiimissä tai työyhteisössä on mahdollista. Näin yhteisöllisyyden periaate toteutuu siinäkin tapauksessa, että kaikki työyhteisön työntekijät eivät voi osallistua koulutukseen. Olisi kuitenkin hyvä, että samalta työpaikalta olisi useita henkilöitä ja että ryhmä olisi moniammatillinen. Eri ammattiryhmien läsnäolo on avartavaa ja luo yhteistyön edellytyksiä. Erityistyöntekijät, jotka eivät toimi lapsiryhmissä, voivat soveltaa turvataitokasvatuksen ideoita ja koulutuksen etätehtäviä omassa työssään, myös yksilö- ja perhekohtaisessa työskentelyssä.

Koulutus on esimerkiksi 4–8 koulutustapahtuman mittainen (4-8 tuntia/koulutustapahtuma). Päivät voidaan jakaa tasaisesti koko lukuvuodelle. Tällöin koulutuksesta muodostuu prosessi, jonka aikana koulutettavat ehtivät saada kokemuksia turvataitokasvatuksen käytännön kokeilemisesta ja he voivat jakaa kokemuksiaan koulutusryhmän kanssa.

4. HUOLESTUIN – MITÄ TEEN?

Selvittelypolku

Turvataitokasvatuksen aikana lapsista saattaa tulla ilmi havaintoja tai tietoja, jotka vaativat jatkotoimia. Ns. selvittelypolku on toimintaohjeisto, joka auttaa turvataitokasvatusta ohjaavia henkilöitä toimimaan sellaisissa tilanteissa. Selvittelypolkua rakentanut työryhmä on lasten turvataitomateriaalia työstävän hankkeen alatyöryhmä. Se on kokoontunut kaksi kertaa, Jyväskylässä kesäkuussa 2003 ja Turussa marraskuussa 2003.

- 6.–7.6.2003 Jyväskylän perheneuvola.
Työryhmä: Janne Aro-Heinilä, Anne-Mari Helkkula, Salla Joutsen, Päivi Kalilainen, Hannele Koppila, Pekka Lyytinen ja Tuija Väisänen
Tavoite: Tehdä alustava ohjeistus toimintatavoiksi silloin, kun työntekijälle syntyy huoli lapsen kaltoinkohtelusta.
- 17.11.2003 Turun poliisitalo.
Työryhmä: Janne Aro-Heinilä, Anne-Mari Helkkula, Salla Joutsen, Hannele Koppila ja Pekka Lyytinen
Tavoite: Työstää edelleen saatujen huomautusten pohjalta Jyväskylässä aloitettua ohjeistusta.

Myöhemmin ohjeistukseen on tullut joitakin täydennysehdotuksia, erityisesti Jyväskylästä Keski-Suomen Harava-hankkeen piiristä.

Sisältö:

- Tapahtumien kulku siinä paikassa, jossa kaltoinkohtelua epäilevät aikuiset ovat kontaktissa lasten kanssa**
  - päivähoito: päiväkoti, perhepäivähoito, päiväkerhot
  - koulu
  - vapaa-aika: nuorisotoimi, järjestöt, seurakunnat
- Kontaktitiedot, joita tarvitaan lapsen kaltoinkohtelun epäilyn tullessa esille.**
- Miten puhua lapsen kanssa seksuaalisesta hyväksikäytöstä?**
  - ohjeita luottamuksellisen keskustelun käymiseen

Vihjeitä ohjeiston käyttöön:

- Toimintaohjeisto sisältää neuvoja sellaista tilannetta varten, jossa lapsen kanssa päivittäisessä kontaktissa työskentelevä lähityöntekijä havaitsee tai kuulee lapsen kertomana jotakin, joka herättää hänessä huolen. Huoli liittyy tässä yhteydessä siihen, että lasta on kaltoinkohdeltu.
- *Turvataitoja lapsille* -materiaalin osana olevissa toimintaohjeissa neuvotaan turvataitokasvatuksen ohjaajalle toimintatapoja tilanteisiin, joissa lapset rohkaistuvat kertomaan itseensä kohdistuneita, aiemmin aikuisilta salassa pidettyjä kokemuksia.

Tätä ohjetta voi käyttää ainakin niissä ympäristöissä, joissa turvataitokasvatusta toteutetaan, mutta toivomme, että se olisi laajemminkin käyttökelpoinen ensi vaiheen tunnistuksen ja tutkimuksiin ohjaamisen työkalu.

- Toimintaohjeisto sisältää suosituksia, ei velvoittavia määräyksenomaisia ohjeita. Näkökulmana on lasten edun turvaaminen sen jälkeen, kun selvä huoli on herännyt työntekijässä.
- Kullakin erityisalalla – sosiaalitoimella, poliisilla, terveydenhuollolla ja oikeuslaitoksella – tulee olla omat toimintaohjeet seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan tutkimisesta sen jälkeen, kun lapsi on ohjautunut tutkimuksiin. Tämä ohjeisto ei sisällä erityisalojen ohjeita.
- Toimintaohjeistoon sisältyvä kontaktitietosivu on kopiointipohja. Älä täytä alkuperäistä vaan kopioi vapaasti!
- Jos et voi noudattaa ohjeistossa esitettyä toimintajärjestystä kohta kohdalta, mene suoraan sellaiseen kohtaan, joka sopii omaan tilanteeseesi. Viranomaisverkoston rakenteessa ja sen myötä sovittavissa yhteistyöverkostoissa on paikkakuntakohtaisia eroja.
- Perusteelliset ohjeet lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisestä on julkaistu Sirpa Taskisen (2003) toimittamassa teoksessa Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Kirjan tilausosoite on www.stakes.fi. Huomaa, että tämä ohje ei korvaa vaan täydentää niitä alkuvaiheen osalta.
  - Keski-Suomen Harava-projektissa (Lastensuojelun Keskusliitto ja Suomen Kuntaliitto 2000–2004) on laadittu keskisuomalainen, moniammatilliseen käyttöön tarkoitettu malli lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisesta, tutkimisesta ja hoitamisesta. Se on nähtävillä osoitteessa www.koske.jyu.fi/doc/SeRi-malli_Keski-Suomessa.pdf.

Toimintaohje epäiltäessä lapsen kaltoinkohtelua

Noudata huolta herättävän havainnon syntymisen jälkeen seuraavia ohjeita (s. 214–215). Huomaa, että havainto on yläkäsite, joka kattaa sekä kuullut ja nähdyt asiat että lapsen puhumat ja tekemät asiat. Havainto koskee jotakin, joka tapahtui oikeasti ja jonka havaitsit. Tee ero havainnon ja tulkinnan välillä: se, mitä havaitsit, on eri asia kuin se, mitä tulkitsit havaintosi merkitsevän ja mihin asioihin tulkitsit sen viittaavan.

4.1. Toimintaohje epäiltäessä lapsen kaltoinkohtelua

Toiminta	Ohje	Huomautukset
1. Tee muistiinpanot havainnoistasi.	Kirjaa mahdollisimman tarkasti havaintosi – tapahtumat – ajat – paikat – henkilöt – keskustelun, kertomusten, kysymysten ja vastausten sanamuoto.	Jos lapsi kertoo sinulle huolta herättävistä tapahtumista, vältä tutkijan roolia! Pyri olemaan lapselle ensisijaisesti luotettava aikuinen. Ks. – Taskinen, S. (2003), kohta 6.2, s. 50–54 – Duehn ym. (1990), Miten puhua lapsen kanssa seksuaalisesta hyväksikäytöstä.
2. Keskustele työtoveriesi ja esimiehesi kanssa.	Keskustele havainnostasi samasta lapsesta vastuussa olevan työtoverisi kanssa. Jaa ja siirrä tieto ja vastuu esimies- ja johtovastuun kannalta oikealle henkilölle mahdollisimman nopeasti. Havainnontekijä on kuitenkin henkilökohtaisesti vastuussa havainnoistaan ja lastensuojeluilmoituksen tekemisestä.	Esimies vastaa yksikön työn sisällöstä ja laadusta sekä toisaalta työn tekijöiden tarvitsemasta tuesta. Jos esimiestä ei ole (esim. järjestötoiminnassa), etene seuraavaan sopivaan kohtaan, esimerkiksi kohtaan 6.
3. Arvioi, täytyykö lapsen kanssa keskustella lisää, ja keskustele tarvittaessa.	Jos ensimmäinen havainto on epäselvä tai epämääräinen, keskustele lapsen kanssa uudestaan ja täydennä itsellesi muodostunutta käsitystä tapahtumista. Kirjaa täydennykset tai muutokset. Älä kuitenkaan ala tehdä omaa tutkimusta!	Tässä vaiheessa on olennaista, että selvität itsellesi, onko huoleen aiheutta vai ei. Ks. Duehn ym. (1990),: Miten puhua lapsen kanssa seksuaalisesta hyväksikäytöstä.
4. Selvitä lastensuojeluviranomaisilta, poliisilta, terveyskeskuksesta, kasvatus- ja perheneuvolasta, lastenpsykiatrian poliklinikasta yms. paikoista, mitkä ovat paikalliset menettelytavat.		Asiasta voi keskustella aineittomasti lapsen nimeä epäillyn oikeusturvan säilyttämiseksi. Konsultoiva työntekijä ei kuitenkaan voi esiintyä nimettömänä.
5. Neuvottele huoltajan kanssa.	Huoltajan on saatava tieto mahdollisimman nopeasti lastaan koskevasta työntekijässä huolta herättävästä asiasta. Mukaan neuvotteluun on hyvä pyytää lastensuojelutyöntekijä, mikäli se tuntuu tarpeelliselta lapsen tai/ja työntekijän tilanteen turvaamiseksi. Huoltajan on etukäteen oltava tietoinen lastensuojelun mukanaolosta. Lapset eivät osallistu neuvotteluun.	Mikäli työntekijänä tunnet olosi turvattomaksi tai huoltaja tai lapsi kokee itsensä turvattomaksi, poliisilta voi pyytää apua neuvottelutilanteisiin: – Turvaamistoimenpide: Poliisiin voi pyytää neuvotteluun tilanteessa, jossa jokin osapuoli saattaa olla aggressiivinen. (Vrt. Virka-apu-pyyntö: Poliisi avustaa kirjallisen pyynnön perusteella toista viranomaista tekemään tehtävänsä, esim. kotikäynnillä avaa oven.) Jos toinen huoltajista on epäilty, neuvotellaan menettelytavoista lastensuojelun ja esitutinnan suorittavan poliisin kanssa lapsen hyvinvoinnin ja tutkinnan turvaamiseksi (vrt. kohta 4).

Toiminta	Ohje	Huomautukset
6. Tee lastensuojeluilmoitus.	Lastensuojeluilmoitus tulee tehdä aina, kun tiedon saaja on sosiaali- ja terveys-, koulu- tai poliisitoimen tai seurakunnan palveluksessa oleva henkilö. Työntekijän on tehtävä ilmoitus nimiä käyttäen. Yhteisneuvottelussa (kohta 5) lastensuojelutyöntekijän läsnäolo varmistaa tiedon siirtymisen lastensuojeluun. Neuvottelu ei kuitenkaan korvaa lastensuojeluilmoitusta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä vastaa lastensuojelutarpeen arvioinnista. Jos lastensuojeluilmoituksen teko siirtyy yön, viikonlopun tai pyhienvuoksi seuraavaan arkipäivään, akuuteissa tapauksissa virkamies ottaa yhteyden päivystävään sosiaaliviranomaiseen, poliisiin, kriisikeskukseen tai terveyskeskukseen.	Huomaa, että yksittäinen virkamies on viime kädessä itse vastuussa lastensuojeluilmoituksen tekemisestä. Viranomaisten välisissä yhteistyöneuvotteluissa on varmistettava, että kyseessä on lastensuojeluilmoitus, ja että se otetaan sellaisena vastaan. Ks. yksityiskohtaisemmat ohjeet lastensuojeluilmoituksen tekemisestä Lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisen ja hoidon malli Keski-Suomessa (www.koske.jyu.fi). Ks. – Lastensuojelulaki (683/1983) 40 § – Mahkonen, S. (2003), Lastensuojeluilmoitus.
7. Kriisiavun järjestäminen.	Lapsille, perheille ja työntekijöille tulee tarjota kriisiapua. Lastensuojelutyöntekijä vastaa kriisiavun järjestämisestä lapselle ja perheelle yhteistyössä hoitavien tahojen kanssa. Esimies järjestää työntekijöiden kriisiavun.	
8. Ilmoitus poliisille.	Rikostutkintavastuu on poliisilla. Lastensuojelu tekee poliisille esitutkintapyyntöä tai rikosilmoituksen, jos lapsen kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä tai törkeää pahoinpitelyä on syytä epäillä. Ilmoituksen voi tehdä myös huoltaja tai muukin läheinen. Kerro vanhemmille/huoltajille, että hekin voivat halutessaan tehdä ilmoituksen poliisille.	Ilmoituksen vastaanottava poliisi päättää harkintansa mukaan, minäkalaisena ilmoitus kirjataan. Ilmoituksen tekijän ei tarvitse tehdä tätä päätöstä. Ilmoitukset jaotellaan kirjaamistilanteessa rikosilmoituksiksi ja tutkintapyyntöiksi.
9. Ohjaa huoltaja ja lapsi lääkärin vastaanotolle.	Jos epäilystä hyväksikäytöstä on alle 7 päivää: Ohjaa huoltaja heti ottamaan yhteyttä lääkäriin somaattisen tutkimuksen tekemiseksi. Mikäli mahdollista, kerro itse havainnotasi sille lääkärille, jonka vastaanotolle lapsi menee. Varmista, että lastensuojeluilmoitus on tehty.	Erityishuomautus: Jos tapahtumasta on kulunut alle 7 päivää, terveyskeskuslääkäri kirjoittaa päivystyslähetteen somaattisia tutkimuksia varten keskussairaalan tai yliopistollisen keskussairaalan lastentautien poliklinikalle. Näytteenottoaika on 3 vrk tapahtumasta. Jos on kulunut yli 7 päivää, poliisi tekee virka-apu-pyyntöä somaattisten tutkimusten suorittamisesta. Ks. Taskinen, S. (2003), kohta 6, s. 48.

4.2. Kontaktitiedot lapsen kaltoinkohtelun epäilyn tullessa esille

Virka-asema	Nimi	Puhelin	Sähköposti	Huomautukset
Työpaikan esimies				
Lapsen huoltaja Lapsen 2. huoltaja				
Lastensuojelutyöntekijä Lastensuojeluilmoituksen vastaanottaja				
Poliisi				
Kouluterveydenhuolto				
Terveyskeskus				
Kriisiapu				
Keskussairaala				
Perheneuvola				
Lasten- ja nuortensykeatrian poliklinikka				

Ylläpitovastuu: (henkilön nimi, yhteystieto, päivityspäivämäärä)

4.3. Miten puhua lapsen kanssa seksuaalisesta hyväksikäytöstä?

Etsi hiljainen kahdenkeskinen tilanne.

- Seksuaalinen hyväksikäyttö on hyökkäys lapsen yksityisyyttä kohtaan.
- Viestitä, että kunnioitat lapsen oikeutta yksityisyyteen.

Asetu lapsen tasolle ja osoita hyväksymistä eleillä, ilmeillä ja sanoilla.

Pysy rauhallisena ja vastaanottavana.

- Pelko ympäristön reaktioista ja tunteista voi estää lasta puhumasta.
- Kielteisten tunteiden ilmaisut lapsi kokee kohdistuvan itseensä.
Tämä vahvistaa hänen häpeän ja syyllisyyden tunteitaan.

Anna lapselle tunnustusta rohkeudesta puhua.

- ”Hyvä, kun kerroit.”
- ”Tiedän, ettei sinun ole helppo kertoa tästä. Olen iloinen, että kerroit. Olet rohkea.”

Rauhoita lasta ja vapauta lapsi vastuusta.

- ”Se, mitä tapahtui, ei ollut sinun syysi.”
- ”Sinä et tehnyt mitään väärää.”
- ”Sinä olet lapsi. Sinä et tehnyt mitään väärää.
Aikuiset ovat vastuussa siitä, mitä tekevät lapselle.”

Anna lapselle oikeus tunteisiin.

- Huomioi lapsen sekä sanallisesti että sanattomasti ilmaisemat tunteet.
- Huomaa, että lapsi voi tuntea syyllisyyttä, häpeää ja pelkoa.
Heijasta ne lapselle ja kerro, että nämä tunteet ovat normaaleja.

Kysy lisää yksityiskohtia, mutta älä painosta lasta puhumaan.

- Tapahtumien jakaminen on kuntouttavaa. Lapsi tarvitsee sanoja kokemuksilleen.
- Kysymällä ja auttamalla lasta kertomaan enemmän annat viestin, ettet ole liian järkyttynyt kuulemastasi.

Käytä samoja sanoja ja seksuaalisia termejä kuin lapsi.

- Lapsen sanojen hyväksyminen merkitsee myös lapsen hyväksymistä.

Normalisoi.

- ”Et ole ainoa. Muillekin on tapahtunut samanlaista.”

Kerro, että se, mitä hänelle on tehty, on väärin.

Usko lasta.

Sano, että teet parhaasi suojellaksesi ja auttaaksesi lasta ja että siksi et voi pitää asiaa vain omana tietonasi.

Voit miettiä lapsen kanssa, kenen kanssa olisi hyvä puhua seuraavaksi.

Vahvista lapsen omia turvataitoja ja mieti hänen kanssaan, miten hän voisi toimia, jos vastaavaa vielä tapahtuisi. Kerratkaa turvaohjeet:

1) Sano EI!, 2) Poistu, 3) Kerro turvalliselle aikuiselle.

Lähdekirjallisuus

Duehn, W.D., Piantanida, M. & Anderson, S. (1990). Beyond sexual abuse: The healing power of adaptive parents. Booklet. Arlington, University of Texas.
Suomennos Sirkka Tasola, osittainen muokkaus Kaija Lajunen.

Mahkonen, S. (2003). Lastensuojelu-ilmoitus. Helsinki: Edita.

Taskinen, S. (toim.) (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Oppaita 55. Helsinki: Stakes.

5. SUOJAKESKUSTELU LAPSEN SUOJAAMISEKSI SEKSUAALISELTA HYVÄSIKÄYTÖLTÄ

5.1. Suojakeskustelu lapsen lähipiirin kanssa

Sosionomi Paula Heljestrand ja lasten ja nuorten psykiatri Lars Westerström ovat kehittäneet Köpingin lastenpsykiatrisella osastolla *sosiaali- ja terveyshuollon työntekijöiden käyttöön* lapsen lähipiirin kanssa käytävän suojakeskustelun tilanteisiin, joissa on epäilyä lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Sitä voi soveltaa muihinkin tilanteisiin, esimerkiksi epäiltäessä lapsen pahoinpitelyä.

Mihin suojakeskustelulla pyritään ja mihin ei?

Suojakeskustelulla pyritään suojaamaan lasta ja varmistamaan hänen turvallisuutensa jatkossa. Suojakeskustelu on osa lastensuojelun prosessia. Näkökulma siinä on lastensuojelullinen ja ennaltaehkäisevä, ei juridinen. Lapselle tärkeintä on hyväksikäytön ja pahoinpitelyn loppuminen. Rikoksen selvittäminen on rinnakkainen ja erillinen prosessi, joka itsessään ei turvaa lapsen tilannetta.

Suojakeskustelun tarkoituksena ei ole siis selvittää tai tutkia, onko hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä varmasti tapahtunut. Lapsen ja perheen hyväksi voidaan ja tulee työskennellä, vaikka varmuutta tapahtuneista ei saataisikaan ja vaikka niistä olisi erilaisia näkemyksiä. Suojakeskustelulla pyritään yhteistyössä lapsen verkoston kanssa suojaamaan lasta niin, että ainakaan tulevaisuudessa hän ei tulisi hyväksikäytetyksi tai pahoinpidellyksi ja että hän jatkossa voi elää turvassa saaden tarvitsemaansa hoitoa ja huolenpitoa. Suojakeskustelulla lisätään sosiaalista kontrollia. Sillä pyritään vahvistamaan lapsen lähiaikusten valppautta ja voimavaroja tukea ja suojella lasta tulevaisuudessa.

Suojakeskustelun käynnistäminen

Suojakeskustelun käynnistämisestä vastaa lastensuojelu yhdessä muiden sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten, esimerkiksi perheneuvoloiden tai lasten- ja nuorisopsykiatristen yksiköiden työntekijöiden kanssa. Sitä suunnitellaan yhteistyössä perheen ja erityisesti sen henkilön kanssa, joka on ilmoittanut olevansa huolissaan lapsesta ja epäilee jotakin tapahtuneen. Suojakeskustelun ajoittaminen on harkittava perheen kanssa tapauskohtaisesti. Turhaa viivyttelyä pitää välttää. Jos lapsen hyväksikäytöstä epäilty on perheenjäsen ja tilanne akuutti, on ajoitus hyvä miettiä yhdessä poliisin kanssa. Lapsen ja perheen tarvitseman avun ja tuen antamisessa ei pidä kuitenkaan jäädä odottamaan rikosoikeudellisen prosessin alkamista tai sen tuloksia.

Ketkä osallistuvat suojakeskusteluun?

Suojakeskusteluun osallistuvat lapsen arjessa olevat lähiaikuiset sopimuksen mukaan. Kokoonpanosta sovitaan perheen kanssa. Kokoonpanoa sovittaessa mietitään, keiden kaikkien on asiasta tiedettävä ja ketkä kaikki voivat olla lapsen tai perheen tukena. Miten tieto suojakeskustelusta välitetään niille henkilöille, jotka eivät ole mukana mutta joiden kuitenkin pitäisi tapahtumista tietää? Jos epäilty on perheenjäsen, myös hänellä on oikeus olla päättämässä, keitä keskusteluun osallistuu. Hänellä ja tarvittaessa myös muilla on hyvä olla oma tukihenkilö mukana.

Jos lapsi haluaa ja ikänsä ja kehitystasonsa puolesta pystyy, hän voi seurata keskustelua esimerkiksi peili-ikkunan takaa viereisestä huoneesta yhdessä terapeutinsa tai muun työntekijän kanssa. Näin hän saa välittömästi tietää, mitä hänen asioissaan tapahtuu. Hän voi itse kommentoida keskustelua joko suoraan tai työntekijän välityksellä.

Keskusteluja voi olla yksi tai useampi, ja niitä voidaan järjestää eri kokoonpanoilla tarpeen mukaan ja sen perusteella, lisääntyykö vai väheneekö huoli lapsen tilanteesta.

Hyväksikäyttäjäksi epäilyn henkilön vastuu

Jos hyväksikäyttäjäksi epäilty on perheenjäsen, hänen vastuullaan keskustelussa on osoittaa, että lapsi on jatk oissa turvassa. Hänelle voidaan sanoa esimerkiksi: ”Me emme tiedä, mitä on tapahtunut, mutta tyttärelläsi on oireita, jotka voivat viitata seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Kuinka voit osoittaa tyttärellesi/sosiaalityöntekijöille/toiselle vanhemmalle, että tulevaisuudessa hän on turvassa ja että uusia sinuun kohdistuneita epäilyjä ei enää tule?”

Mistä keskustellaan?

Suojakeskustelun lähtökohtana ovat tietoon tulleet konkreettiset asiat, jotka ovat herättäneet epäilyn tai huolen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä. Huoli on voinut herätä esimerkiksi kotona, päiväkodissa tai koulussa havaituista asioista, lapsen puheista tai käytöksestä ja mielialan muutoksesta. Mikäli keskusteluun osallistujilla on erilaisia käsityksiä lapsen tilanteesta tai tapahtumista, voidaan keskustelua lapsen suojaamisesta käydä hypoteettisten kysymysten avulla: ”Entä jos lapsen rajoja olisi rikottu, mikä silloin olisi tärkeää, mikä auttaisi lasta?”

Hyödyllisiä keskustelun aiheita

- Minkälaisia huolia keskusteluun osallistuvilla on lapseen liittyen?
- Mitä selityksiä kenelläkin on esille tullessiin ja huolta herättäneisiin oireisiin ja havaintoihin?
- Miten voidaan varmistaa, että ainakaan jatkossa lapsi ei tule hyväksikäytetyksi tai pahoinpidellyksi?
- Mitä kukakin voi tehdä lapsen suojelemiseksi?
- Miten epäilty voi ottaa vastuuta siitä, ettei uusia epäilyjä häneen enää kohdistu?
- Mitä tekemällä epäilty voi vähentää lastensuojelun tai lapsen lähipiirin huolta lapsen turvallisuudesta?
- Miten epäilty voi osoittaa kunnioitusta lapselle ja hänen kertomukselleen?
- Millaisia lastensuojelullisia tai muita toimenpiteitä tarvitaan lapsen turvallisuuden varmistamiseksi?
- Mikä tukisi vanhempien omaa jaksamista ja vanhemmuutta?
- Mitä vaihtoehtoisia kasvatuskeinoja ruumiillisen rankaisun sijalle voisi löytyä?
- Miten perheessä osoitetaan välittämistä ja rakkautta lapselle?
- Mikä on sopivaa rakkauden osoittamista?
- Kuka käy suojakeskustelua lapsen kanssa ja miten hänen omia turvataitojaan edistetään?

- Kuka on sellainen turvallinen aikuinen, jolle lapsi voi kertoa, jos hänen rajojaan rikotaan?
- Kuka on sellainen henkilö lapsen luottoaikuiseksi, jonka kaikki osapuolet hyväksyvät? Usein se voi olla esimerkiksi joku koulussa tai päiväkodissa, opettaja tai koulun terveydenhoitaja.
- Mitkä lapsen oireet ja käyttäytyminen herättäisivät huolen uudelleen?
- Mistä konkreettisista asioista tai merkeistä voidaan päätellä, että lasta ei enää käytetä hyväksi eikä pahoinpidellä?
- Entä sisarukset? Ovatko he turvassa? Mistä asioista heidän kanssaan olisi hyvä keskustella ja kuka heidän kanssaan keskustelisi?
- Millaista apua tai psyykkistä tukea lapsi, hänen sisaruksensa ja aikuiset tarvitsevat?
- Miten sovitaan seurannasta?
- Mitä lapselle kerrotaan keskustelun sisällöstä ja kuka sen kertoo?

Seurannan tärkeys

Suojakeskustelun lopuksi kootaan esille tulleet asiat ja tehdyt sopimukset. Erityisen tärkeää on sopia seurannasta. Lapsen huoltajat ja lähiverkosto ovat vastuussa lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Suojakeskustelujen ja seurannan kautta sosiaalityöntekijän tulee varmistua, että he kykenevät siihen, ja vakuuttua siitä, että lapsi on turvassa.

Tuen tarpeen selvittäminen

Lapsen hyväksikäyttö- tai pahoinpitelyepäilyn esilletulo on vakava kriisi koko perheelle ja lähiverkostolle. Eri osapuolten psyykkisen avun ja tuen tarve tulee selvittää. Lapsi tekee päätelmät hyväksikäytön merkityksestä itselleen aikuisten reaktioiden pohjalta. Lapsen toipuminen on paljolti riippuvainen siitä, miten häntä hoitavat aikuiset mieltävät tapahtuneet sekä miten he pystyvät käsittelemään niiden herättämät tunteet ja antamaan tukea lapselle. Lapsen lähipiirin saama tuki koituu myös lapsen parhaaksi.

5.2. Suojakeskustelu lapsen kanssa

Lapsen rajojen vahvistaminen

Jos lasta on käytetty seksuaalisesti hyväksi tai pahoinpidelty tai jos on epäily sellaisesta, on tärkeää, että myös lapsen kanssa käydään suojakeskustelua. Se on osa lastensuojelullista ja hoidollista prosessia. Sen tarkoituksena on vahvistaa lapsen omia turvataitoja itsensä suojelemiseksi. Hänen selviytymiskeinojaan ja neuvokkuuttaan vahvistetaan turvallisuutta uhkaavien tilanteiden varalle. Tarkoituksena ei ole, että vastuu lapsen turvallisuudesta säilytetäisiin lapselle itselleen. Lapsi, jonka rajoja on rikottu, tarvitsee erityisen paljon vahvistusta rajojen kunnioittamiseen ja tietoa oikeudestaan fyysiseen koskemattomuuteen ja keinoista itsensä suojelemiseen.

Kuka keskustelee lapsen kanssa?

Lapsen kanssa suojakeskustelua käy se aikuinen, jolle lapsi on uskoutunut, lapsen äiti tai isä, yhdessä sosiaali- tai terveystoimen viranomaisen kanssa. Olennaista on se, että aikuisilla on kykyä eläytyä lapsen tilanteeseen ja että lapsi kokee heidät luotettaviksi ja turvallisiksi. Mukana harkinnan mukaan voi olla sisaruksia, varsinkin jos myös heitä on hyväksikäytetty tai pahoinpidelty tai jos he ovat sille alttiina.

Lapsella lupa määrätä, miten häntä kosketetaan

Suojakeskustelun lähtökohtana on se tieto, mitä aikaisemmin muissa yhteyksissä lapsen kanssa käydyissä keskusteluissa on ilmennyt. Lasta ei saa kuormittaa toistuvilla kertomisen vaatimuksilla. Lasta voidaan auttaa, vaikka ei aivan varmasti tiedettäisikään, mitä on tapahtunut.

Jos lapsi on itse tuonut esille hyväksikäytön tai pahoinpitelyn, häntä kiitetään rohkeudesta kertoa. Häntä rohkaistaan edelleenkin kertomaan huolistaan ja peloistaan luotettavalle aikuiselle. Mitään kosketusta ei tarvitse pitää salaisuutena, vaikka joku niin vaatisikin. Lapselle kerrotaan, että kukaan ei saa koskettaa toisen yksityisiä alueita ilman tämän lupaa. Yksityisiä alueita ovat ainakin uimapuvun alle jäävät alueet. Kehon kaavasta lapsi voi värittää vihreällä ne alueet, joihin häntä saa koskea, ja punaisella ne kohdat, joihin häntä ei saa koskea ilman hänen lupaansa.

Lapsi saa itse määrätä, miten häntä kosketetaan. Kenelläkään ei ole oikeutta myöskään pakottaa häntä koskemaan toisen yksityisiä alueita. Jos sellaista on tapahtunut, vastuu on aikuisen. Se ei ole lapsen syy. Aikuisen ja isomman tulee tietää, mikä on oikein ja mikä väärin.

Kenelläkään ei ole myöskään oikeutta satuttaa tai lyödä lasta, ei edes silloin, kun lapsi on ollut tottelematon. Aikuisten on löydettävä muita keinoja lasten ohjaamiseen. Lapsella on oikeus kieltäytyä häntä satuttavista tai hämmentävistä kosketuksista.

Selviytymiskeinojen ideoiminen ja turvaohjeiden harjoittelu

Lapsen kanssa mietitään, mitä hän voisi tehdä itsensä suojelemiseksi, jos vastaavaa tapahtuu uudelleen. Lapset ja aikuiset yhdessä ideoivat erilaisia selviytymiskeinoja turvallisuutta uhkaaviin tilanteisiin jutellen, piirtäen ja leikkien symboleiksi sopivilla pikkuesineillä ja käsinukeilla tai draaman avulla. Lapsen omaa ajattelua ja neuvokkuutta vahvistetaan. Keksittyjen keinojen vaikuttavuutta arvioidaan ja harjoitellaan. Kukin läsnä olevista voi kokeilla eri rooleissa oloa, kunnes puolustautuminen tai kieltäytyminen on riittävän vakuuttavaa. On hyvä varmistaa, että lapsi oppii ainakin seuraavat turvaohjeet: 1) Sano EI, 2) Poistu ja 3) Kerro turvalliselle aikuiselle.

Lapsen kanssa voi ennakoida erilaisia pulmia. Entä jos toinen ei usko kieltämistä, vaan jatkaa? Voisiko paikalta lähteä itse silloin pois? Kuka olisi turvallinen aikuinen, jolle lapsi voisi kertoa? Voisiko kertomisesta seurata jotain pahaa? Entä jos kertominen pelottaa? Millä muulla tavalla voisi näyttää, että kaikki ei ole hyvin? Voisiko siitä piirtää? Kuka huomaisi, jos lapsi voi huonosti? Miten se hänessä näkyisi?

Selviytymiskeinoja mietittäessä ja erilaisista kosketuksista puhuttaessa voidaan hyödyntää Turvataitoja lapsille -oppimateriaalin Kyllä minä pärjään -jakson tehtäviä ja tarinoita. Ei-sanan harjoitteluun sopiva tarina löytyy myös Mannerheimin Lastensuojeluliiton julkaisemasta kirjasta ”Suuri EI ja pieni EI” (Bruun & Wolters, 2001).

Lapsen on hyvä tietää, millaisia keinoja aikuisilla on suojella lasta ja mitä lapsen lähipiirin kanssa käydyissä suojakeskusteluissa on sovittu. Lapsen pitää saada tietää, että hänellä on oikeus aikuisten antamaan turvaan, hoitoon ja huolenpitoon.

TURVATAITOKASVATUKSELLA vahvistetaan lasten omia taitoja puolustaa itseään ja pitää huolta rajoistaan kiusaamisen, väkivallan, houkuttelun ja ahdistelun tilanteissa.

Turvataitokasvatus on lasten omien voimavarojen ja selviytymiskeinojen laaja-alaista vahvistamista. Sillä pyritään edistämään lasten itsearvostusta ja itseluottamusta, tunne- ja vuorovaikutustaitoja sekä hyviä kaverisuhteita. Lapsia ohjataan huolissaan kääntymään turvallisten aikuisten puoleen.

Turvataitokasvatuksella pyritään ehkäisemään lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja kaltoinkohtelua. Vastuu lasten turvallisuudesta on aikuisilla. Turvataitokasvatusta toteutetaan yhteistyössä kotien kanssa ja moniammatillisessa yhteistyössä.

TURVATAITOJA LAPSILLE sisältää turvataitokasvatuksen oppimateriaalia lapsiryhmiin. Se sisältää myös tietoa ja välineitä moniammatilliseen ja kotien kanssa

tehtävään yhteistyöhön. Turvataitoja lapsille -oppimateriaali soveltuu mainiosti käytettäväksi kouluissa ja päivähoitossa terveystiedon, turvallisuuden ja ihmisenä kasvamisen opetuksessa ja oppilashuollossa. Sitä voidaan soveltaa myös lasten ja perheiden ohjauksessa sosiaali- ja terveystoimessa kuten lasten hoitolaitoksissa, perheneuvoloissa, lastenpsykiatrisilla poliklinikoilla ja lastensuojelutyössä erityisesti silloin, kun lapsen rajoja on rikottu.

Materiaali on kypsynyt kuntarajat ylittävässä moniammatillisessa turvataitoverkoston yhteistyössä. Kirjan kirjoittajat ovat kokeneita opettajia, kasvattajia ja psykologeja.

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Julkaisujen myynti: www.thl.fi/kirjakauppa
Puhelin: 029 524 7190
Faksi: 029 524 7450

ISBN 978-951-33-1789-8

9 789513 317898